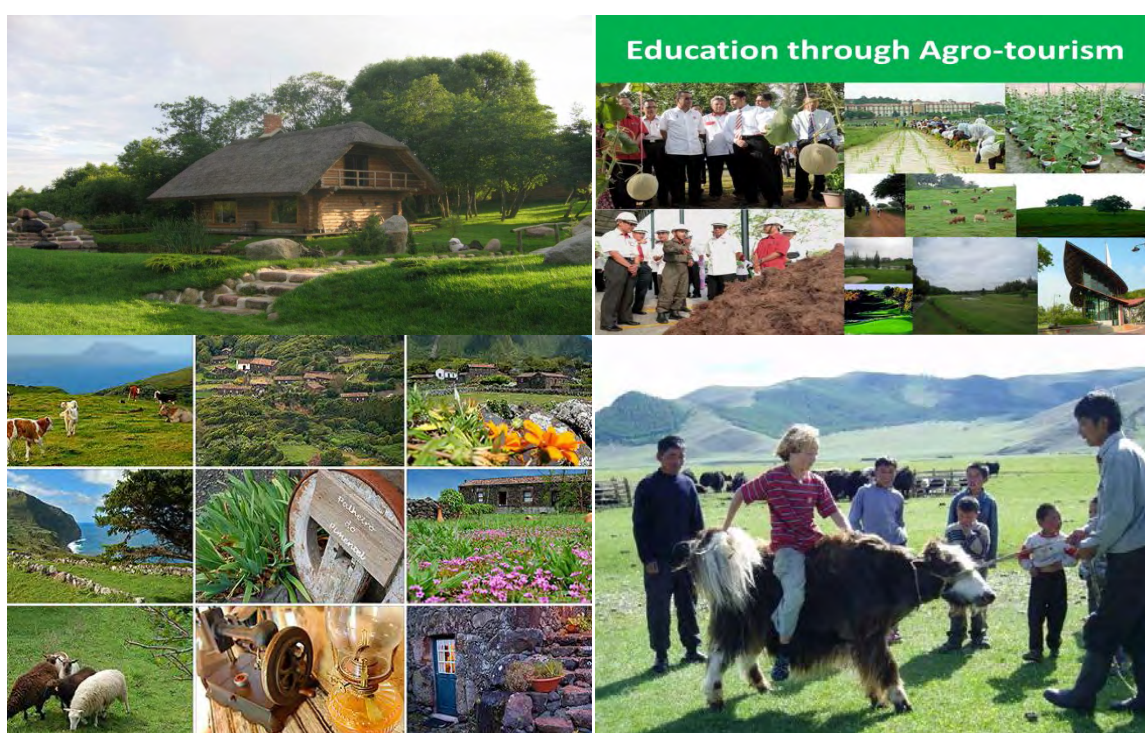

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΜΣ - ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**« Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΩΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ»**

ΜΥΛΩΝΑ ΧΡΥΣΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΌΛΓΑ,

ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΓΟΥΣΙΟΣ Δ.
ΚΟΥΓΚΟΛΟΣ Α.

ΒΟΛΟΣ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2013

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΥΛΩΝΑ ΧΡΥΣΑ

**« Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΩΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ»**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΌΛΓΑ,**

**ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΓΟΥΣΙΟΣ Δ.
ΚΟΥΓΚΟΛΟΣ Α.**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Τα οφέλη που αποκόμισα από όλη τη διαδικασία του μεταπτυχιακού δεν οριοθετούνται στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής. Με τη συμμετοχή μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, αλλά και μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία απέκτησα πολύτιμες γνώσεις, τόσο ειδικές όσο και γενικές.

Για την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές, -τριές μου και κυρίως την κ. Χριστοπούλου Όλγα, Καθηγήτρια και Πρόεδρο του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για τις υποδείξεις και τη γενικότερη καθοδήγησή της σε όλη τη διάρκεια της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας.

Τέλος και κυρίως, ευχαριστώ την οικογένειά μου που με προέτρεψε να ξεκινήσω την προσπάθεια αυτή και με βοήθησε με όποιο τρόπο μπορούσε για την ολοκλήρωσή της.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την πάροδο των ετών διαπιστώνονται μεγάλες αλλαγές στις συνήθειες, στον τρόπο ζωής των ανθρώπων, όπως επίσης και στις επιλογές τους όσον αφορά το είδος και τον προορισμό των διακοπών τους. Ζώντας σε ένα απαιτητικό περιβάλλον και σε κοινωνίες όπου η ζωή εξελίσσεται με μεγάλη ταχύτητα, ο άνθρωπος αναζητά διέξοδο για να ξεφύγει από τη καθημερινότητα και από τη ρουτίνα, με αποτέλεσμα να αναζητά εναλλακτικούς τρόπους διασκέδασης και εναλλακτικούς τουριστικούς προορισμούς. Οι συνηθισμένοι τρόποι διασκέδασης και οι προορισμοί τουρισμού 'φαίνονται', πλέον, 'κορεσμένοι', στην αντίληψη των ανθρώπων, με αποτέλεσμα να αναζητούν εναλλακτικούς τρόπους διασκέδασης και απόδρασης από την καθημερινότητα.

Παράλληλα, ο αγροτικός τομέας, τα τελευταία χρόνια διένυσε και εξακολουθεί να διανύει περίοδο ύφεσης, με χαμηλές τιμές των αγροτικών προϊόντων και περικοπές των επιδοτήσεων του τουρισμού που είχε σαν αποτέλεσμα την κατακόρυφη μείωση του αγροτικού εισοδήματος.

Ο συνδυασμός αυτών των δύο γεγονότων οδήγησε στην ανάπτυξη ενός νέου είδους τουρισμού, τον «αγροτουρισμό».

Αν και δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα αρκετά στοιχεία για τον αγροτουρισμό, αποτελεί ένα τουριστικό προϊόν που προωθείται σε πολλούς προορισμούς προς ενίσχυση του εισοδήματος των αγροτών. Σε ότι αφορά τον επισκέπτη, ο αγροτουρισμός αποτελεί μία διαδικασία που προωθεί μία μορφή ταξιδιού με σεβασμό προς το περιβάλλον και την παράδοση, βασισμένη στην γνωριμία του με την τοπική κουλτούρα, ιστορία και καθημερινότητα. Μια συνολική εμπειρία κατά την οποία ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με τον ντόπιο τρόπο ζωής και συνδυάζει την αναψυχή με την ενημέρωση και ευαισθητοποίησή του για κοινωνικά, ιστορικά, περιβαλλοντικά και άλλα θέματα της εκάστοτε περιοχής.

Η πρώτη εμφάνιση του τουρισμού σε προορισμούς οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως αγροτικές περιοχές πραγματοποιείται στις ΗΠΑ κατά την δεκαετία του 1960. Διακρίνονται δυο παραλλαγές, το Farm / Ranch based Tourism και το Hotel / resort based Tourism. Ο αγροτουρισμός ήδη από την δεκαετία του 1970 θεωρήθηκε για τις χώρες της Ευρώπης μια στρατηγική επιλογή με ιδιαίτερο μέλλον, καθώς συμβάλλει στην μόνιμη εγκατάσταση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, στην ενδυνάμωση της κοινωνικής σύνδεσης του τοπικού πληθυσμού, στην δημιουργία θέσεων απασχόλησης και μακροπρόθεσμα στην οικονομική αλλά και κοινωνική ανάπτυξη της υπαίθρου. Κατά την δεκαετία του 1980 παρατηρείται η ανάπτυξη του αγροτουρισμού κυρίως στην Ιταλία και αφορά αγροτουριστικά συγκροτήματα τα οποία έχουν συνεταιριστική μορφή. Όσον αφορά την χώρα μας, ο αγροτικός τουρισμός κάνει την εμφάνιση του στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1980 κάνοντας προσπάθεια για εφαρμογή νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης. Με την ένταξη της Ελλάδας το 1981 στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καταρτίστηκε και στη χώρα μας πρόγραμμα αγροτικού τουρισμού.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: αγροτική ανάπτυξη, άξονες χρηματοδότησης, ποιότητα, προστασία περιβάλλοντος, αγροτουριστικοί προορισμοί, ανάλυση SWOT

ABSTRACT

As years go by we can note great changes in people's habits and their way of life, as well as their choices regarding the kind and destination of their vacation. Living in a demanding environment and in societies where life evolves quickly, the individual seeks a way out of everyday life and routine, resulting in a search for alternative ways of entertainment and tourist destinations. The usual ways of entertainment or tourist destinations now seem 'blase' in people's perception. This leads to their looking for alternatives to escape their everyday life.

Simultaneously, the agricultural sector, has been experiencing for the past years a period of recession, with low prices for agricultural products and cutbacks in subsidies for tourism, which has resulted in an abrupt depletion in agricultural income.

Although there are not enough records about agricultural tourism, it constitutes a tourist product which has been promoted in many destinations to supplement the farmers' income. As far as the visitor is concerned agricultural tourism is a process that promotes a way of travelling while respecting the environment and traditions, based on their acquaintance with the local culture, history and everyday life. An experience during which the visitor comes into contact with the local way of life and combines recreation with information and their awareness towards social, historical, environmental and other issues of the particular area.

The first appearance of tourism in destinations which were considered agricultural areas was in the USA in the 1960s. We can differentiate two kinds, Farm / Ranch based Tourism and Hotel/ Resort based Tourism. Agricultural tourism was considered in European countries, as early as the 1970s, a strategic choice with a promising future, as it contributes in the permanent settlement of population in rural areas, in strengthening the social connection in the local population, in creating new working places, and in the long term economic and social development of rural areas. During the 1980s we notice a growth in agricultural tourism, mainly in Italy and in cooperative agricultural groups. As far as our country is concerned, agricultural tourism makes its appearance in Greece in the 1980s, making an effort to apply new standards in tourist development. With the incorporation of Greece in the European Union in 1981, a plan for agricultural tourism was set up.

KEY - WORDS: agricultural development / growth, axis funding, quality, protection of the environment, agricultural destinations, SWOT analysis.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΕΝΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	12
<u>1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ</u>	12
<u>1.2 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ</u>	18
1.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ	18
1.2.2 ΑΞΟΝΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	21
1.2.3 ΦΟΡΕΙΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	31
<u>1.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΔΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ</u>	36
<u>1.4 ΜΟΡΦΕΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ</u>	39
<u>1.5 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</u>	42
1.5.1 ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	44
1.5.2 ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	46
<u>1.6 ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ</u>	49
<u>1.7 ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ</u>	52
2. ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	54
<u>2.1 ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ</u>	54
<u>2.2 ΠΡΟΦΙΛ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΑ</u>	58

3. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ	61
<u>3.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ</u>	61
<u>3.2 ΣΗΜΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ</u>	64
<u>3.3 ΤΟΠΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ</u>	68
<u>3.4 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΣΗΜΑΤΩΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΥΠΑΙΘΡΟΥ</u>	70
4. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	72
<u>4.1 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ</u>	79
5. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ	83
<u>5.1 Η ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ</u>	84
<u>5.2 ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ</u>	86
6. ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	90
<u>6.1 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ - ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ</u>	92
<u>6.2 ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ</u>	94
<u>6.3 ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ</u>	98
<u>6.4 ΑΠΕΙΛΕΣ</u>	101
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	103
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	108

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΟΤ: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

ΜΟΠ: Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΚΠΣ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

ΠΕΠ: Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

ΟΠΑΑΧ: Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου

ΟΤΑ: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΑΤΕ: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος

ΓΓΙ: Γενική Γραμματεία Ισότητας

ΠΑΣΕΓΕΣ: Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών

ΕΛΛΚΑ: Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΕΣΥΔ: Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης

ΜΜΕ: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

ΕΛΟΤ: Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης

ΜΚΟ: Μη Κερδοσκοπικός Οργανισμός

ΤΠΣ: Τοπικά Σύμφωνα Ποιότητας

SWOT: Strengths Weaknesses Opportunities Threats

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αγροτουρισμός μπορεί να οριστεί ως εκείνη η δραστηριότητα που αναπτύσσεται στον αγροτικό χώρο από αγρότες κατά κύριο επάγγελμα που είναι μόνιμοι κάτοικοι μιας περιοχής. Έχουν ως κύριο σκοπό την ενίσχυση του αγροτικού τους εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας με την εκμετάλλευση τουριστικών καταλυμάτων (ενοικιαζόμενα δωμάτια, πανσιόν, ξενώνες, κάμπινγκ), την τροφοδοσία με προϊόντα τοπικής παραγωγής και την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων που συνδέονται συμπληρωματικά με τον τουρισμό. Η έννοια του αγροτουρισμού συνδέεται με κάποιες βασικές αρχές, όπως είναι η προώθηση της ποιότητας, ο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς και η προστασία του περιβάλλοντος. Θεωρεί τις ανθρώπινες σχέσεις ως ένα από τους κυριότερους παράγοντες που συμβάλλουν στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της κάθε περιοχής και προσφέρει ένα γενικότερο πλαίσιο υποστήριξης με προσφορά οικολογική και ανθρωπιστική.

Οι απαιτήσεις του σημερινού τρόπου ζωής έχουν ωθήσει τον άνθρωπο να αναζητήσει ένα τρόπο διαφυγής από τους έντονους ρυθμούς των αστικών κέντρων και τη διέξοδο αυτή βρήκε στη φύση και την ελληνική ύπαιθρο. Δυστυχώς, παρότι η Ελλάδα είναι μια χώρα καθαρά αγροτική έχει παραμελήσει παντελώς τη φύση, με αποτέλεσμα να καταστρέφεται και να μην αξιοποιείται. Το απαρχαιωμένο οδικό δίκτυο και οι ανεπαρκείς τεχνικές υποδομές έχουν αρχίσει να διαλύονται και ο πιθανός επισκέπτης δεν μπορεί να πλησιάσει στις αγροτουριστικές περιοχές, ενώ το φυσικό περιβάλλον καταστρέφεται από την ασιδοσία του κόσμου και κανείς δεν ενδιαφέρεται. Τέλος, η πολιτιστική κληρονομιά 'λεηλατείται' στο βωμό του χρήματος, χωρίς την παρέμβαση τόσο του κράτους, όσο και των πολιτών.

Για την άμβλυνση των προαναφερθέντων προβλημάτων απαιτείται μια σειρά δράσεων και προγραμμάτων με στόχο την οργάνωση ολοκληρωμένης στρατηγικής ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Για την επίτευξη αυτού του στόχου συνεργάζονται οι αναπτυξιακές εταιρείες με άλλους φορείς (εθνικοί ή τοπικοί) και μέχρι στιγμής το καταφέρνουν επιτυχώς να αξιοποιούν τα κοινοτικά προγράμματα που διαχειρίζονται (Τοπικό Κοινωνικό Κεφάλαιο, ΟΠΑΑΧ, Leader κ.ά.). Επιδιώκονται, λοιπόν, προοπτικές ανάπτυξης όπως: η ανάδειξη και αξιοποίηση νέων περιοχών, η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς, η προώθηση και βελτίωση αγροτικών προϊόντων κ.ά.

Η παρούσα διπλωματική εστιάζει το ενδιαφέρον της στο να παρουσιάσει μία εναλλακτική μορφή τουρισμού, τον 'αγροτουρισμό' και να μπορέσει να κάνει σαφή την σημασία του και τον τρόπο που μπορεί να επηρεάσει το κοινωνικό, το οικονομικό και το πολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται με βασικό άξονα τη προστασία του περιβάλλοντος. Μέσω της αναλυτικής παρουσίασης του, παρουσιάζονται οι ευεργετικές συνέπειες που προσφέρει ο αγροτουρισμός στην ανάπτυξη της υπαίθρου.

Η διπλωματική εργασία αποτελείται από επτά κεφάλαια και έχει την ακόλουθη δομή. Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται την εννοιολογική προσέγγιση του όρου αγροτουρισμός και αγροτικός τουρισμός, σύμφωνα με την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, την εξέλιξη του, ως φαινόμενο στην Ελλάδα, αναφέροντας την ιστορική διαδρομή του στη χώρα μας από τη δεκαετία του 1980, το χρηματοδοτικό πλαίσιο και τους φορείς που στηρίζουν την αγροτική ανάπτυξη. Στη συνέχεια, τη σημασία που έχει στη τοπική και αειφόρο ανάπτυξη. Μορφές στις οποίες χωρίζεται στην Ελλάδα και το διεθνή χώρο. Σύγχρονες τάσεις αγροτικής ανάπτυξης, χωρίς να παραλείψουμε τις προϋποθέσεις της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη που παρουσιάζει η ανάλυση των στόχων που δύναται να επιτύχει, θετικές και αρνητικές επιπτώσεις και ο εντοπισμός των δυνατοτήτων ανάπτυξης του αγροτουρισμού.

Στην συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται παρουσίαση της ζήτησης για παροχή υπηρεσιών αγροτικού τουρισμού. Αναλύονται έννοιες όπως, το προφίλ που έχει ο αγροτουρίστας και τα χαρακτηριστικά που συνήθως τον καθορίζουν. Επιπλέον, οι υπηρεσίες που συνθέτουν το αγροτουριστικό προϊόν και διαφέρουν από τα 'παραδοσιακά' πακέτα τουριστικών υπηρεσιών.

Λόγω του γεγονότος ότι ο αγροτουρισμός ως παγκόσμιο φαινόμενο απολαμβάνει ανάπτυξη η οποία παρουσιάζει ραγδαίο ρυθμό τα τελευταία χρόνια, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική η παροχή υπηρεσιών οι οποίες χαρακτηρίζονται από την ποιότητα τους. Στο τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζεται η έννοια και σημασία της ποιότητας ως ένα εργαλείο προβολής και ανταγωνισμού τουριστικών επιχειρήσεων και εστιάζεται στην εφαρμογή της ελληνικής προδιαγραφής ΕΛΟΤ ΠΡΔ 1417 και στα τοπικά σύμφωνα ποιότητας.

Η μορφή που συναντάται ο αγροτουρισμός στη Ευρωπαϊκή πρακτική παρουσιάζεται στο τέταρτο κεφάλαιο, κάνοντας εμφανή τη διαφορά Ευρώπης και Ελλάδας. Οι χώρες της Ευρώπης έχουν ως αφετηρία την ψυχαγωγία του κουρασμένου ανθρώπου των πόλεων, η Ελλάδα με τον αγροτουρισμό αποσκοπεί να 'τονώσει το Αγροτικό

εισόδημα'. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται παραδείγματα πρακτικών ανάπτυξης και διαχείρισης του αγροτουρισμού σε περιοχές στην Ευρώπη.

Σημαντικό μέρος του πέμπτου κεφαλαίου αποτελούν η χωρική διάσταση του αγροτουρισμού (αγροτουριστικοί προορισμοί) και αναφέρονται δύο πρωτοβουλίες ανάπτυξης του αγροτουρισμού.

Στο έκτο κεφάλαιο μελετώνται (με ανάλυση SWOT) τα δυνατά και αδύνατα σημεία που διαμορφώνουν το γενικότερο περιβάλλον στην Ελλάδα, δίνοντας έμφαση στην αγροτουριστική δραστηριότητα, καθώς οι ευκαιρίες και απειλές που υπάρχουν.

Τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα από την ανάλυση και η υποβολή προτάσεων βελτίωσης και ανάπτυξης του αγροτουρισμού με την εφαρμογή των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης για τη περαιτέρω προώθησή του.

1. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΕΝΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο αγροτουρισμός δεν είναι ένα νέο φαινόμενο. Ως έννοια εμφανίστηκε λίγο μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου, όταν αναπτυγμένες χώρες (ΗΠΑ και κάποιες χώρες της Δυτικής Ευρώπης) άρχισαν να κατευθύνουν μέρος εγχώριων τουριστών προς την ύπαιθρο τους, για να απολαύσουν τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες που παρείχαν οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών με σκοπό να αυξήσουν τα αγροτικά τους εισοδήματα (Εξαρχος, 2004).

Γενικότερα στη βιβλιογραφία, μπορεί κανείς να συναντήσει τις έννοιες ‘αγροτικός τουρισμός’ (rural tourism), ‘αγροτουρισμός’ (agritourism), ‘τουρισμός στα αγροκτήματα’ (farm tourism), έννοιες οι οποίες πολλές φορές συγχέονται εννοιολογικά μεταξύ τους και υπάρχει σχετική αλληλοεπικάλυψη. Κοινά χαρακτηριστικά αυτών των εννοιών είναι ότι αναφέρονται σε τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται σε αγροτικές περιοχές και στηρίζονται σε μικρής κλίμακας υποδομές, αξιοποιώντας τους αγροτουριστικούς πόρους, όπως το αγροτικό και το φυσικό περιβάλλον, την πολιτιστική κληρονομιά, την τοπική παράδοση κ.ά. Ο *αγροτουρισμός* αποτελεί έναν τύπο του αγροτικού τουρισμού, ο οποίος ασκείται από γεωργούς και αναφέρεται στο σύνολο των τουριστικών υπηρεσιών (διαμονή, εστίαση και δραστηριότητες αναψυχής) που προσφέρονται από τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, οικογενειακής συνήθως μορφής, οι οποίες διατηρούν την γεωργία, ως κύριο επάγγελμα ή σε ορισμένες περιπτώσεις δευτερεύον. Ο *αγροτικός τουρισμός* είναι μία ευρύτερη έννοια, η οποία περιλαμβάνει και τον αγροτουρισμό, συνδέεται με τη ζωή στο χωριό και το αγροτικό περιβάλλον και περιλαμβάνει τις αγροτουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στις αγροτικές περιοχές, ανεξάρτητα εάν αυτές ασκούνται από γεωργούς ή μη γεωργούς, από μόνιμους κατοίκους της περιοχής ή επιχειρηματίες που κατοικούν σε μεγάλα αστικά κέντρα (Κοκκώσης κ.ά. 2011). Ο *τουρισμός του αγροκτήματος* περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού που σχετίζονται άμεσα με την αγροτική εκμετάλλευση, είτε με την διαμονή και την παροχή γευμάτων είτε με την ψυχαγωγία και τις ημερήσιες περιηγήσεις σε αυτήν (Παπακωνσταντινίδης, 1993).

Ο αγροτικός τουρισμός ουσιαστικά, έχει αναπτυχθεί κυρίως λόγω των οικονομικών πλεονεκτημάτων που προσφέρει και αντιπροσωπεύει μια συμβιωτική σχέση για περιοχές όπου δεν έχει αναπτυχθεί ούτε η γεωργία ούτε ο τουρισμός (Busby, 2000) Ο Elson, Steenberg και Wilkinson (1995) συμπληρώνουν πως αρχικό μέλημα ενός αγρότη είναι η δημιουργία επιπρόσθετου εισοδήματος, παρέχοντας έτσι οικονομικά πλεονεκτήματα για την τοπική οικονομία.

Το 1986, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων όρισε τον αγροτικό τουρισμό ως μια έννοια, η οποία αφορά *"όχι μόνο τον τουρισμό στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις ή τον αγροτουρισμό, αλλά όλες τις τουριστικές δραστηριότητες οι οποίες λαμβάνουν χώρα στις αγροτικές περιοχές"*. Δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στις αγροτικές περιοχές, όπως είναι, η περιήγηση (touring) (περίπατοι, ιππασία, ποδηλασία, περιηγήσεις με οχήματα), οι δραστηριότητες σχετικές με το νερό (water-related activities) (ψάρεμα, κολύμπι, ιστιοπλοΐα, κανό, ράφτινγκ), δραστηριότητες σχετικές με τον αέρα (aerial activities) (βόλτες με μικρά αεροσκάφη, αερόστατα, κλπ.), επίσης, υπαίθριες και αθλητικές δραστηριότητες (activities on dry land and sporting activities) (τένις, γκολφ, αναρρίχηση, κλπ), δραστηριότητες ανακάλυψης (discovery-type activities) (επισκέψεις σε τοπικές βιομηχανικές ή αγροτικές επιχειρήσεις ή παραδοσιακές επιχειρήσεις χειροτεχνίας), οι πολιτισμικές δραστηριότητες (cultural activities) (επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, σεμινάρια χειροτεχνίας, παραδοσιακά γκρουπ, διαδρομές πολιτισμού και γαστρονομίας) και οι δραστηριότητες σχετικές με την υγεία (health-related activities) (γυμναστική, κέντρα υγείας) (Thibal, 1988). Η έννοια αγροτικός τουρισμός περιλαμβάνει μια σειρά από εξειδικευμένες μορφές τουρισμού, οι οποίες συνδέονται και αφορούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του αγροτικού περιβάλλοντος.

Ο Opperman (1995) υποστήριξε ότι, ο αγροτουρισμός εξακολουθεί να στερείται ένα ολοκληρωμένο σύνολο γνώσεων και ένα θεωρητικό υπόβαθρο λόγω δυσκολίας προσδιορισμού της έννοιας και του περιεχομένου του. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, αυτό οφείλεται σε πολλούς λόγους. Πρώτον, η δυσκολία ακρίβειας του ορισμού λόγω του ότι περιλαμβάνει μια σειρά από δραστηριότητες. Δεύτερον, υπάρχει έλλειψη δεδομένων για μικρές αγροτικές επιχειρήσεις τουρισμού που δεν επιθυμούν να συμμετάσχουν σε έρευνες σχετικά με τον τουρισμό. Κατά συνέπεια, είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί το μέγεθος και η ανάπτυξη του.

Ακολουθώς, παρακάτω απεικονίζεται η εξέλιξη των ορισμών του αγροτουρισμού μέχρι σήμερα.

Αγροτουρισμός : Χρονολόγιο των ορισμών (Busby, 2000)

Dart (1974): Κάθε τουριστικής ή αναψυχής επιχείρηση σ' ένα αγρόκτημα (any tourist or recreation enterprise on a working farm)

Hoyland (1982): Η παροχή προσωρινής διαμονής και/ ή ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις αναψυχής σ' ένα αγρόκτημα (the provision of temporary accommodation and/or indirect recreational facilities on a working farm)

Frater (1983): Τουριστικές επιχειρήσεις που βρίσκονται μέσα στα αγροκτήματα και κυρίως συμπληρώνουν τις υπάρχουσες γεωργικές δραστηριότητες (tourism enterprises that are present on working farms and yet are largely supplementary to existing farm activities)

Murphy (1985): Αγροκτήματα που συμπληρώνουν την κύρια λειτουργία τους με κάποια μορφή τουριστικών επιχειρήσεων (working farms that supplement their primary function with some form of tourism business)

Wales Tourist Board (1986): Αγροκτήματα ανεξαρτήτως είδους ή μεγέθους, στα οποία η κύρια λειτουργία είναι η γεωργική και ο τουρισμός είναι μια συμπληρωματική δραστηριότητα (working farms, irrespective of type or size, where the primary activity is agriculture and where tourism is a supplementary activity)

Denman and Denman (1990): Ενεργή παροχή υπηρεσιών για τουρίστες εντός αγροκτήματος (active provision of facilities for tourists within a working farm)

Davies and Gilbert (1992): Μια μορφή αγροτικού τουρισμού, όπου οι φιλοξενούμενοι οι οποίοι πληρώνουν μπορούν να συμμετέχουν στη γεωργική ζωή, είτε ως επισκέπτες που διαμένουν είτε σαν ημερήσιοι επισκέπτες στα αγροκτήματα (a form of rural tourism whereby paying guests can share in farming life either as staying guests or day visitors on working farms)

Pearce (1990): Ο αγροτουρισμός αποτελεί συνέχεια της ιδιοκτησίας και ενεργή συμμετοχή από τον αγρότη σε, συνήθως, τουριστικές επιχειρήσεις μικρής κλίμακας (farm tourism represents continuing ownership and active participation by the farmer in, typically, small-scale tourism ventures)

Roberts (1992): Ο τουρισμός στα αγροκτήματα έχει να κάνει με ανθρώπους που βρίσκονται μακριά από τον τόπο, όπου συνήθως ζουν και εργάζονται, και με τις

δραστηριότητες που αυτοί κάνουν σε ένα αγρόκτημα, είτε επισκέπτοντάς το για μια ημέρα είτε για μεγαλύτερες διακοπές (farm tourism is about people who are away from the place where they normally live and work, and about the things they do on a working farm, whether they visit for the day or for a longer holiday)

Denman (1994): Ένας όρος που καλύπτει την παροχή εγκαταστάσεων για τουρίστες σε ένα αγρόκτημα (a term which covers the provision of facilities for tourists on a working farm)

Clarke (1996): Τουριστικά προϊόντα στα οποία ο καταναλωτής έχει, τουλάχιστον, επίγνωση του αγροκτήματος (tourism products in which the consumer is aware of the farming environment, at a minimum)

Weaver and Fennell (1997): Αγροτικές επιχειρήσεις που ενσωματώνουν το περιβάλλον μας φάρμας και ένα στοιχείο εμπορικού τουρισμού (rural enterprises which incorporate both a working farm environment and a commercial tourism component)

Ilbery et al. (1998): Ο τουρισμός στα αγροκτήματα αντιμετωπίζεται ως μια εναλλακτική αγροτική επιχείρηση, η οποία περιλαμβάνει έναν από τους επτά πιθανούς τρόπους ανάπτυξης της (farm tourism is conceptualized as an alternative farm enterprise (AFE) comprising one of seven possible pathways of farm business development)

Οι ορισμοί 'τουρισμός του αγροκτήματος', 'τουρισμός του αγροτικού χώρου' και 'αγροτουρισμός' αποκτούν διαφορετική έννοια στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Στην Αμερική οι δύο έννοιες είναι σχεδόν ταυτόσημες, ενώ στην Ευρώπη, όπου στις αγροτικές περιοχές υπάρχει πλήθος μη γεωργικών δραστηριοτήτων, οι διαφορές μεταξύ αγροτικού τουρισμού και αγροτουρισμού είναι υπαρκτές (Sznajder et al, 2009). Στη Γερμανία, ο αγροτικός τουρισμός έχει μεγάλη ιστορία και ταυτίστηκε με τον τουρισμό σε ορεινές κυρίως περιοχές με κύριο χαρακτηριστικό τα πολύ μικρού τύπου ξενοδοχεία (Oppermann, 1996). Στην Ισπανία, είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένος ο αγροτουρισμός, ενώ τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω της εφαρμογής των κοινοτικών προγραμμάτων, έχει αναπτυχθεί και ο αγροτικός τουρισμός (Barke, 2004). Μια χώρα με μεγάλη ιστορία στον αγροτικό τουρισμό είναι η Γαλλία, όπου στην ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού συνέβαλε σημαντικά το γαλλικό κράτος με την καθιέρωση ενός νομοθετικού, διοικητικού και διαχειριστικού πλαισίου για όλα τα θέματα του αγροτικού τουρισμού

(Παρταλίδου, 2005β). Η Ιταλία είναι ίσως η μόνη ευρωπαϊκή χώρα με σαφή και διακριτό διαχωρισμό της έννοιας αγροτικός τουρισμός και αγροτουρισμός, που αποτυπώνεται ακόμα και σε φορολογικό, εμπορικό και διοικητικό επίπεδο (Pulina et al., 2006). (Ριζοπούλου, 2010)

Στην Ελλάδα, εκτός του όρου αγροτουρισμός εφαρμόζεται και ο όρος *αγροτουρισμός* (agrotourism) ή τουρισμός υπαίθρου ο οποίος αναφέρεται σε όλες τις τουριστικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και με αυτές ασχολούνται οι κάτοικοι της αγροτικής υπαίθρου ανεξάρτητα με το εάν η κύρια απασχόλησή τους είναι στον πρωτογενή τομέα.

Στο πλαίσιο μίας αγροτικής έκτασης, μπορούν να αναπτυχθούν διάφορες δραστηριότητες, που όμως πρέπει να εντάσσονται στον αγροτουρισμό, ο οποίος θα πρέπει να έχει μία ενιαία μορφή και να λειτουργεί συμπληρωματικά σε όλα τα αγροτικά επαγγέλματα. Η προσπάθεια δημιουργίας πολλών ορισμών εναλλακτικών μορφών τουρισμού δεν βοηθάει τους αγρότες, δημιουργεί σύγχυση όσον αφορά το τι είδος τουρισμό ασκεί ο κάθε επαγγελματίας, και συγχρόνως, αντί να ευνοήσει τους αγρότες, ευνοεί και άλλους επιχειρηματίες, οι οποίοι έτσι οικειοποιούνται δραστηριότητες που ανήκουν στους αγρότες και παράλληλα καρπώνονται και τα αντίστοιχα οφέλη. Έτσι τελικά χάνεται και η αρχική σημασία του αγροτουρισμού, που οφείλει να λειτουργεί προς όφελος των αγροτών.

Ένας ορισμός του αγροτουρισμού που πλησιάζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ελληνικών αγροτικών περιοχών είναι αυτός που ορίστηκε στο πρακτικό της Διυπηρεσιακής Επιτροπής υπό την αιγίδα του Ε.Ο.Τ. στις 14/2/1984 και σύμφωνα με τον οποίο:

Ο αγροτουρισμός μπορεί να οριστεί η δραστηριότητα αυτή του τουρισμού που αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο, από άτομα που κυρίως απασχολούνται στη γεωργία, σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές μονάδες, με στόχο την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας και της συγκράτησης και παλιννόστησης του γηγενή πληθυσμού, τόσο από την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων όσο και από την ενοικίαση καταλυμάτων και την παροχή των τουριστών με προϊόντα τοπικής παραγωγής, καθώς επίσης και προϊόντα συναφών δραστηριοτήτων τοπικά παραγομένων.

Η έννοια και το περιεχόμενο μιας οποιασδήποτε μορφής τουρισμού δεν προσδιορίζεται μόνο από το ίδιο το περιεχόμενο της, αλλά και από τους στόχους που επιδιώκει η προώθηση της συγκεκριμένης μορφής, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Ο αγροτουρισμός ξεκίνησε στις όχι ιδιαίτερα αναπτυγμένες οικονομικά περιοχές της χώρα έχοντας ως στόχο (Λογοθέτης, 1998):

- την παραμονή των κατοίκων στους τόπους διαμονής τους, προκειμένου να αποφευχθεί η ερήμωση της υπαίθρου και να αντιμετωπιστεί η αστυφιλία
- την αξιοποίηση των προϊόντων της αγροτικής παραγωγής και την αντιμετώπιση της μείωσής της
- τη διατήρηση, προβολή και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς
- τη συμπλήρωση και βελτίωση του γεωργικού εισοδήματος
- τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού
- την προστασία του περιβάλλοντος.

1.2 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

Η εμφάνιση του αγροτικού τουρισμού και του αγροτουρισμού, εντοπίζεται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές σε κάθε χώρα. Στην Βόρεια Ευρώπη τοποθετείται στην δεκαετία του 1950, ενώ στην Ελλάδα και γενικότερα στις χώρες της Μεσογείου λίγο αργότερα. Η περιορισμένη αγροτουριστική ανάπτυξη στη Νότια Ευρώπη, απέναντι στη μακρόχρονη εμπειρία της Βόρειας Ευρώπης ερμηνεύεται από τις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο της κάθε περιοχής. Ειδικότερα, οι αγροτικές δομές και η κοινωνικοοικονομική εξέλιξη των αγροτικών περιοχών της Μεσογείου ήταν οι κυριότεροι λόγοι που δεν επέτρεψαν την καθιέρωση του αγροτικού τουρισμού, όπως συνέβη στην υπόλοιπη Ευρώπη (Ανθοπούλου κ.ά., 2000).

Στην Ελλάδα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο αγροτικός τουρισμός ήταν ακόμη άγνωστος στους περισσότερους. Η ανάπτυξη του τουρισμού στηρίχθηκε στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού. Ο ήλιος, η θάλασσα, οι παραλίες και τα μεγάλα ξενοδοχειακά συγκροτήματα συνιστούσαν το προσφερόμενο προϊόν στον τουρισμό, προσπαθώντας να ικανοποιήσουν τις ανάγκες και τις προτιμήσεις των τουριστών, αλλά και τους οικονομικούς και αναπτυξιακούς στόχους της χώρας. Αργότερα, το παραπάνω πρότυπο άρχισε να αμφισβητείται έντονα αφενός διότι δημιούργησε αρνητικές επιπτώσεις στους τόπους υποδοχής (κοινωνικές, περιβαλλοντικές και άλλες), αφετέρου διότι δεν ικανοποιούσε πλέον τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του σύγχρονου ανθρώπου. Ως εκ τούτου, άρχισαν να γίνονται προσπάθειες για την εφαρμογή νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία, σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό, θα ανταποκρίνονταν στις σύγχρονες ανάγκες των τουριστών, στις κοινωνικές απαιτήσεις για υψηλή ποιότητα, καθαρό περιβάλλον, σεβασμό στις τοπικές ιδιαιτερότητες, αποκέντρωση και συμμετοχή των κατοίκων στις αναπτυξιακές διαδικασίες. Προς την κατεύθυνση αυτή λειτούργησαν θετικά οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες μέσα από προγράμματα και πρωτοβουλίες προώθησαν την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού μέσω των οποίων και του αγροτικού τουρισμού (Αρχοντής, 2005).

Μια πρώτη πρωτοβουλία αγροτουριστικού χαρακτήρα στη χώρα μας ανέλαβε ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) για τη διάσωση και αξιοποίηση παραδοσιακών οικισμών. Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε το 1975 και κατά τη διάρκεια

της δεκαετίας του 1980 χρηματοδοτήθηκε από τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ). Τα ΜΟΠ κάλυψαν την περίοδο 1986-1992 και αναφέρονταν στις Μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία και Πορτογαλία) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Στόχος αυτών των προγραμμάτων, ήταν η ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων κρατών μελών της ΕΕ καθώς και η στήριξη της απασχόλησης και των εισοδημάτων των αγροτών, γι' αυτό και ενισχύθηκαν προγράμματα ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων της υπαίθρου, όπως αυτά του αγροτουρισμού ([http://www.minagric.gr./](http://www.minagric.gr/)). Αρχικά περιελάμβανε έξι οικισμούς: τη Βάθια Μάνης, τη Βυζίτσα Πηλίου, τα Μεστά Χίου, την Οία Σαντορίνης, το Πάπιγκο Ηπείρου και το Φισκάρδο Κεφαλονιάς. Στη συνέχεια, οι επεμβάσεις επεκτάθηκαν και σε άλλες περιοχές: την Αρναία Χαλκιδικής, τους Κορυσχάδες Ευρυτανίας, τη Μακρινίτσα Πηλίου κ.ά. Η θέσπιση από την Ευρωπαϊκή Ένωση των ΜΟΠ συντέλεσε στην ανάπτυξη του θεσμού του αγροτουρισμού μέσα από ειδικές οικονομικές ενισχύσεις (Ιακωβίδου, 2006).

Την ίδια περίοδο (1984) άρχισε η ίδρυση και λειτουργία των Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών με πρωτοβουλία του Συμβουλίου Ισότητας των Δύο Φύλων. Βέβαια, η δημιουργία των γυναικείων συνεταιρισμών δεν απέβλεπε στην ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού, αλλά στην οικονομική ανεξαρτησία και χειραφέτηση των αγροτισσών. Ο πρώτος γυναικείος συνεταιρισμός έκανε την εμφάνιση του το 1983 στην Πέτρα της Λέσβου, στα Μαστιχοχώρια της Χίου και ένα χρόνο μετά στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας. Οι Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί δεν απέβλεπαν πρώτιστα στην ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού αλλά στη χειραφέτηση των γυναικών της υπαίθρου και στη δημιουργία εισοδημάτων γι' αυτές. Ήταν η πρώτη συγκροτημένη προσπάθεια εφαρμογής κάποιου αγροτουριστικού προγράμματος στην Ελλάδα, σύμφωνα με τους Ανθοπούλου κ.ά. (2000).

Αργότερα, ξεκίνησαν και άλλες πρωτοβουλίες οι οποίες στηρίχτηκαν περισσότερο σε ιδιωτικές ενέργειες. Το Υπουργείο Γεωργίας χρηματοδότησε γεωργούς προκειμένου να δημιουργήσουν αγροτουριστικά καταλύματα σε όλη τη χώρα. Από τις πρώτες αξιολογήσεις του προγράμματος, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1990, προέκυψε ότι τα περισσότερα αγροτουριστικά καταλύματα δημιουργήθηκαν κοντά σε παραθαλάσσιες περιοχές (Ιακωβίδου, 2006). Εκτός όμως από τους γεωργούς, αγροτουριστικές δράσεις ανέλαβαν αυτή την περίοδο και μόνιμοι κάτοικοι αγροτικών περιοχών, οι οποίοι δεν είχαν ως κύριο επάγγελμα τη γεωργία. Όλες οι παραπάνω δράσεις αγροτικού τουρισμού ιδιωτικής πρωτοβουλίας (τόσο των γεωργών όσο και των

μη γεωργών) στηρίχτηκαν σε διάφορα χρηματοδοτικά προγράμματα ενίσχυσης και αναπτύχθηκαν διάσπαρτα σε όλες τις περιοχές της χώρας χωρίς συγκεκριμένο χωρικό προσανατολισμό και χωρίς να οριοθετούν συγκεκριμένους αγροτουριστικούς προορισμούς (Ιακωβίδου, 1995) .

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 άρχισε η δεύτερη και πιο εντατική φάση 'άνθησης' του αγροτικού τουρισμού στην Ελλάδα. Ο αγροτικός τουρισμός την περίοδο αυτή γίνεται ευρύτερα γνωστός ως η μορφή του τουρισμού των «3Φ» (Φύση-Φιλία-Φιλοξενία) και πολλές αγροτικές περιοχές της χώρας, γίνονται γνωστές ως αγροτουριστικοί προορισμοί εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Ιακωβίδου, 2006).

Αυτή τη περίοδο δόθηκε ακόμη μεγαλύτερη ώθηση στη δημιουργία αγροτουριστικών επιχειρήσεων με το Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ). Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) μέσω των οποίων ενισχύθηκαν ιδιωτικές επενδύσεις αγροτικού τουρισμού, καθιερώνοντας αυτή τη φορά πολλές αγροτικές περιοχές της χώρας ως αγροτουριστικούς προορισμούς. Την ίδια περίοδο εφαρμόζονται και τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ), τα οποία αποτελούν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις στις αγροτικές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας, μέσω των οποίων ενισχύονται και δράσεις αγροτικού τουρισμού (Ιακωβίδου, 2006). Εκτός από τις Πρωτοβουλίες Leader I, Leader II και Leader Plus κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 εφαρμόστηκαν και οι κανονισμοί καν.2328/91, καν.950/97, οι οποίοι ενίσχυσαν γεωργούς αρχηγούς γεωργικών εκμεταλλεύσεων προκειμένου να διαφοροποιήσουν τις δραστηριότητές τους και να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό.

1.2.2 ΑΞΟΝΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από τη δεκαετία του 1980 η προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και συγκεκριμένα του αγροτουρισμού περισσότερο, εντάχθηκαν στη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο τη διαφοροποίηση των τοπικών οικονομιών στην ύπαιθρο και τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έκρινε απαραίτητη τη στήριξη της αειφόρου αγροτικής ανάπτυξης και γι' αυτό το λόγο θέσπισε χρηματοδοτικά προγράμματα τα οποία προώθησαν, μέσω επιδοτήσεων, τις αγροτουριστικές δραστηριότητες.

Τέτοιου είδους προγράμματα είναι:

1. Κανονισμός 1257/99
2. Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) του Α', Β' και Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης
3. Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader (Leader I, Leader II, Leader Plus).
4. Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου (Ο.Π.Α.Α.Χ)

Κύριος στόχος των παραπάνω προγραμμάτων είναι η αγροτική ανάπτυξη με οποιαδήποτε δράση. Ο αγροτουρισμός είναι μια από τις δράσεις που μπορούν να οδηγήσουν στην αγροτική ανάπτυξη. Σε ορισμένες μάλιστα περιοχές, ορεινές και απομονωμένες όπου η γεωργία και η κτηνοτροφία έχουν πολύ περιορισμένες δυνατότητες να αποφέρουν ικανοποιητικά εισοδήματα στον τοπικό πληθυσμό, ο αγροτουρισμός αποτελεί μια πολύ σημαντική ευκαιρία για εξασφάλιση απασχόλησης στους κατοίκους τους.

1. Κανονισμός 1257/99 (πρώην 950/97, 2328/91, 797/85) (<http://europa.eu>)

Το πρόγραμμα τέθηκε σε εφαρμογή το 1985. Κύριος στόχος του είναι η βελτίωση της δομής των γεωργικών εκμεταλλεύσεων με αποτέλεσμα τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους. Δευτερεύον στόχος είναι η δημιουργία συμπληρωματικών εισοδημάτων στη γεωργία. Στα πλαίσια του δευτερεύοντος στόχου είναι η προώθηση αγροτουριστικών ή αγροβιοτεχνικών δραστηριοτήτων από τη γεωργική εκμετάλλευση. Κατά συνέπεια το πρόγραμμα αφορά μόνο τους κατά κύριο επάγγελμα γεωργούς, αυτούς δηλαδή που τουλάχιστον το 51% του εισοδήματός τους προέρχεται από τη γεωργία – κτηνοτροφία.

Οι βασικές προϋποθέσεις για να ενταχθεί κάποιος στο πρόγραμμα είναι οι εξής:

- Να είναι κατά κύριο επάγγελμα γεωργός ή κτηνοτρόφος
- Να είναι μόνιμος κάτοικος ορεινής ή μειονεκτικής περιοχής

Δικαιούχοι είναι φυσικά πρόσωπα, ωστόσο το πρόγραμμα προβλέπει και την ενίσχυση συνεργαζόμενων γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Το ποσοστό της επιδότησης είναι 50% του κόστους της επένδυσης ενώ για τους αγρότες που είναι κάτω των 40 ετών το ποσοστό της επένδυσης ανέρχεται στο 55%.

Η λειτουργία του προγράμματος από το 1986 έως το 1998 έδειξε ένα πολύ μικρό ενδιαφέρον των αγροτών στον αγροτουρισμό: μόνο το 9% των κονδυλίων απορροφήθηκαν από τον αγροτουρισμό, ενώ τα υπόλοιπα ποσά απορροφήθηκαν από τη φυτική παραγωγή (77%) και τη ζωική (14%). Το προβάδισμα στις αγροτουριστικές επενδύσεις μέσω αυτού του προγράμματος το έχει η Κρήτη και ακολουθούν η Ήπειρος, τα νησιά του Ιονίου και η Πελοπόννησος, γενικά περιοχές που είχαν παράδοση στον τουρισμό.

Σύμφωνα με τον κατάλογο του Υπουργείου Γεωργίας που δημοσιεύτηκε το 1997 και αφορά στα καταλύματα που ενισχύθηκαν από τους Καν.797/85 και Καν.2328/91 διαπιστώθηκε ότι από τα 891 αγροτουριστικά καταλύματα που επιδοτήθηκαν, δημιουργήθηκαν 7.592 κλίνες, κυρίως Α κατηγορίας. Τα 2/3 αυτών βρίσκονται σε νησιά και το 9% σε παράκτιες περιοχές, οι οποίες ευνοούνται από το κυρίαρχο τουριστικό μοντέλο των 3 S (sea,sun,sand). Το 35, 7% του συνόλου αυτών προσφέρουν απλά διαμονή, το 46,2% μαζί με τη διαμονή προσφέρουν και πρωινό, το 6,7% προσφέρουν διαμονή και εστίαση και ένα ποσοστό 11,4% νοικιάζουν δωμάτια με κουζίνα. Από τα παραπάνω δεδομένα, διαπιστώνεται ότι ο αγροτουρισμός, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, περιορίστηκε κυρίως στην παροχή καταλύματος στις τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές. Δεν κατάφερε να προσφέρει ένα διαρθρωμένο αγροτουριστικό προϊόν, το οποίο εκτός της παροχής υπηρεσιών φιλοξενίας να περιλαμβάνει και δραστηριότητες αναψυχής, πολιτισμού, γαστρονομίας κ.ά. που συνδέονται με την ταυτότητα της περιοχής, είναι αυθεντικές, υψηλής ποιότητας και ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των επισκεπτών της περιοχής.

2. Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ)

Τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) αποτελούσαν μέρη των τριών Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ). Υπήρξαν τρία ΚΠΣ:

Α΄ ΚΠΣ : 1988 – 1994

Β΄ ΚΠΣ : 1994 – 2000

Γ΄ ΚΠΣ : 2000 – 2006

Τα ΠΕΠ είναι πολυτομεακές διαρθρωτικές παρεμβάσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στην περιφέρεια. Καταρτίζονται από κάθε περιφέρεια στο πλαίσιο ενός στρατηγικού σχεδιασμού ανάπτυξης και περιλαμβάνουν Άξονες – Δράσεις – Μέτρα. Ο αγροτουρισμός αποτελεί έναν από τους άξονες των ΠΕΠ. Δικαιούχοι είναι οι τοπικοί φορείς, οι συλλογικοί φορείς και τα φυσικά πρόσωπα.

➤ ΜΟΠ και Α΄ Κοινοτικό πλαίσιο στήριξης (1986-1994)

Τα πρώτα προγράμματα χρηματοδότησης ήταν τα ονομαζόμενα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) τα οποία δόθηκαν μέσα στα πλαίσια του Α΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Η περίοδος εφαρμογής τους ήταν στα έτη 1986-1994. Στην Ελλάδα καταρτίστηκαν επτά ΜΟΠ. Διέθεσαν αρκετούς πόρους για την ολοκλήρωση μικρών έργων υποδομής σε όλη την χώρα, στηρίζοντας την οικονομική δραστηριότητα και διευκολύνοντας την βελτίωση του επιπέδου ζωής στις αγροτικές περιοχές. Επίσης, μέσω των πόρων αυτών αναβαθμίστηκε το επαρχιακό οδικό δίκτυο, δόθηκε η δυνατότητα εκσυγχρονισμού σε μικρές γεωργικές επιχειρήσεις και διευκολύνθηκε η ίδρυση μικρών και μεσαίου μεγέθους ξενοδοχείων σε όλη την χώρα. (<http://www.hellaskps.gr/>)

Η αναπτυξιακή στρατηγική που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα, που κάλυπτε τα ΜΟΠ και το Α΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, χαρακτηρίστηκε κυρίως από τη μεγάλη διασπορά των διαθέσιμων πόρων σε μικρά έργα υποδομής σε ολόκληρη τη χώρα. Η πολιτική αυτή στήριξε την οικονομική δραστηριότητα και διευκόλυνε τη βελτίωση του επιπέδου ζωής στις αγροτικές και περιμετρικές περιοχές. Αναβάθμισε το επαρχιακό δίκτυο μεταφορών και ενίσχυσε τον εκσυγχρονισμό των μικρών γεωργικών επιχειρήσεων και την ίδρυση ξενοδοχείων μικρού και μεσαίου μεγέθους σε πολλές περιοχές. Το 1988, γίνεται η ριζική μεταρρύθμιση της λειτουργίας των Διαρθρωτικών Ταμείων, που οδήγησε στο συντονισμό των πολιτικών των κοινοτικών διαρθρωτικών

ταμείων, που μέχρι τότε παρέμεναν ανεξάρτητες. Η μεταρρύθμιση αυτή προέβλεπε σταδιακή αύξηση των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων μέχρι τον διπλασιασμό τους την περίοδο 1987-1993 και ότι, η ευθύνη για το προγραμματισμό και για την υλοποίηση των αναπτυξιακών δράσεων και προγραμμάτων, που συγχρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, μοιράζεται ανάμεσα στις εθνικές και περιφερειακές αρχές της χώρας.

3. Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader.

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader θεωρείται ως μια από τις πιο επιτυχημένες πρωτοβουλίες που ανέλαβε η ΕΕ μιας και αποτέλεσε την αρχή μίας νέας προσέγγισης στην πολιτική Αγροτικής Ανάπτυξης, η οποία στηριζόταν στην ολοκληρωμένη και συμμετοχική προσέγγιση σε τοπικό επίπεδο. Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader (Liaisons Entre Actions de Developpement de l' Economie Rurale , δηλαδή Δεσμοί Μεταξύ των Δράσεων για την Ανάπτυξη της Αγροτικής Οικονομίας), ξεκίνησε το 1991 και διήρκεσε έως το 2001. Η πρώτη του μορφή ήταν το Leader I (1991-1996) και συνεχίστηκε ως Leader II (1996 – 2001). Μετά τη λήξη του Leader II, το πρόγραμμα συνεχίζεται ως το 2006 ως Leader Plus.

Στόχος της Leader ήταν η απόδειξη της σημασίας της οργάνωσης των αγροτικών περιοχών με βάση τη κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και τη σύμπραξη μεταξύ τοπικών δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, με τρόπο προσαρμοσμένο στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 1999).

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader επινοήθηκε ως "*πρότυπο πρόγραμμα*" (Steichen, 1994) και αποτέλεσε μία πειραματική προσέγγιση για την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών, κυρίως λόγω της συνδυασμένης εφαρμογής οκτώ χαρακτηριστικών: α) εδαφική προσέγγιση, που σε αντίθεση με την τομεακή προσέγγιση, η ανάπτυξη εστιάζεται σε μία συγκεκριμένη εδαφική ενότητα, στην καλύτερη χρήση ενδογενών πόρων, στις κοινές ταυτότητες και σε μία κοινή θεώρηση για την περιοχή, β) προσέγγιση εκ των κάτω προς τα άνω, με ενεργό συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων ατόμων και οργανώσεων στο σχεδιασμό, στη λήψη αποφάσεων και την εφαρμογή, γ) τοπικές ομάδες, με σύμπραξη ατόμων ή και συλλογικών φορέων, δ) καινοτομία, με νέες απαντήσεις σε υφιστάμενα προβλήματα που παρέχουν προστιθέμενη αξία και αυξημένη τοπική ανταγωνιστικότητα, ε) πολυτομεακή ολοκλήρωση, συνδυασμό δηλαδή δραστηριοτήτων διαφορετικών οικονομικών τομέων και η συνάφεια μεταξύ διαφόρων έργων σε σχέση με μια κοινή προσέγγιση, στ) δικτύωση, με συλλογική δράση στο

πλαίσιο ενός κοινού σκοπού, ζ) διακρατική συνεργασία, κοινό σχεδιασμό, παραγωγή και εμπορία αγαθών και υπηρεσιών και η) αποκεντρωμένη διαχείριση και χρηματοδότηση, με ανάθεση σε εθνικές και περιφερειακές δομές των κρατών-μελών και σε ομάδες τοπικής δράσης, περιορίζοντας έτσι το ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2003).

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader ανέπτυξε και προώθησε τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ για την ανταλλαγή σχετικών πληροφοριών, εμπειριών και καλών πρακτικών μέσω του Ευρωπαϊκού Αγροτικού Δικτύου Ανάπτυξης. Το Leader χρηματοδοτεί προγράμματα τα οποία καταρτίζονται από τοπικούς αναπτυξιακούς φορείς και αφορούν την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου στο σύνολο του με διάφορες δράσεις.

Οι δράσεις αυτές μπορεί να είναι:

- Αγροτουρισμός
- Μικρές επιχειρήσεις
- Επαγγελματική κατάρτιση του αγροτικού πληθυσμού
- Αξιοποίηση επί τόπου και εμπορία γεωργικής κτηνοτροφικής, δασοκομικής και αλιευτικής παραγωγής
- Διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος.

Το Leader επιδοτεί μικρού μεγέθους επενδύσεις στο αγροτικό χώρο, χωρίς να είναι απαραίτητο η δραστηριότητα της επένδυσης να είναι συνδεδεμένη με τον πρωτογενή τομέα.

Δικαιούχοι μπορεί να είναι δημόσιοι φορείς, πχ οι Δήμοι, συνεταιρισμοί, σύλλογοι και ιδιώτες. Στην περίπτωση που ο δικαιούχος είναι ιδιώτης, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να είναι μόνιμος κάτοικος της περιοχής όπου θα γίνει η επένδυση.

➤ Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader I

Για την Ελλάδα οι κυρίαρχοι στόχοι της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader I ήταν η αναζήτηση νέων μορφών ανάπτυξης του αγροτικού χώρου για τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού, η ανάπτυξη εξωγεωργικών δραστηριοτήτων, η βελτίωση της παραγωγικότητας των τοπικών επιχειρήσεων και προστασία του περιβάλλοντος

Τα έργα που υλοποιήθηκαν στην ΕΕ μέσω του προγράμματος Leader I (1991- 1993) εντάσσονται στα εξής πέντε Μέτρα (European Commission, 1999):

1. Τεχνική υποστήριξη στην αγροτική ανάπτυξη.

Το κύριο χαρακτηριστικό του μέτρου αυτού ήταν η διαφοροποίησή του στις διάφορες περιοχές, γεγονός εξαιρετικά σημαντικό το οποίο ανέδειξε τις διαφορετικές ανάγκες κάθε περιοχής.

2. Επαγγελματική κατάρτιση.

Τα προγράμματα κατάρτισης αφορούσαν σε θέματα όπως βιολογικές καλλιέργειες, αγροτουρισμός, μάρκετινγκ αγροτικών προϊόντων κλπ.

3. Αγροτικός τουρισμός.

Στο πλαίσιο του αγροτικού τουρισμού αναστηλώθηκαν παλιά κτήρια για να γίνουν ξενώνες, καθιερώθηκαν νέες δραστηριότητες στις ήδη υπάρχουσες υποδομές (π.χ. τοπικά κέντρα γαστρονομίας) κ.α. Αυτό το μέτρο άσκησε σχετικά θετικές επιδράσεις στην απασχόληση και την επιχειρηματικότητα, ιδιαίτερα των γυναικών και της ειδικευμένης εργασίας. Έχει συμβάλει σημαντικά στην αύξηση της ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών, της επαναβεβαίωσης αλλά και του εκσυγχρονισμού των τοπικών εικόνων και των ταυτοτήτων, καθώς και στην περαιτέρω διαφοροποίηση μεταξύ τους.

4. Μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, βιοτεχνίες, υπηρεσίες παρεχόμενες σε μικρή κλίμακα.

Το συγκεκριμένο μέτρο βοήθησε πολύ στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων. Οι επωφελούμενοι εδώ έφτασαν τους 27.000, ενώ του αγροτικού τουρισμού ήταν περίπου 8.500, επιβεβαιώνοντας τη μεγάλη ανάγκη για ποικιλομορφία η οποία περιλαμβάνει την επεξεργασία και το μετασχηματισμό των αγροτικών προϊόντων. Το μέτρο βοήθησε σε μεγάλο βαθμό τις μικρές επιχειρήσεις να ξεφύγουν από την απομόνωση και ιδιαίτερα στις χώρες του Νότου της ΕΕ.

5. Αξιοποίηση και εμπορία των αγροτικών προϊόντων. Σ' αυτό το μέτρο δίνεται έμφαση στην ποιότητα, την ποικιλομορφία και ακόμη περισσότερο την προώθηση των προϊόντων. Κύρια ομάδα στόχου είναι οι αγρότες και η πρωτοβάθμια παραγωγή.

Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε κυρίως σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας. Η έκταση της περιοχής εφαρμογής έφτασε περίπου το 30% της συνολικής έκτασης της χώρας ενώ ο συνολικός πληθυσμός ανήλθε στο 14% του συνολικού πληθυσμού της (1,38 εκ. κατοίκους). Στα πλαίσια της πρωτοβουλίας εγκρίθηκαν 25

προγράμματα, τα οποία υλοποιήθηκαν από 25 Ομάδες Τοπικής Δράσης (Υπουργείο Γεωργίας, 1996).

Ο συνολικός προϋπολογισμός του προγράμματος ανήλθε σε 161,8 εκ. ευρώ ενώ το Μέτρο του αγροτικού τουρισμού δαπάνησε το 50,37% του συνολικού προϋπολογισμού, περίπου 82,6 εκ. ευρώ. Κατά τη διάρκεια της Leader I στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκαν συνολικά 1.732 έργα, δημιουργήθηκαν 904 νέες μόνιμες θέσεις εργασίας, 1.087 εποχιακές ενώ 2.627 θέσεις διατηρήθηκαν (Υπουργείο Γεωργίας, 1996).

➤ Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II (<http://www.minagric.gr/>)

Το Leader II είναι μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για την αγροτική ανάπτυξη και αποτελεί τη συνέχεια του Leader I, με στόχο την εξομάλυνση των δυσμενών επιπτώσεων που είχε για την Ελλάδα η εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο, για την αντιμετώπιση της δημογραφικής κατάρρευσης, της ανεργίας, των χαμηλών εισοδημάτων των πιο απομονωμένων περιοχών της Ευρωπαϊκής υπαίθρου.

Τα μέτρα τα οποία περιλαμβάνει το πρόγραμμα Leader II αφορούν στην επαγγελματική κατάρτιση, στον αγροτουρισμό, στην παροχή στήριξης στις μικρές επιχειρήσεις, στην αξιοποίηση και εμπορία της γεωργικής και δασικής παραγωγής, της τοπικής αλιείας, στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος.

Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος αφορούν:

- Στην ενθάρρυνση των υποδειγματικών τοπικών πρωτοβουλιών αγροτικής ανάπτυξης.
- Στην παροχή στήριξης σε δράσεις καινοτόμου, υποδειγματικού και μεταβιβάσιμου χαρακτήρα, οι οποίες παρουσιάζουν τις νέες οδούς που μπορεί να ακολουθήσει η αγροτική ανάπτυξη.
- Στην ανταλλαγή εμπειριών και στη μεταφορά τεχνογνωσίας.
- Στην παροχή στήριξης σε προγράμματα διακρατικής συνεργασίας, τα οποία προέρχονται από τοπικούς φορείς των αγροτικών περιοχών.

Ο συνολικός προϋπολογισμός του εθνικού προγράμματος ανήλθε στα 345 εκ. ευρώ περίπου. Το Μέτρο του αγροτικού τουρισμού δαπάνησε σχεδόν 114 εκ. ευρώ, το μεγαλύτερο ποσοστό των πόρων του προγράμματος (37,9%) (Υπουργείο Γεωργίας, 2002). Το Μέτρο περιλάμβανε δράσεις όπως δημιουργία και εκσυγχρονισμός

αγροτουριστικών καταλυμάτων, κέντρων εστίασης και αναψυχής, μονάδων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ενίσχυση κατασκηνωτικών κέντρων, μουσείων αλλά και ενέργειες προβολής και προώθησης.

Συνολικά, σε επίπεδο χώρας εγκρίθηκε η υλοποίηση 3.271 έργων και δράσεων. Ο απολογισμός της εφαρμογής της πρωτοβουλίας στην Ελλάδα ήταν η δημιουργία 3.772 νέων μόνιμων θέσεων εργασίας, 3.876 εποχικών και η διατήρηση 6.397 θέσεων εργασίας (Υπουργείο Γεωργίας, 2002). Συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο ποσοστό των πόρων της Leader II, ο μεγαλύτερος αριθμός παρεμβάσεων στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μέτρου του αγροτικού τουρισμού, αν και απείχε σημαντικά από τους ποσοτικούς στόχους που είχαν τεθεί, καθώς ενώ ο αρχικός σχεδιασμός προέβλεπε υπερδιπλάσιο αριθμό έργων στον τομέα του αγροτικού τουρισμού, κατά τη διάρκεια εφαρμογής του Leader II, αφενός μεν άλλα προγράμματα υλοποίησαν επενδύσεις αγροτικού τουρισμού και αφετέρου η πρακτική έδειξε ότι οι ανάγκες οδήγησαν στην αύξηση των παρεμβάσεων στον τομέα της αξιοποίησης της τοπικής παραγωγής.

Συνολικά, σε εθνικό επίπεδο, υλοποιήθηκαν 1.150 έργα. Από το σύνολο των έργων του τομέα, το 46% υλοποιήθηκε από νομικά πρόσωπα (εταιρικά σχήματα πάσης φύσεως) και το 54% από φυσικά πρόσωπα, χωρίς όμως να υπάρχουν στοιχεία για την επαγγελματική ιδιότητα αυτών (γεωργοί ή όχι). Από τα τελευταία, το 29% αφορούσε σχέδια που υλοποιήθηκαν από γυναίκες. Πρέπει να σημειωθεί ότι το 34% των δικαιούχων ήταν νέοι, κάτω των 40 ετών. Από τους πόρους που διατέθηκαν στα πλαίσια εφαρμογής των δράσεων του τομέα, το 59% κατευθύνθηκε στη δημιουργία και τον εκσυγχρονισμό καταλυμάτων (540 παρεμβάσεις σε καταλύματα και δημιουργία 4.600 νέων κλινών), το 18,5% σε δράσεις ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού, το 10,6% για παρεμβάσεις εστίασης και αναψυχής και το 3,2% για ενέργειες προβολής και προώθησης του αγροτικού τουρισμού. Με την υλοποίηση του Μέτρου εξασφαλίστηκαν περίπου 1.210 μόνιμες θέσεις εργασίας και 1.030 εποχικές (Υπουργείο Γεωργίας, 2002). Σε εθνικό επίπεδο, οι αγροτουριστικές παρεμβάσεις δημιούργησαν λιγότερες θέσεις εργασίας (2 θέσεις εργασίας/επένδυση) εν συγκρίσει με τα άλλα Μέτρα του προγράμματος που ενίσχυσαν ιδιωτικές πρωτοβουλίες, ωστόσο κατά κύριο λόγο αυτές ήταν μόνιμες. Παράλληλα, μέσω του Μέτρου της κατάρτισης, ενισχύθηκε η πραγματοποίηση 48 προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης με θέματα που σχετίζονταν με τον αγροτικό τουρισμό.

➤ Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader plus (+).

Η Leader (+) είναι μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχει ως βασικό σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου και την προσέλκυση των νέων, μέσω της υλοποίησης πλέγματος δράσεων που ικανοποιούν παράλληλα τις εθνικές και κοινοτικές προτεραιότητες για την Γ' Προγραμματική Περίοδο (απασχόληση, ισότητα, προστασία του περιβάλλοντος κτλ).

Επιδίωξη της πρωτοβουλίας είναι η ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών περιοχών, με την καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών, ανθρώπινων και οικονομικών πόρων τους, την ανακάλυψη νέων πηγών εισοδήματος και την παράλληλη προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς.

Στα πλαίσια της Leader (+), οι άνθρωποι της υπαίθρου:

- Συμμετέχουν ενεργά και αποφασίζουν οι ίδιοι για την αναπτυξιακή προσπάθεια που γίνεται στην περιοχή τους
- Προβαίνουν σε μικρές επενδύσεις και δημιουργούν, παράλληλα, έναν ιδιαίτερα παραγωγικό ιστό
- Ενεργούν συλλογικά και μέσα από δίκτυα, στηρίζουν επιχειρηματικές δραστηριότητες και
- Κάνουν οι ίδιοι πράξη όσα οραματίζονται για τον τόπο τους.

Για τους παραπάνω λόγους, τα κέντρα λήψης αποφάσεων δεν βρίσκονται σε κάποιο απομακρυσμένο από τα προβλήματα της υπαίθρου γραφείο κεντρικής υπηρεσίας αλλά εκεί, στη δική τους περιοχή.

Το πρόγραμμα Leader (+) πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο 2000 – 2006, αποτελώντας κομμάτι του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης με συνολικό προϋπολογισμό τα 392.6 εκατομμύρια ευρώ. Από το συγκεκριμένο ποσό τα 182.9 εκατομμύρια αποτελούν την κοινοτική συμμετοχή, ενώ τα 69.3 εκατομμύρια ευρώ αντιστοιχούν στην Εθνική Συμμετοχή, που στην χώρα μας πραγματοποιήθηκε από το Υπουργείο Γεωργίας και τέλος τα 141.4 εκατομμύρια ευρώ αποτελούν την Ίδια Συμμετοχή (<http://www.leader-plus.gr>)

Ως περιοχή εφαρμογής της πρωτοβουλίας στην Ελλάδα επιλέχθηκαν οι ορεινές περιοχές της χώρας, οι νησιωτικές και οι περιβαλλοντικά ευαίσθητες ενώ σε αιτιολογημένες περιπτώσεις και ορισμένες μειονεκτικές. Ωστόσο, κρίθηκε αναγκαίο, προκειμένου να αποφευχθεί ο κατακερματισμός των πόρων του προγράμματος, να τεθεί

ο περιορισμός συγκεκριμένου αριθμού τοπικών προγραμμάτων, που δεν θα υπερέβαινε τα 40. Ο συνολικός πληθυσμός που θα ωφεληθεί από τις παρεμβάσεις της πρωτοβουλίας ανέρχεται σε 2,2 εκ. κατοίκους, ήτοι 20% του πληθυσμού της χώρας.

Ο συνολικός προϋπολογισμός του εθνικού προγράμματος, με την αρχική έγκριση το Νοέμβριο του 2002, ανερχόταν σε 392,6 εκ. ευρώ (Υπουργείο Γεωργίας, 2003) ενώ σήμερα έχει μειωθεί και ανέρχεται σε 368,7 εκ. ευρώ περίπου (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2006). Και στην περίπτωση της Leader +, σε εθνικό επίπεδο οι δράσεις του αγροτικού τουρισμού συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό (34,47%) του προϋπολογισμού του προγράμματος. Ενδεικτικές δράσεις που ενισχύονται από την Leader (+) στα πλαίσια του αγροτικού τουρισμού είναι η δημιουργία και ο εκσυγχρονισμός υποδομών διανυκτέρευσης και εστίασης, παρεμβάσεις ανάπτυξης αγροτουρισμού και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, κέντρα οργάνωσης και προώθησης του τομέα, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης επισκεπτών, κλπ.

➤ Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ)

Εντάσσονται στο Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για το 2000-2006. Οι δράσεις των ΟΠΑΑΧ, στοχεύουν κατά κύριο λόγο στην ανάγκη σχεδιασμού και υλοποίησης μιας πολιτικής για την ολοκληρωμένη και βιώσιμη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, με απώτερο στόχο την ανασυγκρότηση της υπαίθρου. Η πολιτική αυτή έχει στόχο την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική αναβάθμιση της υπαίθρου, κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η οικονομική αυτοδυναμία της, η προστασία του περιβάλλοντος και η διάσωση και διαφύλαξη στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς.

1.2.3 ΦΟΡΕΙΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο αγροτουρισμός ως φαινόμενο αναπτύσσεται ταχύτατα, αποτέλεσμα της πολιτικής που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση γύρω από τους τομείς της αγροτικής και τουριστικής πολιτικής. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της αγροτουριστικής δραστηριότητας σε μια χώρα, κατέχει και η πολιτική που ακολουθεί η χώρα αυτή σε σχέση με τον αγροτουρισμό καθώς και τα προγράμματα που προωθεί για τον σχεδιασμό και την οργάνωση του.

Στην χώρα μας, κύριες συνιστώσες σε ένα αγροτουριστικό πρόγραμμα αποτελούν οι φορείς κεντρικού σχεδιασμού, που είναι υπεύθυνες για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της αγροτουριστικής πολιτικής, μαζί με την τοπική κοινωνία.

Οι φορείς αυτοί ανήκουν στο δημόσιο τομέα με κυριότερο το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ), την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) και την Γενική Γραμματεία Ισότητας (ΓΓΙ). Σημαντική ωστόσο είναι και η συμβολή του ιδιωτικού τομέα με πρωταρχική την Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ) στην οποία ανήκει η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος και περαιτέρω την Αγροτουριστική Α.Ε. και το Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού (ΕΛΛΚΑ).

Α. Δημόσιος Τομέας

- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (<http://www.minagric.gr/>)

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης εξετάζει τον αγροτουρισμό κυρίως ως μια εναλλακτική λύση στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα των αγροτικών περιοχών (μείωση αγροτικού πληθυσμού, χαμηλό οικογενειακό και τοπικό εισόδημα, υποαπασχόληση, κ.ά.). Ο μεγαλύτερος όγκος χρηματοδότησης αγροτουριστικών επενδύσεων γίνεται μέσω πόρων που χειρίζεται το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, έτσι χαρακτηρίζεται ως ο επίσημος φορέας της ευρωπαϊκής πολιτικής στον αγροτουρισμό και το επίσημο κανάλι διοχέτευσης των ενισχύσεων από την ΕΕ για αγροτουριστικές δραστηριότητες.

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων λειτουργεί ως συμβουλευτικό όργανο στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών παρέχοντας πληροφορίες για την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων στην περιοχή τους και υποστηρίζει ιδιωτικές πρωτοβουλίες για ίδρυση και λειτουργία αγροτουριστικών μονάδων.

➤ Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) (<http://www.visitgreece.gr/>)

Ο ΕΟΤ αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης και είναι κύριος φορέας τουριστικής πολιτικής. Βασικός στόχος του είναι η αναβάθμιση της τουριστικής ζήτησης, αφού προηγηθεί η βελτίωση της υπάρχουσας τουριστικής υποδομής και δημιουργηθεί προσφορά υπηρεσιών φιλοξενίας υψηλού επιπέδου.

Ο ΕΟΤ, σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης της έντονης ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού και της προστασίας του περιβάλλοντος, δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τελευταία για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ειδικότερα τον αγροτουρισμό και τις συναφείς με αυτόν δραστηριότητες.

➤ Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) (Παπακωνσταντινίδης, 1989)

Η ΑΤΕ αποτελεί βασικό φορέα προώθησης και ενίσχυσης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Είναι επίσημος φορέας ενημέρωσης και πληροφόρησης σε θέματα χρηματοδοτήσεων στον αγροτουρισμό και παράλληλα προσεγγίζει την αγροτουριστική ανάπτυξη με την χορήγηση χαμηλότοκων (επιδοτούμενων) δανείων σε αγροτουριστικές επενδύσεις.

Πιο συγκεκριμένα, χορηγούνται χαμηλότοκα δάνεια σε αγρότες, σύμφωνα με τις υποδείξεις του ΕΟΤ, για την απόκτηση κατάλληλων εξοπλισμένων δωματίων για τουριστική χρήση. Τα δάνεια αυτά για τουριστικά καταλύματα καλύπτονται από δύο προγράμματα:

- Πρόγραμμα δανειοδότησης για κατασκευή τουριστικών δωματίων, των οποίων η δαπάνη δεν επιχορηγείται από κοινοτικούς πόρους και
- Πρόγραμμα δανειοδότησης για κατασκευή τουριστικών δωματίων, των οποίων η δαπάνη επιχορηγείται με βάση τον Κοινοτικό Κανονισμό 797/85.

➤ Γενική Γραμματεία Ισότητας (ΓΓΙ) (Νίνα-Παζαρχή, 1991)

Η ΓΓΙ έχει ως κύριο στόχο την προώθηση της ισότητας μεταξύ των δύο φύλων στην καθημερινότητα και προωθεί την ανάπτυξη του κοινωνικού και οικονομικού ρόλου των γυναικών της υπαίθρου. Με την πρωτοβουλία της ιδρύθηκε ο πρώτος γυναικείος αγροτουριστικός συνεταιρισμός στην Ελλάδα, και γενικά υποστηρίζει ενεργά κάθε προσπάθεια αγροτουριστικής δραστηριότητας από τις γυναίκες της υπαίθρου.

B. Ιδιωτικός Τομέας

➤ Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ) (Καμενίδης, 2001)

Η ΠΑΣΕΓΕΣ είναι ο επίσημος και κορυφαίος οργανωτικός συνεταιριστικός φορέας ανάπτυξης αγροτουριστικών συνεταιρισμών. Η ΠΑΣΕΓΕΣ υπάγεται, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου περί διαχωρισμού των συνεταιρισμών, στην κατηγορία των τριτοβάθμιων συνεταιριστικών οργανώσεων, είναι νομικό πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου και έχει εμπορική ιδιότητα.

Στην ΠΑΣΕΓΕΣ υπάγεται η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος, η οποία αποτελεί δευτεροβάθμια οργάνωση πανελληνίας εμβέλειας και η οποία συμπεριλαμβάνει περισσότερους από 120 συνεταιρισμούς στους τομείς του Αγροτουρισμού, της Αγροτικής Βιοτεχνίας και Οικοτεχνίας, ανεξάρτητα από το βαθμό και το επίπεδο της οργανωτικής ή επιχειρηματικής τους δράσης.

Η ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος ιδρύθηκε το 1999 ύστερα από προσπάθειες πολλών πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών και με την απαραίτητη υποστήριξη του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, της ΠΑΣΕΓΕΣ και της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος (ΑΤΕ).

Η Ένωση αποτελεί σημαντικό βήμα στην οριζόντια διασύνδεση των γυναικείων συνεταιρισμών. Μεταξύ των στόχων της είναι η ενίσχυση, η διεύρυνση και ο συντονισμός ενός ευρέος φάσματος συνεταιριστικών ενεργειών σχετικά με τις εμπορικές συναλλαγές, την διαφήμιση και την προώθηση των προϊόντων και των υπηρεσιών τους, η αναβάθμιση του επιπέδου κατάρτισης των μελών, η συμμετοχή σε σχετικές συναντήσεις σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Μεταξύ των στόχων της συμπεριλαμβάνεται η διευκόλυνση στην σύναψη δανείων με πιστωτικά ιδρύματα, η κατάλληλη διαχείριση των πληροφοριών και η δικτύωση και συνεργασία με άλλες οργανώσεις τοπικής ανάπτυξης (Παπαγεωργίου-Σπάθης, 2000).

➤ Αγροτουριστική Α.Ε. (<http://www.agrotourism.wordpress.com/>)

Η Αγροτουριστική Α.Ε. ιδρύθηκε το 2001 ως Ανώνυμη Εταιρεία δημοσίου συμφέροντος προκειμένου να συμβάλει ενεργά στη διαμόρφωση μιας εναλλακτικής πρότασης σε σχέση με τον μαζικό τουρισμό, με την καθιέρωση ενός νέου, σύγχρονου τουριστικού προϊόντος και ασχολείται με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε

συνεργασία με άλλους αρμόδιους φορείς και εντάσσεται στο Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης. Ο στόχος της Αγροτουριστικής Α.Ε. είναι *‘η προσέλκυση σύγχρονων επενδύσεων για τη δημιουργία βιώσιμων επιχειρήσεων, που θα προσδώσουν συνολική αναπτυξιακή ώθηση στην ελληνική Περιφέρεια, αναδεικνύοντας την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της μέσα από τη φύση, τον πολιτισμό και την παράδοση’*. (Επιστημονικό Marketing Management, 2007)

Οι δράσεις της Αγροτουριστικής επικεντρώνονται σε δύο άξονες - αφενός στην ανάδειξη υπαρχόντων αξιόλογων επιχειρήσεων στο χώρο του αγροτουρισμού, αφετέρου τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την ενθάρρυνση νέων επενδύσεων και νέων πρωτοβουλιών στο χώρο. Πιο συγκεκριμένα το πλαίσιο δράσης περιλαμβάνει:

- *Καταγραφή*: Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται η καταγραφή και η αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης σε υποδομές και πόρους, προκειμένου να διαπιστωθούν τα πλεονεκτήματα, οι ευκαιρίες αλλά και οι ανάγκες τόσο σε οργανωτικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο.

- *Προβολή*: Επιχειρεί να προβάλλει με τους πλέον σύγχρονους μηχανισμούς το αγροτουριστικό προϊόν της χώρας, δίνοντας την ευκαιρία στους επιχειρηματίες του χώρου να αποκτήσουν επαφή με το ευρύ φάσμα της τουριστικής ζήτησης τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

- *Ενημέρωση*: Αποτελεί τον κόμβο παροχής πληροφορίας και στήριξης τόσο στο επίπεδο της προσφοράς όσο και σε αυτό της ζήτησης της αγροτουριστικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρεί την όσο το δυνατόν ευρεία ενημέρωση όλων εκείνων οι οποίοι ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην ύπαιθρο, αλλά και εκείνων οι οποίοι αναζητούν ως επισκέπτες πληροφορία σε σχέση με εναλλακτικούς προορισμούς και δραστηριότητες.

- *Προώθηση της ποιότητας*: Αναγνωρίζοντας τη σημασία της ποιότητας σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα των τουριστικών υπηρεσιών και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μικρές επιχειρήσεις σε σχετικά άγνωστους προορισμούς, στοχεύει στην όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοση της πιστοποίησης της ποιότητας, ως ένα από τα σημαντικότερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της ελληνικής υπαίθρου.

- *Υποστήριξη*: Παρέχει την απαιτούμενη στήριξη σε εν δυνάμει επενδυτές σχετικά με τις ευκαιρίες ενίσχυσης που παρουσιάζονται, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι μελλοντικές επενδύσεις θα καταστούν βιώσιμες και ανταγωνιστικές στον ανερχόμενο τομέα των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην Ελλάδα.

- *Εκπαίδευση*: Λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών και τη ζήτηση της αγοράς, δημιουργεί μια ολοκληρωμένη εκπαιδευτική πρόταση για τους εμπλεκόμενους στον τουρισμό στην ύπαιθρο, κάθε ηλικίας και ειδικότητας, έτσι ώστε να δημιουργηθούν σχέσεις και δίκτυα ικανά να συνδέσουν την εκπαίδευση με την απασχόληση.

- *Θεσμικό πλαίσιο*: Προωθεί τις θεσμικές αλλαγές που είναι απαραίτητες στη χώρα μας, ώστε ο αγροτουρισμός και οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού να ενταχθούν σε ένα εξειδικευμένο νομικό πλαίσιο, το οποίο θα ενσωματώνει τις ιδιαιτερότητές τους, θα αντικατοπτρίζει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα τους και θα διευκολύνει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας σε αυτόν τον τομέα.

Η Αγροτουριστική Α.Ε., στην προσπάθεια προώθησης του αγροτουρισμού στη χώρα μας, δραστηριοποιείται σε έρευνες και μελέτες, είτε μεμονωμένα είτε σε συνεργασία με άλλους φορείς του ιδιωτικού ή του δημοσίου τομέα. Κύρια πηγή χρηματοδότησης αυτών των δραστηριοτήτων είναι τα Ευρωπαϊκά και Εθνικά Χρηματοδοτικά Προγράμματα. Το αντικείμενο των μελετών επικεντρώνεται σε θέματα Αγροτουρισμού και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού και αφορά σε αναπτυξιακές μελέτες ευρύτερων περιοχών.

➤ Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού (ΕΛΛΚΑ)

(<http://traveldailynews.gr/hypostyles/article/638>)

Το Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού είναι Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Συστάθηκε στις αρχές του 2003 και απαρτίζεται από επιχειρηματίες, εκδότες, δημοσιογράφους, καθηγητές πανεπιστημίου, επιστήμονες, άτομα που ο καθένας στον τομέα του έχει να επιδείξει ένα σημαντικό έργο. Δημιουργήθηκε με σκοπό τη στήριξη, την ενίσχυση και την προώθηση της ιδέας του αγροτουρισμού στην Ελλάδα καθώς και τον πολιτικών για την προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος με κατεύθυνση την βιώσιμη τοπική και περιφερειακή τουριστική ανάπτυξη.

Στα πλαίσια των σκοπών του, επιδιώκει τη συνεργασία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς καθώς και με διεθνείς και εθνικές αγροτουριστικές οργανώσεις. Ο σκοπός του ΕΛΛΚΑ είναι να δημιουργηθούν Δίκτυα Συνεργασίας για την ανάδειξη των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της υπαίθρου και των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων. Μία από τις πρόσφατες δραστηριότητες του ΕΛΛΚΑ είναι η διοργάνωση της Γιορτής Αγροτουρισμού της Επιδαύρου, μία γιορτή

που όπως δείχνει το ενδιαφέρον πληθώρας Δήμων από όλη την χώρα, πρόκειται να καθιερωθεί με τοπικό χαρακτήρα σε πολλές περιοχές.

1.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο αγροτουρισμός όπως και κάθε μορφή εναλλακτικού τουρισμού στην ύπαιθρο, και η αειφόρος ανάπτυξη είναι έννοιες που συζητήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα τα τελευταία χρόνια.

Ο αγροτουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, προσφέροντας οικονομική άνθηση και ευημερία. Η διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης στις τοπικές αγροτικές οικονομίες, δημιουργεί απασχόληση η οποία δεν προέρχεται αποκλειστικά από τον πρωτογενή τομέα της οικονομίας, τομέα τον οποίο πολλοί νέοι δεν επιθυμούν να επιλέξουν ως κύρια απασχόλησή τους (Gidarakou, Kazakoroulos 2003). Με αυτό τον τρόπο πραγματοποιείται η συνεργασία όλων των παραγωγικών τομέων καθώς και των αμιγώς τουριστικών επαγγελμάτων (ξενοδοχεία, εστιατόρια, ζαχαροπλαστεία, πρακτορεία, μεταφορές, καταστήματα λαϊκής τέχνης κ.ά.).

Είναι αξιοσημείωτο πως εκτός από τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, συχνά αναβιώνουν παραδοσιακά επαγγέλματα που τείνουν να εκλείψουν όπως π.χ. η κεραμική, η αργυροχρυσοχοΐα, η ξυλογλυπτική και η υφαντική. Με τη δημιουργία απασχόλησης στον αγροτουρισμό δημιουργείται ένα συμπληρωματικό εισόδημα και συγκρατείται ο αγροτικός πληθυσμός στην περιφέρεια. Βελτιώνονται οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των αγροτών, προωθούνται τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα και αναβαθμίζεται το οικονομικό επίπεδο των αγροτικών περιοχών.

Επιπλέον, από την ανάπτυξη της αγροτουριστικής δραστηριότητας δίνεται η δυνατότητα αναβίωσης τοπικών εθίμων και οργάνωσης παραδοσιακών εκδηλώσεων, συντηρώντας έτσι τη μνήμη των ανθρώπων και τη συνέχιση της παράδοσης. Δίνεται η ευκαιρία στην τοπική κοινωνία να αναπτυχθεί και να διατηρήσει τη λαογραφία ή να αναβιώσει δραστηριότητες και ξεχασμένες τέχνες για την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων (υφαντά, κεντήματα, γλυκά κουταλιού, μαρμελάδες, ζυμαρικά, αρωματικά φυτά, κ.ά.).

Μέσω της αύξησης του εισοδήματος αλλά και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του αγροτικού πληθυσμού μπορεί να επέλθει η κοινωνική αλλά και η πολιτιστική αναβάθμιση των τοπικών κοινωνιών. Οι τοπικές κοινωνίες εξέρχονται από την απομόνωση και οι κάτοικοι μαζί με τους τοπικούς φορείς έχουν την δυνατότητα πλέον να δραστηριοποιηθούν σε νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Έχει παρατηρηθεί ότι σημαντικό μέρος των κερδών που δημιουργούνται από τον αγροτουρισμό οφείλεται στην ενεργό δράση και συμμετοχή των γυναικών, γεγονός που σημαίνει ότι ο αγροτουρισμός συνεισφέρει στο να υπάρξουν κινήσεις, δράσεις και πρωτοβουλίες ανενεργών κοινωνικών ομάδων (Εξαρχος, 2004).

Επίσης, ο αγροτουρισμός μπορεί να είναι ένα άριστο εργαλείο εκπαίδευσης του κοινού για την σημασία της γεωργίας και τη συμβολή της στην οικονομία της χώρας και στην ποιότητα ζωής παρέχοντας κίνητρα διατήρησης της γεωργικής γης. Επιπλέον, ο αγροτουρισμός μπορεί να ενισχύσει την ελκυστικότητα και τη ζήτηση τοπικών αγροτικών και μη προϊόντων, να ενισχύσει τις προσπάθειες τοπικής αγοράς και να δημιουργήσει ευκαιρίες προστιθέμενης αξίας στα τουριστικά προϊόντα της ευρύτερης περιοχής, ακόμα κι αν αυτά είναι προϊόντα μαζικού τουρισμού. Επίσης μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες άμεσης στόχευσης αγορών που μπορούν να ενισχύσουν την οικονομική δραστηριότητα και να εξαπλώσουν τα οφέλη σε πολλές κοινότητες στη χώρα.

Ο αγροτουρισμός δεν συνάντησε σημαντικές δυσκολίες, διότι δεν είχε πολλές απαιτήσεις σε μεγάλης κλίμακας έργα υποδομής, αφού ο κύριος πόρος στον οποίο βασίστηκε, ήταν το ίδιο το φυσικό περιβάλλον και οι δυνατότητες που αυτό προσφέρει για εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες. Μεγάλη σημασία δίνεται στη μικρή κλίμακα των κτισμάτων που επιδιώκεται να είναι ενταγμένα στο φυσικό περιβάλλον. Ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται σε αγροκτήματα, ή σε οικισμούς που χτίζονται με παραδοσιακά υλικά, ώστε να δίνουν την εικόνα ενός παραδοσιακού χωριού, με διαμονή και φαγητό των τουριστών, μορφή που έχει συνεχή ανάπτυξη, τα τελευταία χρόνια, λόγω των πλεονεκτημάτων που παρουσιάζει τόσο για τους αγρότες- επιχειρηματίες όσο και για τους τουρίστες, διότι, οι μεν αγρότες διατηρούν τον ιδιωτικό τους χώρο, οι δε τουρίστες έχουν αυτονομία στον ύπνο και στο φαγητό, γεγονός ιδιαίτερα δελεαστικό, για οικογένειες με μικρά παιδιά. Σε τέτοιες αγροτουριστικές μονάδες υπάρχει συχνά και υποδομή για παιδιά (παιδικές χαρές) ή για αθλητισμό και για φυσιολατρία. Η ανάπτυξη τέτοιων αγροτουριστικών μονάδων απαιτεί αρκετά σημαντική επένδυση και εκτεταμένη αγροτική εκμετάλλευση.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυνατότητας συνδυασμού της περιφερειακής ανάπτυξης και της αναγκαιότητας για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι μια τουριστική δραστηριότητα που δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους. Αντίθετα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, της αγροτικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατ' αυτή την έννοια θεωρείται ως μια από τις κατεξοχήν δραστηριότητες που προωθεί την αγροτική ανάπτυξη και είναι συμβατή με την έννοια της 'αειφορίας'. Και αυτό, γιατί συμβάλλει στην οικονομική ενεργοποίηση των αγροτικών ζωνών χωρίς να ανταγωνίζεται τους φυσικούς ή τους ανθρώπινους πόρους. Είναι δηλαδή, συμβατός με τις περιβαλλοντικές, κοινωνικές και κοινοτικές αξίες επιτρέποντας τόσο στους αγρότες όσο και στους τουρίστες να απολαύσουν τις θετικές αλληλεπιδράσεις και τις κοινές εμπειρίες τους (Κουτσούρης και Γάκη, 1998).

Η μέτρηση των επιπέδων αειφορίας μιας περιοχής έχει προφανώς στόχο να ελέγχεται και να προλαμβάνεται η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας, δηλ. η υπέρβαση του αριθμού των χρηστών, που η περιοχή μπορεί να δεχτεί χωρίς μόνιμη περιβαλλοντική υποβάθμιση, αλλά με παράλληλη εξασφάλιση της δυνατότητάς της να υποστηρίζει δραστηριότητες αναψυχής, χωρίς να υποβαθμίζει την εμπειρία της αναψυχής των τουριστών αυτή καθ' εαυτή (Κουτσούρης και Γάκη, 1998). Ο αγροτουρισμός μπορεί να γίνεται η αιτία ανάδειξης του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου των περιοχών στις οποίες λαμβάνει χώρα, μέσω της διατήρησης, της προβολής και της αξιοποίησης της αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο αγροτουρισμός, ως δραστηριότητα, αναπτύσσεται όλες τις εποχές του χρόνου, αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού.

1.4 ΜΟΡΦΕΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο ελληνικός χώρος λόγω του αναγλύφου του, την ποικιλία του τοπίου του, την πλούσια φυσική και πολιτισμική κληρονομιά που διαθέτει έχει τη δυνατότητα άνθησης μιας εξειδικευμένης μορφής τουρισμού που ονομάζεται αγροτουρισμός.

Μορφές αμιγούς αγροτουρισμού, είναι αυτές που αναπτύσσονται, σε χωριά ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, προσελκύουν τους επισκέπτες, αξιοποιώντας την ομορφιά της τοποθεσίας τους, σε νησιωτικές ή παράκτιες περιοχές που αξιοποιούν κυρίως τους θερινούς μήνες τον ήλιο και τη θάλασσα, σε παραδοσιακούς οικισμούς, αναδεικνύοντας την ξεχωριστή αρχιτεκτονική για την προσέλκυση κατοίκων των αστικών κέντρων. Επίσης, είναι αυτές που αναπτύσσονται κοντά σε προστατευόμενες περιοχές, (εθνικούς δρυμούς και υδροβιότοπους), που εκτός από φυσικό κάλλος, αναλαμβάνουν να εμπλουτίσουν τις γνώσεις των επισκεπτών σε θέματα οικολογίας, σε καταλύματα συνεταιριστικής μορφής, όπου τα μέλη των συνεταιρισμών, κυρίως γυναίκες, προσφέρουν προϊόντα δικής τους ή τοπικής παραγωγής και την αυθεντική φιλοξενία. Οι εκδρομείς ασχολούνται κυρίως με δραστηριότητες στη φύση όπως ψάρεμα, πεζοπορία, κυνήγι, ιππασία, αλλά και με αγροτικές εργασίες όπως θερισμός, σπυροκομητική.

Σημαντικό είναι να τονίσουμε, όσον αφορά τον αμιγή αγροτουρισμό, ότι οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων αυτών είναι ταυτόχρονα ιδιοκτήτες γεωργικών/κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων στην ίδια γεωγραφική ενότητα. Το παραπάνω είναι σημαντικό για να μπορέσει να επιτευχθεί η φιλοσοφία του αγροτουρισμού, δηλαδή η συγκράτηση των κατοίκων στην ύπαιθρο, η τόνωση του αγροτικού εισοδήματος, η ανάμιξη και εμπλοκή στην όλη διαδικασία της τοπικής κοινότητας.

Μορφές σύνθετου αγροτουρισμού, είναι σε περιοχές με ιαματικές πηγές, όπου σε ειδικά υδροθεραπευτήρια οι τουρίστες υπόκεινται σε κάποιες θεραπευτικές αγωγές, για αποτοξίνωση και σωματική χαλάρωση, σε ορεινά χωριά όπου, λειτουργεί οργανωμένο χιονοδρομικό κέντρο, σε αγροτικές περιοχές με αθλητικές εγκαταστάσεις, όπου προσφέρονται δυνατότητες για ανάπαυση και άθληση, σε κατασκηνωτικούς χώρους (camping), που βρίσκονται στον περίγυρο αγροτικών οικισμών με τους οποίους συνδέονται οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά, για παιδιά μικρής ηλικίας, με αθλητικές εγκαταστάσεις, πλήρη φιλοξενία και προσφορά μορφωτικού, ψυχαγωγικού

προγράμματος. Γενικά, είναι εκείνη η μορφή αγροτουρισμού όπου ο τουρίστας/ επισκέπτης ικανοποιεί κάποιες προσωπικές ανάγκες του, που εξειδικεύουν τον αγροτουρισμό της περιοχής, όπως για παράδειγμα τουρισμός υγείας, αθλητισμού, φυσιολατρίας, θρησκείας, πολιτισμού. (Γιάκκα, 2007)

Όλες αυτές οι μορφές, εντοπίζονται σε αγροτικές περιοχές, οι τύποι των καταλυμάτων είναι κυρίως δωμάτια εντός της οικίας της αγροτικής οικογένειας ή καταλύματα που αποτελούν προέκταση της κατοικίας, είτε τέλος ανεξάρτητα της οικίας δωμάτια, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ανεξαρτησία της ιδιωτικής ζωής των κατοίκων και των τουριστών.

Στη διεθνή πρακτική ο αγροτουρισμός επικράτησε με τις παρακάτω μορφές:

➤ **Αγροτουρισμός σε φάρμα**

Ο Nilsson (2002) στην μελέτη του για τον τουρισμό σε φάρμες ορίζει την μορφή αυτή σαν υποομάδα του αγροτικού τουρισμού. Σύμφωνα με τον Nilsson 'ο αγροτικός τουρισμός βασίζεται στο αγροτικό περιβάλλον, ως εκ τούτου ο τουρισμός της φάρμας στηρίζεται στην φάρμα και στον ιδιοκτήτη (οικοδεσπότη) της φάρμας'.

Η 'βιομηχανία τουρισμού της φάρμας (Farmhouse Holidays)', όπως ονομάστηκε, ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη σε χώρες με μακρά αγροτουριστική παράδοση, όπως η Σουηδία και η Ελβετία στις οποίες οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό φθάνουν το 20% του συνόλου, στην Αυστρία το 10%, στο Ηνωμένο Βασίλειο το 8%, λιγότερο στη Γαλλία, της τάξης του 2%, μόνο 0,5% στην Ισπανία, ενώ στην Ελλάδα και την Πορτογαλία οι εκμεταλλεύσεις αυτές είναι εντελώς περιθωριακές (Ανθοπούλου κ.α., 2000). Αυτή η μορφή αγροτουρισμού ταιριάζει σε τουρίστες που θέλουν να συμμετάσχουν σε αγροτικές δραστηριότητες και σε όσους ακολουθούν προγράμματα εθελοντικής εργασίας (π.χ. μάζεμα ελιάς, φρούτων) κλπ., καθώς και σε χαμηλού εισοδήματος επισκέπτες. Το αγροτικό κατάλυμα συνήθως προσφέρει αθλητικές δραστηριότητες ή ευκαιρίες για κολύμπι, ποδηλασία, περπάτημα, ιππασία κλπ.

Σε ξένες χώρες παρατηρείται το φαινόμενο οι επισκέπτες να συμμετέχουν ενεργά στην αγροτική παραγωγή. Γνωστός σύνδεσμος στο εξωτερικό είναι οι Εθελοντές Εργάτες σε Βιολογικές Φάρμες (Willing Workers on Organic Farms) που ξεκίνησε το 1971 στην Αγγλία από ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων και έχει επεκταθεί σε παγκόσμιο επίπεδο, Ευρώπη, Βόρεια Αμερική, Αφρική, Ασία, Νότιο Ειρηνικό. Κύριος σκοπός είναι να μάθει στους τουριστικούς επισκέπτες εναλλακτικούς τρόπους ζωής και

μεθόδους οργάνωσης της καλλιέργειας. Οι αγρότες ωφελούνται συναντώντας ανθρώπους απ' όλο τον κόσμο με διαφορετική κουλτούρα και τρόπο σκέψης. Ο επισκέπτης για αντάλλαγμα προσφέρει κάποιες ώρες προσωπικής εργασίας. Στην Ελλάδα δεν έχει παρατηρηθεί κάτι το αντίστοιχο μέχρι σήμερα (Ανδριώτης, 2005).

➤ Αγροτουρισμός σε αυτοεξυπηρετούμενα δωμάτια

Αυτή η μορφή αγροτουρισμού είναι η πιο συνηθισμένη καθώς απαιτεί λιγότερη εργασία εκ μέρους του αγρότη, ενώ σέβεται την ιδιωτική ζωή τόσο του αγρότη όσο και του επισκέπτη. Σε αυτή την περίπτωση, οι επισκέπτες φιλοξενούνται σε μικρά καταλύματα όπου τους προσφέρεται και πρωινό. Το πρωινό συνήθως αποτελείται από τοπικά παραγόμενα προϊόντα. Η μορφή αυτή είναι γνωστή σαν: 'Διανυκτέρευση με Πρωινό (Bed and Breakfast)' και κυρίως συναντάται σε χώρες όπως Ιταλία, Ιρλανδία, Μ. Βρετανία και Ελλάδα που οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχουν μικρό μέγεθος. Στην Ιταλία υπάρχουν πολυτελείς οικείες κτισμένες με παραδοσιακά υλικά, πέτρα, ξύλο κεραμίδια και κατάλληλες υποδομές για προσέλκυση υψηλού εισοδήματος επισκεπτών, πύργοι και κάστρα στην Τοσκάνη. Τέτοια συγκροτήματα συνήθως ανήκουν σ' επιχειρηματίες κι όχι σε αγρότες. Φυσικά, οι επισκέπτες δεν συμμετέχουν στην αγροτική ζωή του τόπου όπως εκδηλώνεται στην παραπάνω μορφή. (Λογοθέτης, 1998)

➤ Αγροτουρισμός σε οικισμούς – ξενοδοχειακά συγκροτήματα

Πρόκειται για οικισμούς οι οποίοι χτίζονται με παραδοσιακό τρόπο, αλλά και με σύγχρονες ανέσεις, και οι οποίοι είτε ήταν εγκαταλελειμμένοι είτε χτίζονται εξ αρχής ως παραδοσιακοί, ενώ ενισχύονται με πρόσθετα κτίσματα, όπως καταστήματα, εστιατόρια κλπ. (Κοκκώσης κ.ά. 2011).

➤ Αγροτουρισμός από εθελοντές

Συνήθως απαντάται σε χώρες του εξωτερικού και ουσιαστικά πρόκειται για εποχικούς επισκέπτες οι οποίοι συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγική διαδικασία (πχ μάζεμα ελιάς, φρούτων), αλλά δεν έχουν την δυνατότητα να πληρώσουν το πακέτο (διαμονής – διατροφής και ίσως μετακίνησης). Έτσι με την παροχή εθελοντικής εργασίας οι αγροτουρίστες εξασφαλίζουν όχι μόνο κατάλυμα, σίτιση, μεταφορά, αλλά και εμπειρία / συνδιαλλαγή με άλλους εθελοντές. (Κοκκώσης. κ.ά. 2011).

Συνεπώς, ο αγροτουρισμός αποτελεί μια ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης, που επιδιώκει την αύξηση του εισοδήματος των ατόμων που ζουν στην ύπαιθρο, μέσα από

την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, την αναβίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της προστασίας του περιβάλλοντος. Για να επιτευχθούν οι παραπάνω προοπτικές χρειάζεται ο κατάλληλος σχεδιασμός και η ανάλογη εποπτεία, ώστε να αυξηθεί η αγροτουριστική ζήτηση διατηρώντας και το φυσικό και ιστορικό - πολιτιστικό περιβάλλον αναλλοίωτο.

1.5 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από γυναίκες του αγροτικού χώρου είναι ένα καινούργιο και ανερχόμενο φαινόμενο. Οι τομείς στους οποίους κυρίως αναπτύσσονται επιχειρηματικές δράσεις από γυναίκες αφορούν: α) στον αγροτουρισμό, β) στη βιοτεχνική – οικοτεχνική παραγωγή και εμπορία ειδών που προέρχονται από τη μεταποίηση προϊόντων της γεωργικής εκμετάλλευσης, γ) στην κατασκευή και εμπορία προϊόντων της πολιτιστικής κληρονομιάς (ειδών λαϊκής τέχνης, οικιακού υφαντισμού κτλ.), δ) στην παραγωγή και εμπορία προϊόντων εναλλακτικών μορφών γεωργίας. Όλες οι παραπάνω δράσεις παραπέμπουν στη σημασία της ανάπτυξης παράλληλων δράσεων αγροτικού τουρισμού, προκειμένου να αποτελέσουν βιώσιμες μορφές απασχόλησης στην ύπαιθρο (Γιδαράκου, 1999).

Ο αγροτουρισμός επαγγελματοποιεί τον παραδοσιακό ρόλο της νοικοκυράς, αυξάνοντας ταυτόχρονα την προστιθέμενη αξία της γεωργικής παραγωγής, με την απευθείας πώληση προϊόντων σε τιμές και ποιότητα καλύτερη από χονδρική πώληση στον έμπορο και αξιοποιώντας χώρους της οικίας που δεν χρησιμοποιούνται. Η Bock (1994), μελετώντας την περίπτωση των γυναικών στην Umbria της Ιταλίας, διατυπώνει ότι «*agrotourism is female*», ενώ ο Burr (1997) αναφέρει για τη Σκωτία ότι ο τουρισμός στο αγρόκτημα μπορεί να οριστεί ως επιχείρηση για γυναίκες, για τις συζύγους των αγροτών. (Γιδαράκου, 1999).

Ακόμα ένας τομέας δράσης που βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον αγροτουρισμό, είναι η κατασκευή ειδών λαϊκής τέχνης και η αγορά τοπικών προϊόντων. Η εκμετάλλευση τέτοιων προϊόντων επαγγελματοποιεί ασχολίες της άτυπης οικονομίας, αξιοποιώντας και προβάλλοντας την πολιτιστική κληρονομιά και ποικιλότητα των περιοχών. Τα τοπικά προϊόντα επειδή θεωρούνται 'αυθεντικά' και ποιοτικά, μπορούν να θεωρηθούν ως κατάλληλο μέσο ανάπτυξης της υπαίθρου και ειδικότερα των λιγότερο ευνοημένων περιοχών της.

Οι συσχετίσεις ανάμεσα σε τροφές και τόπους είναι συνήθεις στις περισσότερες χώρες. Οι καταναλωτές όλο και περισσότερο νοιάζονται να γνωρίζουν για την προέλευση των προϊόντων και τον τρόπο παραγωγής τους, όχι μόνο για λόγους ασφάλειας και υγείας αλλά και για να ικανοποιήσουν μια τρέχουσα ‘νοσταλγία’ που αφορά τις περασμένες εποχές των ‘γνήσιων’ και ‘πλήρων’ προϊόντων. Η γεωγραφική συσχέτιση των προϊόντων, ανεξάρτητα από την πιστοποίησή τους, μπορεί να θεωρηθεί ως χαρακτηριστικό της ποιότητας αναφερόμενη σε κοινωνικά κατασκευασμένες αντιλήψεις, όπως ‘αυθεντικό’, ‘υγιεινό’ και ‘παραδοσιακό’. (Moira, 2006)

Σύμφωνα με το πλαίσιο του επαναπροσανατολισμού της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), οι αγρότες έχουν τη δυνατότητα να στραφούν σε μορφές ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου, μέσω της διαφοροποίησης της γεωργικής παραγωγής. Επιπλέον, παρέχεται η δυνατότητα αφενός στους παραγωγούς (κυρίως των μειονεκτικών και απομακρυσμένων περιοχών) να προωθήσουν ευκολότερα προϊόντα που παρουσιάζουν εξειδικευμένα χαρακτηριστικά, πετυχαίνοντας καλύτερες τιμές στην αγορά και βελτιώνοντας το εισόδημά τους και αφ’ ετέρου στους καταναλωτές να αγοράζουν προϊόντα ποιοτικά, με εγγυήσεις για τη παραγωγή, επεξεργασία και τη γεωγραφική καταγωγή τους.

Το σύστημα αυτό συμβάλλει στην προστασία και προώθηση των εμπορικών σημάτων παραδοσιακών αγροτικών προϊόντων και τροφίμων της Ευρώπης. Με άλλα λόγια, προασπίζει τον κόπο χιλιάδων αγροτών και παρασκευαστών τροφίμων, ενώ παράλληλα διαφυλάσσει και προωθεί την κληρονομιά της ευρωπαϊκής υπαίθρου. Ενισχύει επίσης την εμπιστοσύνη των καταναλωτών στα τρόφιμα που φέρουν σήμα ποιότητας. (<http://ec.europa.eu/>)

Μόλις το εμπορικό σήμα ενός παραδοσιακού αγροτικού προϊόντος ή τροφίμου καταχωριστεί σε μία από τις τρεις κατηγορίες σημάτων ποιότητας, η ΕΕ λαμβάνει μέτρα ώστε η προστατευόμενη ονομασία να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί παράνομα από άλλους.

-Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης: για τα αγροτικά προϊόντα και τα τρόφιμα που παράγονται, υπόκεινται σε επεξεργασία και παρασκευάζονται σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή με τη χρήση αναγνωρισμένων μεθόδων.

-Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη: για τα αγροτικά προϊόντα και τρόφιμα που είναι στενά συνδεδεμένα με μια γεωγραφική περιοχή. Τουλάχιστον ένα από τα στάδια παραγωγής, επεξεργασίας ή παρασκευής πρέπει να διεξάγεται στην οριοθετημένη περιοχή.

-Εγγυημένο Ειδικό Παραδοσιακό Προϊόν: το σήμα αυτό προβάλλει τον παραδοσιακό χαρακτήρα ενός τροφίμου, είτε όσον αφορά τη σύνθεσή του είτε σε σχέση με τον τρόπο παραγωγής του.

Σύμφωνα με έρευνα, που διεξάχθηκε από τη Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η χρηματική απολαβή από τη χονδρική πώληση τροφίμων με Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης και Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη ανήλθε το 2007 σε 14 δισ. Ευρώ.

(http://ec.europa.eu/agriculture/quality/schemes/newsletter-2010_el.pdf)

1.5.1 ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

Ο αγροτουριστικός συνεταιρισμός είναι ένας οικονομικός οργανισμός που στοχεύει στην βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των μελών της. Παράλληλα, ο συνεταιρισμός είναι ένας κοινωνικοοικονομικός οργανισμός που επιδιώκει την πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική εξύψωση των ανθρώπων που συμμετέχουν σε αυτόν. Οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί αποσκοπούν στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε συγκεκριμένες περιοχές, μέσα από συλλογική δράση. Οι δραστηριότητες αυτού του συνεταιρισμού είναι η συγκέντρωση των προϊόντων που παράγονται από μέλη του συνεταιρισμού, η διανομή αυτών στους χονδρέμπορους ή στους λιανέμπορους προκειμένου να φτάσουν τελικά στον τελικό προορισμό τους που είναι ο τουρίστας (Ανθοπούλου, 2008).

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί. Αυτοί οι συνεταιρισμοί ιδρύθηκαν τα τελευταία χρόνια και προέρχονται από διαφορετικές περιοχές. Ξεκίνησαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων σε μια προσπάθεια κινητοποίησης των γυναικών τις υπαίθρου προκειμένου να δημιουργήσουν μικρές επιχειρήσεις με αρχικό σκοπό τη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής θέσης των γυναικών. Ο πρώτος γυναικείος συνεταιρισμός έκανε την εμφάνισή του το 1983 στην Πέτρα της Λέσβου. Ο αριθμός των ενεργών Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών κυμαίνεται γύρω στους 90 με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση να βρίσκεται στην Περιφέρεια της Θεσσαλίας, Κρήτης, Βορείου Αιγαίου και Ανατολικής Μακεδονίας. Η μεγάλη πλειοψηφία λειτουργεί ως επιχείρηση μεταποίησης τοπικών γεωργικών προϊόντων σε προϊόντα τοπικής γαστρονομίας, παραγωγής χειροτεχνημάτων και ειδών λαϊκής τέχνης ή συλλογής, αποξήρανσης και εμπορίου αρωματικών φυτών και βοτάνων. Λίγοι είναι οι Γυναικείοι

Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί που παρέχουν στους επισκέπτες υπηρεσίες διαμονής και εστίασης. (Ανθοπούλου, 2008) .

Οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να ενισχύσουν το εισόδημα της γυναίκας αγρότισσας και χρηματοδοτούνται από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα και το Leader. Όταν πρωτοδημιουργήθηκαν λειτουργούσαν υπό συλλογική προσπάθεια αλλά αργότερα μετατράπηκαν σε εταιρίες. Η ανεργία που απειλεί τις γυναίκες στην ύπαιθρο την σημερινή εποχή οδηγεί πολλές φορές τις αγρότισσες να συμμετάσχουν σε αυτούς τους συνεταιρισμούς προκειμένου να ενισχύσουν το εισόδημα τους σε μικρό βαθμό βέβαια αφού οι εισπράξεις τους δεν είναι τόσο υψηλές.

Όπως αναφέρεται στη μελέτη με τίτλο "ο Αγροτουρισμός και Τοπική Ανάπτυξη: ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στην προώθηση των γυναικείων συνεταιρισμών" (Καραβασίλη, 2010) ,

η συμμετοχή των γυναικών της υπαίθρου σε γυναικείους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς αποτελεί μια διέξοδο από την καθημερινότητα και ευκαιρία για να συμμετέχουν στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Οι γυναίκες οι οποίες μέχρι τώρα ανήκαν στα βοηθητικά και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας ανεξαρτητοποιούνται και κοινωνικοποιούνται. Βελτιώνεται έτσι οι κοινωνική τους θέση και επιπρόσθετα δημιουργείται ένα συμπληρωματικό εισόδημα γι' αυτές και τις οικογένειές τους. Έχουν τη δυνατότητα να τονώσουν τη λειτουργία άλλων ήδη υφιστάμενων επιχειρήσεων αλλά και, ως ένα βαθμό, τη δημιουργία νέων. Για παράδειγμα κάποιοι παραγωγοί έχουν ωφεληθεί από τους συνεταιρισμούς αφού πωλούν σε αυτούς ένα μέρος των προϊόντων τους

Παρά το γεγονός ότι πολλές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται με την παραγωγή και την τυποποίηση των προϊόντων, την προβολή και τη διάθεση αυτών, τις διαπροσωπικές συγκρούσεις που δημιουργούν προβλήματα διαχείρισης, κτλ, η πρωτογενής έρευνα της Καραβασίλη (2010) αναδεικνύει ότι:

η χρήση της ιστοσελίδας και του διαδικτύου συμβάλλει στην ανάπτυξη των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών. Η δημιουργία ιστοσελίδας εκτός του ότι παρέχει τη δυνατότητα διαφήμισης ωφελεί επίσης στο θέμα της εύρεσης δυνητικών πελατών με άμεσο τρόπο, όλο το εικοσιτετράωρο και με χαμηλό κόστος. Μπορεί έτσι να αυξήσει την κερδοφορία των συνεταιρισμών μειώνοντας τα λειτουργικά τους έξοδα και ενισχύοντας το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα έναντι των άλλων επιχειρήσεων. Επίσης διαπιστώνεται ότι οι συνεταιρισμοί έχουν τη

δυνατότητα να αποτελέσουν, αν και σε μικρή κλίμακα, μοχλούς για την βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών

1.5.2 ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μία μορφή εναλλακτικού τουρισμού που αφορά δραστηριότητες αναψυχής που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία και τις ιδιαιτερότητες της αγροτικής ζωής. Αυτό το είδος του τουρισμού προσφέρει στους επισκέπτες διαμονή, διατροφή και δραστηριότητες άμεσα συνδεδεμένες με την αγροτική εκμετάλλευση. Ο αγροτουρισμός αναπτύχθηκε αφενός λόγω της ανάγκης των κατοίκων των μεγαλουπόλεων να βρεθούν κοντά στη φύση σε ένα ήσυχο περιβάλλον και αφετέρου λόγω της ανάγκης των ατόμων της υπαίθρου να βρουν συμπληρωματικό εισόδημα πέρα από το γεωργικό. Στην προσπάθεια λύσης αυτών των απαιτήσεων δημιουργήθηκαν καταλύματα υποδοχής με σεβασμό στο περιβάλλον και υπηρεσίες στην ύπαιθρο για τα άτομα που θα ήθελαν να ξεφύγουν από τα προβλήματα των πόλεων και να απολαύσουν την φύση (Ιακωβίδου, 1995).

Η χώρα μας, διαθέτει 'τις πρώτες ύλες', που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού (φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία), όπως επίσης, και την συναίνεση του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών, που αποτελεί και αυτή βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξή του. Ο αγροτουρισμός κυρίως μέσω των γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών και των κοινοτικών προγραμμάτων έχει αποδείξει πως μπορεί να αναπτυχθεί, χρειάζεται όμως κρατική μέριμνα, η οποία θα πρέπει να εκφραστεί με πράξεις και όχι με λόγια. Επίσης απαιτείται να κινητοποιηθούν και να συμμετάσχουν ενεργά όλοι οι φορείς του τουριστικού και γεωργικού τομέα που εμπλέκονται στο αγροτουριστικό κύκλωμα, να οργανώσουν την παραγωγή και τη διάθεση και με βάση μιας καλής έρευνας αγοράς και παράλληλα να προσφέρουν στους πελάτες / τουρίστες το προϊόν που επιθυμούν και να τους πείσουν να το καταναλώσουν.

Όσον αφορά τον αγροτουρισμό, πέρα από τον φυσικό χώρο ανάπτυξής του που είναι η αγροτική ύπαιθρος, είναι απαραίτητη η επαρκής δραστηριοποίηση του αγροτικού τομέα σε επίπεδο αγροτουριστικής επιχείρησης αφού εξ' ορισμού η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού πρέπει να συνδυάζει τουριστικές με αγροτικές δραστηριότητες. Είναι επίσης επιθυμητή η ανάπτυξή του σε οικισμούς που

χαρακτηρίζονται από την αγροτική τους ταυτότητα, τόσο σε επίπεδο οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας όσο και σε επίπεδο ιστορικής παράδοσης.

Η Ελλάδα διαθέτει μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα όσον αφορά το φυσικό της περιβάλλον και τις δυνατότητες που αυτό προσφέρει για την ανάπτυξη των διαφόρων εκφάνσεων του τουρισμού υπαίθρου (Έξαρχος, 2004).

- Η μεγάλη οικιστική διασπορά τόσο των ορεινών όσο και των ημιορεινών οικισμών μεταξύ των οποίων ανήκουν οι λεγόμενοι ‘παραδοσιακοί οικισμοί’ με πλούσια αρχιτεκτονική, ιστορική και πολιτιστική παράδοση.

- Η συγκρότηση των νησιών σε ‘πολυνησιακά συμπλέγματα’, στα οποία υφίσταται ακόμα ένα πλήθος ‘παραδοσιακών οικισμών’ και ‘παραδοσιακών ασχολιών’, με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από το ένα σύμπλεγμα στο άλλο, τόσο στο Αιγαίο όσο και στο Ιόνιο πέλαγος.

- Η διασπορά της μνημειακής τοπογραφίας, σε επίπεδο ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων όσο και σε επίπεδο φυσικών-εδαφικών μνημείων

- Η εναλλαγή του κάλλους των φυσικών τοπίων, τόσο από άποψη της ποικιλίας των ειδών της χλωρίδας όσο και από την άποψη των γεωμορφικών σχηματισμών και του συνολικού αναγλύφου των τοπίων

Οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας παρουσιάζουν μεγάλο φυσικό πλούτο και αξιόλογα, συχνά μοναδικά, φυσικά τοπία. Η πληθώρα των σημαντικών αλλά και ευαίσθητων οικοσυστημάτων των ορεινών περιοχών, τις καθιστούν ιδιαίτερα ελκυστικές για την ολοένα αυξανόμενη μερίδα των τουριστών που σαν κίνητρο του ταξιδιού τους έχουν την γνωριμία με την ελληνική φύση αλλά και την συμμετοχή σε ένα πλέγμα τουριστικών δραστηριοτήτων πιο ενεργητικό απ’ ότι το μοντέλο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού μπορεί να προσφέρει. Επιπλέον, το ήπιο κλίμα της Ελλάδας επιτρέπει τις επισκέψεις στις ορεινές περιοχές της και την πραγματοποίηση πολλών τουριστικών δραστηριοτήτων κατά την διάρκεια όλου του έτους. Έτσι, για παράδειγμα, τα ορεινά καταφύγια της Ελλάδας, ενώ είναι αρκετά στον αριθμό, δεν είναι οργανωμένα με τη μορφή δικτύου και δεν ανταποκρίνονται στις διεθνείς απαιτήσεις. Η σύνδεση των εθνικών μονοπατιών με το δίκτυο των αντίστοιχων ευρωπαϊκών δεν είναι επαρκής και σχολές οδηγών βουνού δεν έχουν αναπτυχθεί σχεδόν καθόλου στη χώρα μας.

Αυτό που έχει σημασία είναι να αξιοποιήσουν οι έλληνες αγρότες με σύνεση, γνώση και σεβασμό τα πλεονεκτήματα του ελλαδικού χώρου και στο πλαίσιο της φιλοσοφίας

του αγροτουρισμού, να ασκήσουν δραστηριότητες που θα προσαυξήσουν το αγροτικό τους εισόδημα μέσα από την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος του τόπου τους και μέσα από την ανάδειξη των τοπικών πολιτισμικών στοιχείων. Οι έλληνες αγρότες μπορούν να οργανώσουν ποικίλες μορφές αγροτουρισμού, πέρα από εκείνων που σχετίζονται με διαμονή και τροφή, προσφέροντας κάτι παραπάνω, όπως ξενάγηση στους τοπικούς αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους της περιοχής, στα αγροκτήματά τους ή στις κτηνοτροφικές επιχειρήσεις τους , 'μύηση' σε περιπάτους στα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, στους εθνικούς δρυμούς, στους προστατευμένους βιότοπους κ.λπ. (Εξαρχος, 2004)

1.6 ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο αγροτουρισμός έχει ως ιδέα την αρμονική σύνδεση των επισκεπτών με τη φύση και το περιβάλλον. Οι τουρίστες επιδιώκουν συχνά να βρεθούν σε ένα τοπίο που δεν έχει απολύτως καμία σχέση με αυτό που έχουν συνηθίσει, για να βιώσουν ένα διαφορετικό τρόπο ζωής. Διακοπές αφιερωμένες στην εξερεύνηση της υπαίθρου και γραφικών χωριών, στην εξοικείωση με την τοπική κουζίνα και την λαϊκή τέχνη μπορεί να αποτελέσουν ένα δροσερό και απολαυστικό διάλειμμα από το αστικό περιβάλλον που οι περισσότεροι βιώνουν καθημερινά.

Ο αγροτουρισμός στοχεύει στην παροχή υψηλού επιπέδου υπηρεσιών, χωρίς όμως να προκαλέσει την αλλοίωση της προσωπικής σχέσης των κατοίκων με τους τουρίστες, στη μείωση του κοινωνικού κόστους ανάπτυξης του τουρισμού στις αστικές περιοχές και στην διαφύλαξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής τοπικής και εθνικής κληρονομιάς.

Ο άμεσος σκοπός τους αγροτουρισμού στις αγροτικές περιοχές είναι η ενίσχυση των ευκαιριών για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Σε ορισμένες περιοχές ο τουρισμός αποτελεί την βασική πηγή εσόδων και απασχόλησης ενώ παράλληλα παρέχει κοινωνικά και περιβαλλοντικά πλεονεκτήματα. Επιδιώκει να εξασφαλίσει μια βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος παράλληλα προς τη γεωργική απασχόληση. Δυστυχώς στην πράξη έχει παρατηρηθεί ότι *‘η αγροτική απασχόληση περιορίζεται ή και μηδενίζεται, οι αγροτικές εργασίες εγκαταλείπονται προς χάριν ενός μεγαλύτερου βραχυχρόνιου τουριστικού κέρδους που είναι μικρότερο από το μακροχρόνιο κόστος της αλλοίωσης του αγροτικού χώρου και της αλλοίωσης του αγροτικού πληθυσμού’* (Σφακιανάκης, 2000).

Ο αγροτουρισμός αναπτύσσει την τοπική κοινωνία, συμβάλλει στην αναβίωση παραδοσιακών επαγγελμάτων και στη συνέχεια της παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων, διατηρεί τέχνες που διαφορετικά θα είχαν εξαφανισθεί, συμβάλλει στην αναβίωση εθίμων και παραδοσιακών εκδηλώσεων, στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Μέσω του αγροτουρισμού προβάλλεται η πολιτιστική κληρονομιά, η μοναδικότητα της κάθε περιοχής.

Άλλη θετική επίπτωση του αγροτουρισμού είναι η συμβολή του στην κοινωνική ζωή αφού παρέχει κίνητρα για την δημιουργία νέων επιχειρήσεων, απασχόληση σε τομείς σχετικούς με τον τουρισμό και βοηθά στην διατήρηση και στην βελτίωση υπηρεσιών υγείας.

Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και κατά συνέχεια συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο. Το πλεονέκτημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία στις περιοχές που αντιμετωπίζουν σημαντική πληθυσμιακή μείωση και δημογραφική γήρανση. Η δημιουργία αυτών των θέσεων εργασίας είναι καθοριστική για τις 'ευαίσθητες', από άποψη εργασίας, κοινωνικές ομάδες των νέων και των γυναικών.

Η προώθηση των γεωργικών παραδοσιακών προϊόντων στην αγορά και η αύξηση των εσόδων των ατόμων που ασχολούνται με το γεωργικό τομέα. Ο αγροτουρισμός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυνατότητας συνδυασμού της περιφερειακής ανάπτυξης και της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι μια τουριστική δραστηριότητα που δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους, αντίθετα συμβάλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τέλος, ο αγροτουρισμός ως δραστηριότητα, αναπτύσσεται όλες τις εποχές του χρόνου, αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού.

Παρόλο όμως που ο αγροτουρισμός θεωρείται ως μια ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης με πολλά οφέλη για έναν τουριστικό προορισμό, αυτό δε σημαίνει ότι δεν προκαλεί καταστροφές. Δεν υπάρχει καμία μορφή τουρισμού που να μην επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Είναι αυτονόητο ότι *'παρόλο που ο εναλλακτικός τουρισμός επιχειρεί να μειώσει πολλά από τα περιβαλλοντικά προβλήματα του συμβατικού μαζικού τουρισμού, μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο επιβλαβής σε σύγκριση με την παντελώς έλλειψη ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας σε μια περιοχή'* (Ανδριώτης, 2008).

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, δεν είναι αειφορική όταν υπερβεί τα όρια αντοχής της περιοχής και προκαλέσει αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Για τον αγροτουρισμό είναι βέβαιο ότι, αν αναπτυχθεί άναρχα και υπερβολικά, το περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται, θα μολυνθεί, θα υποβαθμιστεί και θα καταστραφεί. Και σε αυτή την περίπτωση δεν θα μπορεί πια να παράγει αγροτουριστικά προϊόντα και οι τουρίστες θα φύγουν αφήνοντας πίσω τους μόνο καταστροφές.

Στην περίπτωση αυτή, οι επιπτώσεις αναφέρονται:

- Στην άναρχη και υπέρμετρη ανάπτυξή του σε βάρος της φέρουσας ικανότητας της περιοχής, που προκαλεί υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος των περιοχών.

- Στην αύξηση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης μέσα από την αύξηση του θορύβου, ρύπανσης περιβάλλοντος (γη, νερό, ατμόσφαιρα)
- Στις επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα, στην αλλοίωση οικοσυστημάτων και υγροβιοτόπων.
- Στον κίνδυνο ανάπτυξης του τουρισμού στις αγροτικές περιοχές εις βάρος της αγροτικής ζωής. Στην πράξη έχει παρατηρηθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις εγκαταλείπονται οι αγροτικές εργασίες προς χάριν ενός μεγαλύτερου βραχυχρόνιου τουριστικού κέρδους.
- Στη δημιουργία αισθήματος εισβολής τουριστών στην περιοχή από τους κατοίκους.
- Στην αλλοίωση του πολιτισμικού χαρακτήρα των αγροτικών περιοχών στις περιπτώσεις που ο αγροτουρισμός ακολουθήσει τα γνωστά αναπτυξιακά τουριστικά «πρότυπα» των περασμένων δεκαετιών, ταυτόχρονα, με την εισαγωγή νέας κουλτούρας και ιδεών προερχόμενη από άλλες χώρες.

Ο αγροτουρισμός έχει προωθηθεί σαν έννοια από το ίδιο το κράτος με σκοπό να δοθεί μία εναλλακτική δυνατότητα για την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές, η οποία θα συνδυάζει και την βιώσιμη ανάπτυξη. Η εφαρμογή του αγροτουρισμού περιλαμβάνει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης ενός τόπου με πολλαπλές παρεμβάσεις που συγκλίνουν αλλά και οδηγούν στην ευημερία του τοπικού πληθυσμού (Παπακωνσταντινίδης, 1992). Αυτός είναι ο στόχος άλλωστε, να αξιοποιηθούν πολλές αναξιοποίητες περιοχές της υπαίθρου, να αναζωογονηθεί η περιφέρεια και να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας. Βέβαια θα πρέπει να υπάρχει ένας συνολικός σχεδιασμός για κάθε νομό που θα βασίζεται στη συνεργασία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των τοπικών φορέων και επιχειρηματιών

Προκειμένου η ανάπτυξη του αγροτουρισμού να είναι επιτυχής θα πρέπει να υπάρχει και παράλληλη επιμόρφωση των πολιτών για τις θετικές επιπτώσεις αυτής. Οι πολίτες έχοντας γνώση των αρνητικών επιπτώσεων που προκαλούν οι ενέργειες τους στο περιβάλλον θα ευαισθητοποιηθούν και θα στραφούν στην ενίσχυση της επαφής ανθρώπου – φύσης.

1.7 ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ

Ο αγροτουρισμός θα πρέπει να μπορεί να ενισχύσει τον αγρότη μέσα από την εκμετάλλευση καταλυμάτων και την τροφοδοσία των επισκεπτών με προϊόντα της ντόπιας αγροτικής παραγωγής αλλά και προϊόντα της τοπικής λαϊκής τέχνης, έτσι ώστε να συνδυαστούν και οι τρεις τομείς της παραγωγής μίας περιοχής. Κάτι τέτοιο θα ενεργοποιούσε τον τοπικό πληθυσμό και θα έδινε τη δυνατότητα να αναπτυχθούν επιχειρηματικά αναξιοποίητες περιοχές και να διατηρηθεί η γεωργική γη. Ο αγροτουρισμός ακόμα, θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως εργαλείο εκπαίδευσης του κοινού για τη σημασία της γεωργίας και την συμβολή της στην οικονομία της χώρας και στην ποιότητα της ζωής. Οι συνεταιρισμοί έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του γεωργικού επαγγέλματος, όπως επίσης και τα δίκτυα μικρών αγροτουριστικών επιχειρήσεων. Εξάλλου, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού αποτελεί κατευθυντήρια πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αποτέλεσμα μεγάλο ποσοστό Ευρωπαίων να κάνουν κάθε χρόνο αγροτουρισμό.

Στην ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα παίζει σημαντικό ρόλο, η διάδοση της βιολογικής γεωργίας καθώς και η βιολογική κτηνοτροφία. Αυτές αποτελούν ίσως το μοναδικό μοχλό οικονομικής δραστηριότητας με δυνατότητες ταχείας ανάπτυξης και βελτίωσης της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων, έτσι που αυτά να είναι ανταγωνιστικά. Τα απαραίτητα κεφάλαια επενδύσεων για έργα υποδομής είναι σχετικά μικρά, ενώ η κτηνοτροφική και γεωργική παράδοση ευνοεί ιδιαίτερα κάθε αναπτυξιακή πρωτοβουλία υπό τον όρο ότι θα ενισχυθεί η ντόπια εκμετάλλευση των προϊόντων με την ίδρυση μικρών μεταποιητικών μονάδων, θα υπάρξει προστασία από την εμπορική κερδοσκοπία και τέλος, θα βελτιωθούν οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των κτηνοτρόφων. Όμως, αυτά, επιβάλλεται για την προστασία των καταναλωτών να κυκλοφορούν με ειδικό σήμα (βιολογικό προϊόν εκτατικής κτηνοτροφίας, προϊόν βιολογικής γεωργίας κ.τ.λ.).

Στην οργάνωση του προγράμματος αγροτουρισμού, καθώς και διαχείρισης των τουριστικών καταλυμάτων. Είναι γνωστό ότι το αγροτουριστικό προϊόν, εκτός από τις συγκεκριμένες αγροτουριστικές υπηρεσίες και τα τοπικά προϊόντα, ενσωματώνει και 'ολόκληρη την εικόνα' της περιοχής, έτσι όπως καταγράφεται στο αγροτικό τοπίο, στον τρόπο ζωής των κατοίκων και τον πολιτισμό τους. Ο αγροτουρισμός προσφέρει σήμερα

υπηρεσίες απλής διαμονής και εστίασης, ενώ θα μπορούσε να προσφέρει και υπηρεσίες συμμετοχής του φιλοξενούμενου στις αγροτικές εργασίες της εκμετάλλευσης, όπως κούρα των προβάτων, κούρεμα δένδρων – κλαδονομή. Με άλλα λόγια, οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις θα μπορούσαν να συνδεθούν με την πρωτογενή παραγωγή και κυρίως τη βιολογική αγροτική παραγωγή, προσφέροντας έτσι μέσω της εκτροφής των ζώων ή καλλιέργειας των αγρών με μεθόδους φιλικές προς το περιβάλλον τις ανάλογες υπηρεσίες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου των επισκεπτών.

Στο προσεχές μέλλον αναμένεται να ενταθεί ο μετασχηματισμός και η διεύρυνση του μεταποιητικού τομέα στο πλαίσιο της σύζευξης μεταποίησης και υπηρεσιών. Αυτή η τάση των μεταποιητικών επιχειρήσεων θα προωθήσει νέες δραστηριότητες με την ανάπτυξη της τεχνολογίας στις εμπορικές συναλλαγές των διαδικτυακών δομών εμπορίου (Franchising, συνεταιρισμοί). Ουσιαστικά καθοριστικής σημασίας ενέργειες θα είναι η ανάδειξη και χρήση της τεχνογνωσίας, η ικανότητα για καινοτομία και η πρόσβαση σε υψηλής ειδίκευσης προσωπικό, ώστε να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα του μεταποιητικού τομέα.

Η συμμετοχή και ο ρόλος των γυναικών στην αγροτουριστική δραστηριότητα είναι καθοριστικοί παράγοντες για την επιτυχή άσκησή της. Πολλά από τα αγροτουριστικά καταλύματα είναι τα ίδια τα σπίτια των οικογενειών που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό, όπου υποδέχονται τους παραθεριστές σε ένα φιλικό και ζεστό περιβάλλον και τους καλούν να ζήσουν για λίγο ως μέλη της οικογένειάς τους.

2. ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Η ζήτηση για παροχή υπηρεσιών αγροτικού τουρισμού αφορά στην ικανοποίηση μιας σειράς αναγκών των καταναλωτών, η οποία επεκτείνεται πέρα από τις ανάγκες που συνήθως καλύπτονται με τα 'παραδοσιακά' πακέτα τουριστικών υπηρεσιών. Η ζήτηση για αγροτικό τουρισμό συνδέεται με την ανάγκη για χαλάρωση, αναψυχή, απόλαυση και συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες σε περιοχές κοντά στη φύση. Τα στοιχεία αυτά, είναι χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής, και αντικατοπτρίζουν ένα συγκεκριμένο καταναλωτικό πρότυπο.

Η ζήτηση για τις υπηρεσίες του αγροτουρισμού έχει άμεσες, έμμεσες και παράγωγες επιδράσεις στα τοπικά προϊόντα, τα εισοδήματα στην επαρχία και την εργασία. Οι τουρίστες ξοδεύουν χρήματα σε προϊόντα και υπηρεσίες της επαρχίας και συνεπώς δημιουργείται μία αυτόνομη (εξωτερική) ζήτηση για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της περιοχής, το οποίο με τη σειρά του έχει άμεση επίδραση στο εισόδημα και την εργασία. Έτσι, με αυτή τη λογική ο αγροτουρισμός μπορεί να γίνει ένα μέσο για την οικονομική εξέλιξη σε περιφερειακές και λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Όπως αναφέρει ο Telfer (2002), ο τουρισμός μπορεί να μεταφέρει πλούτο από τις πιο πλούσιες αστικές περιοχές στις φτωχότερες περιφερειακές περιοχές, οι οποίες συνήθως είναι κάτω από το μέσο εθνικό επίπεδο κοινωνικών και οικονομικών δεικτών που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής.

2.1 ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ

Η έντονα αναπτυσσόμενη αυτή μορφή τουρισμού, έχει το γεωγραφικό της πλαίσιο στην ύπαιθρο και συγκεκριμένα σε αγροτικές περιοχές. Ο χαρακτηρισμός του αγροτικού χώρου ως τουριστικού καθορίζεται από μια σειρά πόρων που είναι διαθέσιμοι στους τουρίστες κατά την επίσκεψή τους στην ύπαιθρο. Σ' αυτούς τους πόρους περιλαμβάνονται: αξιοθέατα, εκκλησίες, μοναστήρια, γεφύρια, αγροτικά μουσεία, μικρά θεματικά πάρκα, εκδηλώσεις με θεματικό χαρακτήρα (γιορτή της ελιάς, του κρασιού κλπ.), καταστήματα φιλικά προς τους επισκέπτες (τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων, κέντρα γευσιγνωσίας κλπ.), νυχτερινή διασκέδαση (εστιατόρια και καφετέριες με εγκαταστάσεις προσαρμοσμένες στον τοπικό χαρακτήρα

της περιοχής και εναρμονισμένο με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον της περιοχής).

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του αγροτουριστικού προϊόντος περιλαμβάνουν (<http://www.agro-tour.gr>):

1. Ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον
2. Καταλύματα παραδοσιακού τύπου, είτε σε κατοικίες αγροτών σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους, είτε σε παραδοσιακούς οικισμούς, παραδοσιακούς ξενώνες ή μικρές ξενοδοχειακές μονάδες
3. Παραδοσιακή και τοπική γαστρονομία, η οποία προσφέρεται κατά τη διάρκεια της διαμονής του επισκέπτη, με τοπικά και παραδοσιακά προϊόντα και συνταγές, όσο το δυνατόν περισσότερο κοντά στα οικιακά πρότυπα του τόπου
4. Χαρακτηριστικά τοπικά πολιτιστικά στοιχεία (τραγούδια, χοροί, έθιμα κ.ά.)
5. Παρατήρηση ή και συμμετοχή σε γεωργικές δραστηριότητες
6. Υπαίθριες δραστηριότητες (ορειβασία, πεζοπορία, ανεμόπτερο πλαγιάς κ.τ.λ.).

‘ Όταν μιλάμε για αγροτουρισμό εννοούμε ένα σύνολο υπηρεσιών και δραστηριοτήτων οι οποίες διαφέρουν τόσο ως προς την ποιότητα, όσο και ως προς τη σύνθεση με την οποία προσφέρονται ως ένα πλήρες τουριστικό προϊόν το οποίο χαρακτηρίζεται εναλλακτικό’’. (Ασκέλη, 2005).

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο τουρίστας ο οποίος επιθυμεί να πραγματοποιήσει διακοπές σε μια αγροτουριστική μονάδα, επιθυμεί κατά την διάρκεια των διακοπών του να δραστηριοποιείται σε εργασίες που είναι μέρος της αγροτικής ζωής και να συμμετάσχει σε δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με την φύση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η ενασχόληση με την γη, η συμμετοχή σε καλλιέργειες, πότισμα, κλάδεμα δέντρων, συλλογή καρπών και επεξεργασίας τους για την παρασκευή προϊόντων.

Σαν παράδειγμα θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν και κάποιες κτηνοτροφικές εργασίες όπως φροντίδα ζώων, τάισμα τους, άρμεγμα και ετοιμασία γαλακτοκομικών προϊόντων. Δραστηριότητες που μπορούν να προσφέρονται σε εθελοντική βάση προς τον πελάτη, χωρίς να αποτελούν αντικείμενο ανταλλαγής για την παροχή στέγης ή σίτισης.

Σε αρκετά αγροκτήματα προσφέρεται επίσης η δυνατότητα επαφής του τουρίστα με τα άλογα, δίνοντας του την ευκαιρία να μπορέσει να μάθει τι σημαίνει ιπποκομία, να μπορέσει να τα περιποιηθεί αλλά κυρίως να συμμετάσχει σε μαθήματα ιππασίας καθώς

και σε περιπάτους με το άλογο. Με την βοήθεια ειδικών αθλητικών εκπαιδευτών, μπορούν να παρέχονται στους τουρίστες κάποιες αθλητικές δραστηριότητες περιπέτειας όπως ράφτινγκ σε ποτάμι του χωριού, ποδηλασία στο βουνό, τοξοβολία, αλλά και πιο απλές αθλητικές δραστηριότητες όπως ποδόσφαιρο, μπάσκετ και βόλεϊ.

Σύνηθες επίσης είναι στα αγροκτήματα, ο τουρίστας να μπορέσει να παρακολουθήσει μαθήματα βιολογικής καλλιέργειας, αγιογραφίας, παραδοσιακής μουσικής και χορών, ακόμα και μαθήματα ύφανσης με αργαλειό. Εάν η περιοχή στην οποία δραστηριοποιείται το αγρόκτημα έχει πλούσιους φυσικούς, πολιτιστικούς, αρχιτεκτονικούς πόρους, η τοπική κοινωνία μπορεί εύκολα να τους εκμεταλλευτεί και μέσω εξειδικευμένων ατόμων με τις κατάλληλες γνώσεις να παρέχει ξεναγήσεις σε μνημεία, σε ιστορικά και αρχαιολογικά ευρήματα, εκδρομές φυσιολατρικού χαρακτήρα με παρατήρηση πτηνών, περιήγηση σε βιότοπους κ.ά. Τέλος οι δραστηριότητες γαστρονομίας είναι σε θέση να εμπλουτίσουν το προϊόν, δίνοντας την δυνατότητα στον τουρίστα να παρακολουθήσει σεμινάρια, μαθήματα γευσιγνωσίας, να χρησιμοποιήσει παραδοσιακά προϊόντα, αλλά και να μπορέσει να επισκεφτεί οινοποιεία, ρακάδικα και ελαιτριβεία.

Σε ότι αφορά τα προϊόντα, αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε ως στοιχείο της παραδοσιακής κουζίνας που προσφέρεται επί τόπου στους τουρίστες, είτε ως προϊόν που θα αγοραστεί από τους τουρίστες. Για να μπορέσουν όμως τα παραδοσιακά αγροτικά προϊόντα να προωθηθούν μέσω του αγροτουρισμού, θα πρέπει οι παραγωγοί να επιδιώξουν την εξασφάλιση της γνησιότητας και της ποιότητας των παραγόμενων στην περιοχή προϊόντων, καθώς και τη διαφοροποίησή τους. Η γνησιότητα και η ποιότητα_είναι αυτές που θα αποτελέσουν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα και η διαφοροποίηση των προϊόντων θα προκαλέσει την αύξηση της ζήτησης.

Η ποιότητα των υπηρεσιών αποτελεί σημαντικό στοιχείο του αγροτουρισμού και πρέπει αυτές οι υπηρεσίες να αναπροσαρμόζονται στις ανάγκες και στις προσδοκίες των πελατών. Εξάλλου η ποιότητα είναι αυτή που πρέπει να αναδεικνύεται σε όλες τις μορφές του ήπιου τουρισμού, αφού πρωταρχικό μέλημα τους είναι να αναδεικνύουν και να αξιοποιούν τους φυσικούς πόρους, δηλαδή το φυσικό περιβάλλον, αλλά και τους πολιτιστικούς θησαυρούς, τα ήθη, τα έθιμα και τις τοπικές παραδόσεις των ανθρώπων της υπαίθρου.

Οι γεωργοί διαθέτουν τα προϊόντα τους στους επισκέπτες. Έτσι οι επισκέπτες μπορούν να γευθούν τα ολόδροσα νόστιμα φρούτα, τα ολόφρεσκα λαχανικά και άλλα νότια γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, σε μερικές δε περιπτώσεις θα έχουν την

ευκαιρία να τα μαζέψουν οι ίδιοι από τα δέντρα ή από το λαχανόκηπο. Οι αγρότισσες φτιάχνουν διάφορα παραδοσιακά τοπικά παρασκευάσματα αξιοποιώντας τα προϊόντα της γεωργικής τους εκμετάλλευσης και της ντόπιας παραγωγής που τα διαθέτουν στους επισκέπτες. Τα παρασκευάσματα αυτά, όπως γλυκά κουταλιού, μαρμελάδες, ζυμαρικά, ελιές, τυριά, οι επισκέπτες μπορούν να τα γευτούν στις διακοπές τους, αλλά και να τ' αγοράσουν για το σπίτι τους. Σε μερικές αγροτικές περιοχές κάποιες από τις γεωργικές εργασίες και τις εργασίες του νοικοκυριού γίνονται με παραδοσιακό τρόπο. Ο επισκέπτης θα έχει την ευκαιρία να δει από κοντά τέτοιες εργασίες και να συμμετέχει ακόμα σ' αυτές αν το θελήσει. Η εμπειρία αυτή σε πολλούς από τους επισκέπτες θα είναι ίσως πρωτόγνωρη και ιδιαίτερα στα παιδιά των μεγαλουπόλεων που πολλά πράγματα γύρω από την αγροτική ζωή τα γνωρίζουν μόνο από εικόνες.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι ο αγροτουρισμός όταν λειτουργήσει συνδυαστικά μαζί με τις υπόλοιπες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, είναι σε θέση να παρέχει ένα τουριστικό προϊόν το οποίο είναι ενταγμένο στο περιβάλλον, στη φύση, στους ανθρώπους του τόπου και στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι πόροι που έχει ο αγροτουρισμός στην διάθεση του είναι ανεξάντλητοι και δίνουν την δυνατότητα μέσω της ορθολογικής χρήσης τους να δημιουργηθεί ένα πλήρες τουριστικό προϊόν εναλλακτικής μορφής.

2.2 ΠΡΟΦΙΛ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΑ

Η σκιαγράφηση του προφίλ των επισκεπτών δεν είναι εύκολη υπόθεση.

Ποιο είναι το κοινό που επιλέγει τον αγροτουρισμό; Ποιες είναι οι προτιμήσεις και τα κίνητρα των ανθρώπων, που η διαμονή στη φύση και η επιστροφή σε έναν τρόπο ζωής πιο ήρεμο και παραδοσιακό τους συγκινεί τόσο ώστε, να αντιπροσωπεύουν ένα ολόκληρο τμήμα της αγοράς; Είναι κάποια από τα ερωτήματα που θέτονται για το προσδιορισμό του προφίλ των τουριστών που επιλέγουν να κάνουν αγροτουρισμό.

Η Frochot (2005) σε έρευνα της έχει ομαδοποιήσει σε τρεις ομάδες τους τουρίστες αγροτικών περιοχών, στην προσπάθεια της να διαχωρίσει την κάθε ομάδα ανάλογα με το σκοπό και το όφελος που αποκόμισαν από τις διακοπές τους. Έτσι λοιπόν κατάληξε στις εξής ομάδες:

- στους αγροτικούς τύπους, οι οποίοι ενδιαφέρονται περισσότερο για την αγροτική διάσταση του πακέτου των διακοπών τους
- σε αυτούς που έχουν ως κύριο σκοπό τη χαλάρωση από τους γρήγορους ρυθμούς της πόλης και αναζητούν ηρεμία ενώ, έχουν μικρότερο ποσοστό συμμετοχής στις περισσότερες δραστηριότητες εκτός του ψαρέματος και του γκολφ
- και στους παρατηρητές, που το ενδιαφέρον τους επικεντρώνεται σε δραστηριότητες της υπαίθρου με την βλέψη να ηρεμήσουν, να κάνουν βόλτες στην εξοχή, απολαμβάνοντας τις εικόνες της φύσης.

‘ Κοινό στοιχείο στις ειδικές μορφές τουρισμού είναι ότι ο πελάτης νιώθει την ανάγκη για προσωπική εξυπηρέτηση και φροντίδα, παρακινούμενος από διαφορετικά κίνητρα. Χαρακτηριστικά είναι τα κίνητρα: ανάγκη για ενεργοποίηση, επιθυμία στην μάθηση, γνωριμία αλλά και ανακάλυψη νέων πολιτιστικών στοιχείων. Επίσης ο τουρίστας των ειδικών μορφών τουρισμού είναι αρκετά ευαισθητοποιημένος σε σχέση με την φύση και συνδέεται στενά με την περιοχή που επισκέπτεται. Αυτό σημαίνει ότι αναζητά αυθεντικότητα και απαιτεί σεβασμό, τόσο στον παραδοσιακό τρόπο ζωής των κατοίκων όσο και στο περιβάλλον’ (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009)

Οι αγροτουρίστες θεωρούνται πολυταξιδεμένα άτομα που έχουν βαρεθεί το πρότυπο του μαζικού τουρισμού και αναζητούν μια νέα διάσταση από τις διακοπές τους. Εκτός απ’ αυτή την κοινά αποδεκτή διαπίστωση, η βιβλιογραφία παρουσιάζει διάσταση απόψεων για το προφίλ του αγροτουρίστα. Συνεπώς, δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί ένα προφίλ του αγροτουρίστα που να περιλαμβάνει το εύρος των χαρακτηριστικών του.

Παρ' όλα αυτά μπορούμε να πούμε ότι οι τύποι των τουριστών που συμμετέχουν στον αγροτικό τουρισμό συμπεριλαμβάνουν οικογένειες με παιδιά και κατοίκους αστικών κέντρων που αναζητούν κάτι διαφορετικό από τις διακοπές τους. Στην Ελλάδα οι Τριανταφύλλου και Ιακωβίδου (2000) διαπίστωσαν ότι οι Έλληνες που προτιμούν τον αγροτουρισμό είναι νεαρής ηλικίας, με υψηλή μόρφωση και με μεσαία εισοδήματα. Από όλα τα παραπάνω θα μπορούσε να βγει το συμπέρασμα ότι οι αγροτουρίστες ανήκουν σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα και παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες ανάλογα με τους προορισμούς που επισκέπτονται.

Αναφορικά με την καταναλωτική τους δαπάνη διάφορες μελέτες αναφέρουν ότι οι τουρίστες των αγροτικών περιοχών τείνουν να ξοδεύουν 29 – 30% λιγότερο από τους τουρίστες που επισκέπτονται παραθαλάσσιες και αστικές περιοχές, για το λόγο ότι κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην ύπαιθρο δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες για να ξοδέψουν χρήματα για αγορά καταναλωτικών προϊόντων, ψυχαγωγίας, κ.λπ., σε σύγκριση με τους προορισμούς μαζικού τουρισμού. Πιθανόν βέβαια η χαμηλή καταναλωτική δαπάνη του αγροτουρίστα να οφείλεται στο γεγονός ότι ο αγροτουρισμός δεν είναι ακριβός αφού δεν απαιτεί πολυτελή ξενοδοχεία και εισαγόμενα προϊόντα. Αυτό επιβεβαιώνεται από την Perales (2002) που σημειώνει ότι οι αγροτουρίστες της Ισπανίας έχουν μεσαία με υψηλή αγοραστική δύναμη.

Οι αγροτουρίστες αναζητούν ξεκούραση, χαλάρωση σε ένα ήρεμο περιβάλλον, σε μια προσπάθεια να αποκοπούν προσωρινά από την αστική τους καθημερινότητα. Επιζητούν την επαφή με την φύση, προκειμένου να γνωρίσουν τόσο την αγροτική ζωή όσο και τους αγρότες, τους ντόπιους που θα τους μνήσουν σε ένα διαφορετικό και άγνωστο για πολλούς από αυτούς τρόπο ζωής. Θέλουν να απολαύσουν την αυθεντικότητα της επαρχιακής ζωής, την ανεπιτήδευτη φιλοξενία, την καθαρότητα του τοπίου και την καθαριότητα του περιβάλλοντος, τα παραδοσιακά, σπιτικά εδέσματα, να γίνουν κοινωνοί σε μια ζωή που έχει να τους πει πολλά για το κοντινό παρελθόν τους. Οι τουρίστες αυτοί θεωρούνται πολυταξιδεμένοι και έμπειροι. Είναι άτομα που έχουν ήδη γευθεί τους τουριστικούς προορισμούς με την μορφή του μαζικού τουρισμού και κορεσμένοι από το συγκεκριμένο πρότυπο, αναζητούν στον προορισμό μια νέα διάσταση, εντρυφώντας στην πολιτιστική και φυσιολατρική του υπόσταση αλλά και στην δυνατότητα για ανθρώπινη επαφή και επικοινωνία.

Οι αγροτουρίστες ανήκουν σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα. Σε χώρες της Ευρώπης που ο αγροτουρισμός έχει παράδοση δεκαετιών, αποτελεί έναν τρόπο ζωής ο οποίος απευθύνεται σε όλη την οικογένεια και διεκδικεί το ήμισυ των ετήσιων οικογενειακών

διακοπών. Τα νεότερα άτομα είναι αυτά που προτιμούν να συνδυάζουν το πακέτα αγροτουρισμού με 'σπορ περιπέτειας', ενώ οι μεγαλύτεροι με πιο ήπιες δραστηριότητες, με περιηγήσεις πολιτιστικού, θρησκευτικού, λαογραφικού κλπ. περιεχομένου.

Από τα σπουδαιότερα όμως χαρακτηριστικά που διακρίνουν τα άτομα που επιλέγουν τον αγροτουρισμό είναι το υψηλά οικονομικό αλλά και μορφωτικό τους επίπεδο. Τα άτομα αυτά θεωρούνται ότι έχουν αυξημένη οικολογική συνείδηση, πολυποίκιλα ενδιαφέροντα, διάθεση για μόρφωση και πολιτιστική προσέγγιση. Δεν παρασύρονται από τον μιμητισμό και τα πρότυπα της καταναλωτικής κοινωνίας, είναι εκλεπτυσμένοι και με υψηλές απαιτήσεις ως προς την ποιότητα και το επίπεδο των υπηρεσιών που τους παρέχονται. Σε όλο τον κόσμο ο αγροτουρίστας θεωρείται ποιοτικός, υψηλών προδιαγραφών και σημαντικής αγοραστικής δύναμης. Ξέρει ακριβώς τι ζητάει και δεν αρκείται σε καταστάσεις που δεν τον ικανοποιούν.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι οι αγροτουρίστες δεν παρασύρονται από τον μιμητισμό και τα πρότυπα της καταναλωτικής κοινωνίας αλλά είναι εκλεπτυσμένοι και με υψηλές απαιτήσεις ως προς την ποιότητα και το επίπεδο των υπηρεσιών που παρέχονται. (<http://www.agrotourism.gr/>)

3. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

3.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Πιστοποίηση είναι μια διαδικασία με την οποία ένα τρίτο πρόσωπο δίνει γραπτή εγγύηση ότι το προϊόν, η επεξεργασία ή η υπηρεσία συμμορφώνεται με καθορισμένες απαιτήσεις (Ορισμός: ISO/IEC οδηγία 2:1996). Βασίζεται στα αποτελέσματα μετρήσεων και δοκιμών, ελέγχων και επιθεωρήσεων και παρέχει εμπιστοσύνη στον πελάτη όσον αφορά την συστηματική μεσολάβηση ενός αρμόδιου τρίτου σώματος (οργανισμού-εταιρείας). Την πιστοποίηση διενεργούν οι οργανισμοί πιστοποίησης. Ένας οργανισμός πιστοποίησης επιθεωρεί, πιστοποιεί τα συστήματα ποιότητας και τηρεί αρχείο των πιστοποιημένων, από αυτόν επιχειρήσεων ή οργανισμών και παρακολουθεί τις διεθνείς εξελίξεις σχετικά με τη συμμόρφωση με το ανωτέρω Πρότυπο (Ριζοπούλου, 2010).

Η ποικιλία των σημάτων είναι καλό να υπάρχει, δεδομένου ότι έχουν διαφορετική γεωγραφική κάλυψη και στις περισσότερες περιπτώσεις αντικατοπτρίζουν τις τοπικές προκλήσεις και τις τοπικές ανάγκες. Έτσι, είναι σκόπιμο να υπάρχουν διαφορετικά υπο-εθνικά, εθνικά, ευρωπαϊκά και διεθνή πιστοποιητικά. Ωστόσο, αυτά θα πρέπει να αντικατοπτρίζουν παγκόσμιες αρχές, που ορίζονται από καλές ή κακές πρακτικές, που ισχύουν για όλους τους προορισμούς και να είναι εύκολα αναγνωρίσιμα από τους τουρίστες. Η Ευρώπη έχει τα περισσότερα "πράσινα" προγράμματα πιστοποίησης από οποιαδήποτε άλλη περιοχή του κόσμου και η ίδια η ποικιλομορφία του τουρισμού στην Ευρώπη παρουσιάζει τεράστιες προκλήσεις για τις πρωτοβουλίες πιστοποίησης (Ριζοπούλου, 2010).

Η *ποιότητα* και η *αυθεντικότητα* των υπηρεσιών και των προϊόντων που παρέχονται στον αγροτουρισμό είναι τα δυο κυρίαρχα στοιχεία που βοηθούν να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα της επιχείρησης μέσα σε μια ανταγωνιστική αγορά. Στην σημερινή εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από την ευκολία στην πρόσβαση της πληροφόρησης, ο καταναλωτής είναι σε θέση να γνωρίζει τι θέλει, είναι ενήμερος για το προϊόν πριν καν το απολαύσει και έχει θέσει κριτήρια τα οποία πρέπει να ικανοποιηθούν προκειμένου να κατασταλάξει στην τελική του επιλογή. Ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται με ραγδαίο βαθμό εδώ και αρκετά χρόνια σε παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που οδηγεί στην

δημιουργία καταναλωτών οι οποίοι είναι πλέον έμπειροι με αυτού του είδους την μορφή εναλλακτικού τουρισμού, έχουν μέτρο σύγκρισης μέσω προηγούμενων εμπειριών τους, επομένως ξέρουν τι ζητάνε και έχουν και την κατάλληλη πληροφόρηση για να αξιολογήσουν μέσω κριτηρίων που έχουν θέσει και να καταλήξουν στον τελικό προορισμό τους.

Κατά το παρελθόν οι επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιήθηκαν στον μαζικό τουρισμό στόχευσαν κυρίως στο εφήμερο και εύκολο κέρδος. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώθηκε μια απρόσωπη σχέση ανάμεσα στις επιχειρήσεις αυτές και στους πελάτες-τουρίστες. Οι επιχειρήσεις διακατέχονταν από την έλλειψη του αισθήματος της ευθύνης απέναντι στην ποιότητα του προϊόντος και των υπηρεσιών που πρόσφεραν, με συνέπεια να πληγεί η εικόνα όχι μόνο των επιχειρήσεων αυτών αλλά και γενικότερα της χώρας.

Σήμερα, η εξασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται από τους αγροτουριστικούς προορισμούς καθώς και η ανάδειξη της ελληνικής φιλοξενίας της υπαίθρου ως κυρίαρχο στοιχείο των παρεχόμενων υπηρεσιών αποτελούν τους σύγχρονους στόχους του αγροτικού τουρισμού στη χώρας απαραίτητοι για την βιώσιμη ανάπτυξή του. Εξάλλου, υποστηρίζεται ότι η τριπλή λειτουργία του αγροτικού τουρισμού (παραγωγής εισοδημάτων, δημιουργίας υποδομών και της ανταλλαγής μεταξύ υπαίθρου και πόλης) μπορεί να είναι πετυχημένη και ακόμη πιο σημαντική όταν φθάσει σε ένα υψηλό επίπεδο ποιότητας και εφόσον προσφέρει προϊόντα και υπηρεσίες που ανταποκρίνονται σε μια συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση.

Όσον αφορά τον αγροτουριστικό τομέα, προκειμένου να καταστεί βιώσιμη μια επιχείρηση θα πρέπει να είναι σε θέση να προσφέρει στον πελάτη ότι έχει υποσχεθεί. Πιο συγκεκριμένα ο αγρότης που δραστηριοποιείται στον αγροτουρισμό θα πρέπει να προσφέρει ποιοτικές και αυθεντικές υπηρεσίες, οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με τις απρόσωπες κοινές τουριστικές μονάδες που έχουν ως στόχο τους το εύκολο κέρδος. Στον αγροτουρισμό ο τουρίστας τοποθετείται στο επίκεντρο όχι ως πελάτης αλλά ως φιλοξενούμενος, επισκέπτης του τόπου. Το μόνο που απαιτείται από αυτόν είναι να σεβαστεί τον τόπο τον οποίο επισκέπτεται, καθώς και τα ήθη και τις συνήθειες των κατοίκων. Με την σειρά του θα διαπιστώσει ότι θα δοθεί προτεραιότητα στην προσωπικότητα του και στις προτιμήσεις του και θα απολαύσει μια ποιοτική αλλά και απόλυτα αυθεντική μορφή παροχής υπηρεσιών. Τα κύρια χαρακτηριστικά της θα είναι το καθαρό και άνετο περιβάλλον, η φιλική εξυπηρέτηση, το οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα ενταχθεί, η οικειότητα που θα βιώσει μέσα από την προσέγγιση και

επικοινωνία με τους ντόπιους κατοίκους, καθώς και η φιλοξενία που θα του δημιουργήσει αισθήματα ασφάλειας, φιλικότητας και ανθρώπινης συνύπαρξης.

Η ποιότητα όσον αφορά τον τουρισμό αποτελεί εγγύηση για την καθιέρωση σε υψηλότερη θέση έναντι του ανταγωνισμού, όχι μόνο μιας τουριστικής επιχείρησης αλλά ενδεχομένως ακόμα και μιας ολόκληρης χώρας. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι στον τουρισμό η τελική ποιότητα την οποία απολαμβάνει ο πελάτης συνδέεται με τις επιμέρους ποιότητες όλων των υπηρεσιών που συνθέτουν το τουριστικό προϊόν. Σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό, η προσωπική επαφή και η τοποθέτηση του τουρίστα στο επίκεντρο, κάνουν πιο ευαίσθητο το τελικό αποτέλεσμα, δίνοντας στην ποιότητα μια ξεχωριστή διάσταση. Η ποιότητα συνυπάρχοντας με την αυθεντικότητα του αγροτουριστικού προϊόντος είναι σε θέση να το διαχωρίσει και να το καθιερώσει ως μια εναλλακτική τουριστική πρόταση, δίνοντάς του την δυνατότητα να προσελκύσει ένα συγκεκριμένο τμήμα της τουριστικής αγοράς, αλλά και μετατρέποντας το σε μοχλό της περιφερειακής ανάπτυξης.

Η ποιότητα στο αγροτουριστικό προϊόν, λαμβάνοντας υπόψη πάντα και την αυθεντικότητα, είναι σε θέση να πείσει τον υποψήφιο πελάτη ότι αυτό διαφέρει από το αντίστοιχο προϊόν που του προσφέρει ο μαζικός τουρισμός, ότι αξίζει πραγματικά να το προτιμήσει καθώς έχει δημιουργηθεί και λειτουργεί με βάση κάποια συγκεκριμένα πρότυπα και κριτήρια. Επιπλέον ότι διαθέτει συντριπτικά πλεονεκτήματα τα οποία είναι αναντικατάστατα, δεδομένα και υπηρεσίες οι οποίες είναι μοναδικές και έρχονται σε αντιδιαστολή με τις επιχειρήσεις οι οποίες λειτουργούν χωρίς να δίνουν μεγάλη έμφαση στην ποιότητα.

3.2 ΣΗΜΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

Το σήμα ποιότητας αγροτουρισμού μπορούν να φέρουν όλα τα καταλύματα Ήπιας Μορφής Τουρισμού Υπαίθρου μετά από την επιτυχή ολοκλήρωση της διαδικασίας πιστοποίησης, η οποία περιλαμβάνει την διαδικασία της αξιολόγησης των υπηρεσιών που παρέχονται αλλά και του συστήματος οργάνωσης και λειτουργίας της επιχείρησης. Στην συνέχεια ακολουθεί η συστηματική παρακολούθηση και ο έλεγχος για να διασφαλιστεί η ποιότητα της λειτουργίας και της οργάνωσης των επιχειρήσεων. Είναι γεγονός πως η ζήτηση για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού αυξάνεται με αλματώδη πρόοδο τα τελευταία χρόνια στην χώρα μας. Όποια επιχείρηση είναι σε θέση να φέρει το σήμα ποιότητας στον αγροτουρισμό, αυτομάτως απολαμβάνει σημαντικά οφέλη καθώς αυτό αποτελεί εργαλείο προβολής και ανταγωνισμού. Είναι σε θέση να συμβάλει στην ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ της επιχείρησης και του πελάτη καθώς η επιχείρηση φέροντας την παραπάνω πιστοποίηση έχει ελεγχθεί ότι μπορεί να προσφέρει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που υπόσχεται προς τον πελάτη της. Επιπλέον μέσα από την συστηματική παρακολούθηση και τον έλεγχο που πραγματοποιείται στις επιχειρήσεις που φέρουν το σήμα αυτό, επιτυγχάνεται η διασφάλιση της ποιότητας λειτουργίας και της οργάνωσης στις επιχειρήσεις αυτές.

Στην επιδίωξή τους για διαρκή ικανοποίηση των πελατών τους και στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν την υποσχόμενη ποιότητα πολλές τουριστικές επιχειρήσεις σήμερα στην Ελλάδα εφαρμόζουν διάφορα συστήματα διαχείρισης της ποιότητας όπως για παράδειγμα το HACCP και το ISO. Αντίστοιχα και οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις θα πρέπει να επιβεβαιώνουν την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρουν. Η διασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών επιτυγχάνεται εφαρμόζοντας την ελληνική προδιαγραφή ΕΛΟΤ ΠΡΔ 1417, η πιστοποίηση της οποίας γίνεται μέσω τις ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ Α.Ε. από όπου και λαμβάνει το Ειδικό Σήμα Ποιότητας.

Η Αγροτουριστική ΑΕ αποτέλεσε επίσημο φορέα πιστοποίησης υπηρεσιών για τα αγροτουριστικά καταλύματα, ενώ το σήμα ποιότητας αποτελεί εγγύηση ότι τα καταλύματα αυτά πληρούν τα απαραίτητα κριτήρια / προϋποθέσεις σύμφωνα με τις προδιαγραφές του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης. Η προαναφερθείσα εταιρεία προσπαθεί να αναπτύξει ένα δίκτυο αγροτουρισμού για τη χώρα μας, να τον προβάλλει και να παρακολουθεί τις αγροτουριστικές δράσεις (Κοκκώσης κ.ά., 2011).

Έτσι όσες επιχειρήσεις ασχολούνται με τον αγροτουρισμό και κατέχουν την πιστοποίηση αυτή, είναι σε θέση να διαβεβαιώνουν τους μελλοντικούς πελάτες τους ότι λειτουργεί με βάση συγκεκριμένες ποιοτικές προδιαγραφές. Η πιστοποίηση αυτή είναι σε θέση να κάνει την επιχείρηση να ξεχωρίσει μέσα από τον ανταγωνισμό, καθώς ο πελάτης μπορεί να είναι σίγουρος για την ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών που θα απολαύσει, όπως και για τον αντικειμενικό έλεγχο ο οποίος έχει διενεργηθεί πριν την απονομή του σήματος στην εκάστοτε επιχείρηση. Μέσω της πιστοποίησης της επιχειρήσεις επιτυγχάνεται αυτόματα και η επίσημη αναγνώριση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, γεγονός που αποτελεί τη μόνη εγγύηση ότι η επιχείρηση διαθέτει ένα ελεγχόμενο προϊόν σύμφωνα με την ελληνική προδιαγραφή ΕΛΟΤ ΠΡΔ 1417. Όσες επιχειρήσεις επιθυμούν και συμμετέχουν στην διαδικασία πιστοποίησης, έχουν την δυνατότητα να συνεργαστούν με έμπειρους και εξειδικευμένους συμβούλους. Μέσω της καθοδήγησης και της βοήθειας τους είναι σε θέση η επιχείρηση να αντιληφθεί ποιες είναι οι αδυναμίες της, να βελτιώσει την ποιότητα της και το σημαντικότερο να μπορέσει να ανταπεξέλθει σε όσα υπόσχεται στον πελάτη της αλλά και σε αυτά τα οποία ο πελάτης μπορεί να ζητήσει.

Το Σήμα Ποιότητας Αγροτουρισμού, που καθιέρωσε η Αγροτουριστική ΑΕ, αποτελεί επιλέξιμη δαπάνη, χρηματοδοτούμενη από το κοινοτικό πρόγραμμα Leader Plus. Πιστοποιεί την τήρηση των προδιαγραφών για την ποιότητα των υπηρεσιών τουρισμού που παρέχονται στην ελληνική ύπαιθρο, τις οποίες θέτει η Ελληνική Προδιαγραφή για τον Αγροτουρισμό ΕΛΟΤ 1417 (ο πλήρης τίτλος της είναι «Αγροτουρισμός: Ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχής υπηρεσιών αγροτουρισμού»).

Για την έκδοσή της συνεργάστηκαν: ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ), η Αγροτουριστική ΑΕ ως κρατικός φορέας τυποποίησης και ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ). Η Αγροτουριστική είναι ο μοναδικός διαπιστευμένος από το ΕΣΥΔ (Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης) φορέας πιστοποίησης αγροτουριστικών καταλυμάτων.

Επιπλέον οφέλη που αποκομίζει μια επιχείρηση από την πιστοποίηση είναι η ένταξη της σε ένα δίκτυο στο οποίο έχουμε προβολή των πιστοποιημένων επιχειρήσεων, η συμμετοχή της σε καταλόγους και εκθέσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, η προβολή της στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), η προβολή της μέσω Internet στο διαδικτυακό τόπο της ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ Α.Ε. ο οποίος είναι ο πληρέστερος στον χώρο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Τέλος, σημαντικά οφέλη μπορούν να

παρουσιαστούν στην επιχείρηση μέσω της μείωσης τους κόστους λειτουργίας της, καθώς είναι σε θέση να αξιοποιήσει αποτελεσματικότερα τους πόρους της.

Σύμφωνα με τους ορισμούς της Προδιαγραφής, αγροτουριστικές επιχειρήσεις είναι οι επιχειρήσεις εκείνες που δραστηριοποιούνται σε αγροτουριστικούς προορισμούς, σε περιοχές δηλαδή με μικρό πληθυσμό και περιορισμένη ανάπτυξη τουριστικών υποδομών, και παρέχουν μία από τις παρακάτω υπηρεσίες: διαμονή, εστίαση, περιήγηση στη φύση, ευαισθητοποίηση, περιβαλλοντική εκπαίδευση, γνωριμία με τα πολιτισμικά στοιχεία μιας περιοχής, επίσκεψη στα ιστορικά και λοιπά αξιοθέατα, συμμετοχή σε υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής, γνωριμία με παραδοσιακά επαγγέλματα, αγροτικές μεθόδους παραγωγής και καλλιέργειες καθώς και παραγωγικές διαδικασίες που έχουν εκλείψει. Εκτός από τα αγροτουριστικά καταλύματα μπορούν να πιστοποιηθούν, σύμφωνα με την Ελληνική προδιαγραφή ΕΛΟΤ ΠΡΔ 1417, οι παρακάτω επιχειρήσεις

(<http://www.lamans.gr/news.php?id=349&view=detail&version=gr>):

- α) πρατήρια-εκθετήρια αγροτουριστικών προϊόντων,
- β) αγροτουριστικά κέντρα εστίασης και αναψυχής,
- γ) τουριστικά γραφεία-διοργανωτές ή γραφεία παροχής προγραμμάτων υπαίθριων δραστηριοτήτων και περιηγήσεων οικοτουριστικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος,
- δ) επιχειρήσεις παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών για την ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Από την εφαρμογή αυτής της Ελληνική προδιαγραφής θα μπορούσαν να προκύψουν μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα αποτελέσματα :

-Η αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται από τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις

-Η ανάπτυξη συνεργασίας, άμιλλας και δικτύωσης των αγροτουριστικών επιχειρήσεων για την προώθηση του αγροτουριστικού προϊόντος, σε τοπικό και διεθνές επίπεδο

-Η ανάδειξη και διατήρηση της «ελληνικής φιλοξενίας», ως κυρίαρχο στοιχείο προσδιορισμού των παρεχόμενων υπηρεσιών. Όμως για να γίνει δυνατή η επιτυχία της πιστοποίησης απαιτούνταν η ενημέρωση και η εκπαίδευση των επιχειρηματιών και των εργαζομένων στις αγροτουριστικές επιχειρήσεις προκειμένου να μπορούν να ανταπεξέρθουν στις απαιτήσεις της πιστοποίησης. Όμως η ανταπόκριση δεν ήταν μεγάλη και υπήρξε αρκετή σύγχυση σχετικά με τις διαδικασίες πιστοποίησης, δεδομένου ότι συμπληρωματικά καθορίζονταν και ειδικές απαιτήσεις, με κριτήρια:

-Τη γεωγραφική εξειδίκευση περιοχών με ομοιογενή ή /και κοινά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά (π.χ. οροσειρές, συγκρότημα νησιών, ειδικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά, κοινά πολιτισμικά στοιχεία),

-την θεματική εξειδίκευση δραστηριοτήτων του αγροτουρισμού (π.χ. εκπαίδευση επισκεπτών, πολιτιστικές εκδηλώσεις, κέντρα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, επιχειρήσεις διοργάνωσης οικοτουριστικών προγραμμάτων, ράφτινγκ, αναρρίχηση, ποδήλατο κ.λπ)

-την εξειδίκευση γενικών απαιτήσεων (π.χ. εξειδικευμένες υποδομές, υπηρεσίες).

Με βάση όσα αναφέρουμε παραπάνω, δεν υπάρχει ένα ξεκαθαρισμένο νομοθετικό πλαίσιο σύγχρονο και λειτουργικό αλλά κυρίως ευέλικτο, προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις των μικρών οικοτουριστικών επιχειρήσεων με το οποίο να καθορίζονται με ακρίβεια αλλά και να πιστοποιούνται οι αγροτουριστικές ή οικοτουριστικές δραστηριότητες τόσο ως προς το είδος, όσο και ως προς την τήρηση ποιοτικών κανόνων και επάρκειας. Η κατάσταση αυτή ανάγκασε πολλούς από τους ιδιοκτήτες αγροτουριστικών επιχειρήσεων να προσπαθήσουν να οργανωθούν και να αποκτήσουν συλλογική υπόσταση προκειμένου να διεκδικήσουν την θέσπιση σχετικής λειτουργικής νομοθεσίας η οποία θα εξασφαλίζει τα συμφέροντα των επιχειρήσεών τους αλλά και τη γενικότερη ανάπτυξη σε στέρεες βάσεις του αγροτουρισμού.

Στην Ελλάδα υπάρχουν επίσης και άλλα σήματα ποιότητας τουρισμού, κυρίως για εγκαταστάσεις παροχής υπηρεσιών τουρισμού υπαίθρου. Τα σήματα αυτά έχουν εισαχθεί σε απολύτως εθελοντική βάση από μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς (ΜΚΟ) που συστάθηκαν για το σκοπό αυτό από τουριστικές επιχειρήσεις και ενισχύθηκαν από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα LEADER. Οι συγκεκριμένοι ΜΚΟ καθιερώνουν τα λεγόμενα "Τοπικά Σύμφωνα Ποιότητας" τα οποία δεσμεύουν τα μέλη τους. Πάντως, αυτά τα σήματα ποιότητας αφορούν κυρίως καταλύματα και υπηρεσίες σίτισης και όχι δραστηριότητες στη φύση.

3.3 ΤΟΠΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ (ΤΠΣ)

Με την παγκοσμιοποίηση και το άνοιγμα των αγορών, οι αγροτικές περιοχές, βρέθηκαν αντιμέτωπες, σε ένα ανοιχτό και ανταγωνιστικό περιβάλλον. Για να ανταποκριθούν σε αυτή τη νέα κατάσταση και στην επιδίωξή τους, να προβληθούν στην αγορά, να στηρίξουν και να αναδείξουν τα ποιοτικά προϊόντα και τις υπηρεσίες τους, πολλές περιοχές της Ελλάδας και της Ευρώπης, δημιούργησαν, συλλογικά τοπικά σχήματα, τα ΤΠΣ, ώστε η ποιότητα αυτή να πιστοποιείται με ένα Σήμα Τοπικής Ποιότητας. Είναι μια έκφραση του 'Κοινωνικού Κεφαλαίου', η συνδεδετική ουσία που κρατά σε συνοχή μια κοινωνία, είναι σύγχρονη δομή, που συμπληρώνει την τοπική δημοκρατία, ενεργοποιεί τους πολίτες, συμμετέχει στην ανάπτυξη και δημιουργεί προϋποθέσεις τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης, με την συλλογική επιχειρηματικότητα όπως, εμφανίζεται σήμερα με την μορφή Τοπικών Συμφώνων ή Δικτύων Επιχειρήσεων.

Τα ΤΠΣ αποτελούνται από ένα δίκτυο φορέων, που δραστηριοποιούνται στην τουριστική ανάπτυξη και προβολή μιας περιοχής. Το σύμφωνο στηρίζεται σε ένα πλαίσιο συμφωνίας μεταξύ των μελών του Δικτύου, με στόχο την τήρηση συγκεκριμένων, κοινά αποδεκτών, προδιαγραφών ποιότητας, τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και την ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας της περιοχής. Είναι μια χάρτα, μια συμφωνία, μια διακήρυξη ομάδας επαγγελματιών, φυσικά ή νομικά πρόσωπα που έχουν κοινά (οριζόντια συνεργασία) ή συμπληρωματικά (κάθετη συνεργασία) χαρακτηριστικά, συμφωνούν και συναποφασίζουν να συνεργασθούν σε εθελοντική βάση, προκειμένου να προωθήσουν την περιοχή τους ως προορισμό, με ένα κοινό όραμα για την ποιότητα στην περιοχή τους. Τα ΤΠΣ στον Τουρισμό, επικεντρώνονται στην συνεργασία και άμιλλα, για ποιοτικές υπηρεσίες τουρισμού στην ύπαιθρο. Διαφοροποιούν το τουριστικό προϊόν, ενσωματώνοντας στοιχεία παραδοσιακής κληρονομιάς (αρχιτεκτονική, γαστρονομία), δηλαδή την ταυτότητα της περιοχής και αξιοποιούν την τοπική παραγωγή αγροτικών προϊόντων. Το κάθε μέλος λειτουργεί ως πρεσβευτής των άλλων, της Ομάδας και της περιοχής. Έχουν σαν κύριο σκοπό, την διαφύλαξη και την προαγωγή του καλού ονόματος μιας περιοχής, ως μια «συλλογική περιουσία», που ανήκει σε όλους και που πρέπει να διαφυλάσσεται από συλλογική δομή.

Τα ΤΠΣ ιδρύονται, με πρωτοβουλία των επαγγελματιών της περιοχής, όπως επαγγελματίες των κλάδων του Τουρισμού, Φιλοξενίας (διαμονής), εστίασης, παροχής

υπηρεσιών θεματικών μορφών τουρισμού και οργάνωσης τέτοιων υπηρεσιών, παραγωγής και μεταποίησης τοπικών προϊόντων, οικοτεχνίας και χειροτεχνίας, περιβάλλοντος και πολιτισμού, με την συνδρομή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και με την νομική μορφή μιας αστικής, μη κερδοσκοπικής εταιρίας, θεωρούνται δε ως 'Καλές Πρακτικές'. Το κόστος είναι μηδαμινό, με την χρήση των κοινοτικών προγραμμάτων, που επιδοτούν τέτοιες δράσεις σε ποσοστό περίπου 75%. Μέσω των κοινοτικών προγραμμάτων παρουσιάζεται μια μοναδική ευκαιρία για ίδρυση Τοπικού Συμφώνου Ποιότητας, που θα εξασφαλίζει κοινή τουριστική πολιτική, διευρυμένη προβολή και προώθηση της περιοχής, ορθολογική και θωρακισμένη τουριστική ανάπτυξη, πιστοποίηση και τεκμηρίωση του τουριστικού προϊόντος. Μπορεί να είναι βιώσιμα και μετά το πέρας των κοινοτικών προγραμμάτων, με τα έσοδα από την μεταπώληση στο κύκλωμα των επισκεπτών τοπικών παραδοσιακών προϊόντων ή παρέχοντας υπηρεσίες στους επισκέπτες (κλείσιμο δωματίων, διοργάνωση εκδρομών) (Ριζοπούλου, 2010)

3.4 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΣΗΜΑΤΩΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Τα περισσότερα σήματα ποιότητας για τον τουρισμό υπαίθρου πιστοποιούν καταλύματα. Τέτοια συστήματα σήμανσης έχουν δημιουργηθεί στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Στη Ρουμανία, για παράδειγμα, χρησιμοποιούνται 'αστέρια' και 'λουλούδια' ως σήματα κατάταξης του επιπέδου ποιότητας των τουριστικών καταλυμάτων. Στην Ελλάδα, η δημόσια επιχείρηση 'ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ' έχει αναπτύξει πρότυπα και πιστοποιεί αγροτουριστικές επιχειρήσεις, παράλληλα με το επίσημο σύστημα πιστοποίησης με σήμανση τον αριθμό 'κλειδιών' που αφορά μικρές ξενοδοχειακές μονάδες και ενοικιαζόμενα δωμάτια που ελέγχει ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού. Στην Ουγγαρία, οι 'αγροικίες-ξενώνες' κατηγοριοποιούνται με βάση τη σήμανση με αριθμό ανθέων ηλίανθου, ανάλογα με το επίπεδο ποιότητάς τους. Στη Σουηδία εισήχθη πρόσφατα η κατηγοριοποίηση των καταλυμάτων της υπαίθρου με βάση τη σήμανση με αριθμό αστεριών.

Δύο επιπλέον ενδιαφέρουσες πρωτοβουλίες σήμανσης για την προώθηση του αειφόρου τουρισμού σε Ευρωπαϊκό επίπεδο που δεν αφορούν άμεσα τον αγροτουρισμό αλλά προσεγγίζουν όλους τους τύπους του αειφόρου τουρισμού είναι (Internet, eco-route):

- Η Εθελοντική Πρωτοβουλία για την Αειφορία στον Τουρισμό (VISIT) και
- Το Σύστημα Επιχειρήσεων Πράσινου Τουρισμού (GTBS)

Το VISIT είναι μια πρωτοβουλία για την υποστήριξη της ανάπτυξης οικολογικών σημάτων για τον τουρισμό στην Ευρώπη και για την ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο τα σήματα αυτά προωθούν την έννοια της αειφορίας στους καταναλωτές αλλά και στην τουριστική βιομηχανία. Οι δράσεις προώθησης του VISIT εξασφαλίζουν ευρεία διεθνή αναγνώριση στα πιστοποιητικά και τα σήματα που εγγυώνται υψηλού επιπέδου περιβαλλοντικές επιδόσεις για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες στις οποίες έχουν απονεμηθεί. Επί του παρόντος τα περισσότερα πιστοποιητικά και σήματα που εντάσσονται στο VISIT αφορούν πιστοποίηση καταλυμάτων. Ένα παράδειγμα ενός

ενταγμένου στο VISIT σήματος είναι ο "Σκανδιναβικός Κύκνος" που χρησιμοποιείται στις Σκανδιναβικές χώρες και κυρίως στη Σουηδία

Το Σύστημα Επιχειρήσεων Πράσινου Τουρισμού (GTBS) είναι ένας από τους μεγαλύτερους φορείς πιστοποίησης για τουριστικές επιχειρήσεις και δραστηριότητες στην Ευρώπη και έχει πάνω από 500 μέλη στο Ηνωμένο Βασίλειο, περιλαμβάνοντας μεταξύ άλλων, τουριστικά καταλύματα, τουριστικές ατραξιόν, τουριστικά πρακτορεία και συνεδριακά κέντρα. Προς το παρόν πάντως μόνο καταλύματα και τουριστικοί προορισμοί έχουν ενταχθεί στο σύστημα. Το VISIT και το GTBS βρίσκονται σε συνεργασία σε επίπεδο Ευρώπης.

Τα κύρια θέματα που καλύπτουν οι απαιτήσεις του GTBS σχετίζονται με την επαγγελματική ικανότητα, την περιβαλλοντική διαχείριση, τα απόβλητα, τις μεταφορές, καθώς επίσης και με την κοινωνική ευθύνη και τη βιοποικιλότητα.

Η συμμόρφωση με τις απαιτήσεις του GTBS που αξιολογείται από ανεξάρτητο φορέα, συνεπάγεται για τα μέλη του GTBS δέσμευση για μείωση των επιπτώσεων των δραστηριοτήτων τους στο περιβάλλον.

Η πιστοποίηση δεξιοτήτων είναι επίσης σημαντικό τμήμα της όλης διαδικασίας σήμανσης. Η έρευνα στο πλαίσιο του προγράμματος ECO-ROUTE αποκάλυψε ότι υπάρχει έλλειψη τυποποιημένων διαδικασιών για την πιστοποίηση των δεξιοτήτων. Ακόμα και όπου υπάρχουν τέτοιες διαδικασίες, αυτές αφορούν μόνο οδηγούς (οδηγούς ράφτικ, οδηγούς βουνού κλπ). Νομικό πλαίσιο υπάρχει μόνο στη Ρουμανία όπου οι οδηγοί πρέπει να πάρουν άδεια ασκήσεως επαγγέλματος από το Υπουργείο Μεταφορών, Κατασκευών και Τουρισμού. Σε όλες τις άλλες χώρες, τα πιστοποιητικά, όπου υπάρχουν, εκδίδονται από ιδιωτικούς οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στην τουριστική αγορά, όπως π.χ. ο Σύνδεσμος Περιπατητών της Ουγγαρίας, η Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας και Αναρρίχησης, ο Σύνδεσμος των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων κλπ.

4. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η διεθνής εμπειρία, όπως έχει καταγραφεί από το 1950 και μετά, στις χώρες Γαλλία, Ιταλία, Αγγλία, Ιρλανδία, Δανία, Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Ισραήλ, Αμερική Καναδά, δείχνει ότι το πρότυπο του αγροτουρισμού ποικίλει ως προς τη μορφή και το βαθμό ανάπτυξής του. Αυτό εξαρτάται από τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, με το μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσης, το είδος των απαιτήσεων και των προσδοκιών των επισκεπτών, την ποικιλία των λοιπών παρεχόμενων υπηρεσιών, πλην εκείνων του καταλύματος και της εστίασης, τη δυνατότητα παροχής άλλων υπηρεσιών ήπιου ή εναλλακτικού τουρισμού, την πολιτιστική παράδοση της χώρας ή συγκεκριμένης περιοχής, το συνολικότερο επίπεδο της τουριστικής υποδομής και ανωδομής, την οικονομική δομή, την μεγάλη ή μικρή εκμετάλλευση στο αγρόκτημα, την γεωργική υπερπαραγωγή, την τοπική επιχειρηματικότητα, το αγροτικό εισόδημα και το βαθμό των περιφερειακών ανισοτήτων. (Telfer, 2002 - Έξαρχος, 2004)

Παρόλα αυτά, διαπιστώνεται ότι ορισμένα χαρακτηριστικά είναι κοινά για όλες τις χώρες, όπως για παράδειγμα (Έξαρχος, 2004):

- οι αγροτουριστικές δραστηριότητες ασκούνται και αναπτύσσονται από αγρότες ή από ομάδες αγροτών
- οι παρεχόμενες υπηρεσίες από τους αγρότες δεν αφορούν μόνο στην παροχή στέγης και τροφής στους επισκέπτες αλλά γίνονται ‘ξεναγοί’ στους τοπικούς αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους της περιοχής τους, στα αγροκτήματά τους ή στις κτηνοτροφικές επιχειρήσεις τους, σε περιπάτους στα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, στους εθνικούς δρυμούς, στους προστατευόμενους βιότοπους κ.λπ.
- τα παρεχόμενα είδη διατροφής είναι προϊόντα της τοπικής αγροτικής παραγωγής
- τα προσφερόμενα στην τοπική αγορά είδη λαϊκής τέχνης ή συναφή προϊόντα, παράγονται από την τοπική αγροβιοτεχνία

Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες ο αγροτουρισμός θεωρείται συμπληρωματική δραστηριότητα και όχι κύρια και λειτουργεί ορισμένη μόνο περίοδο το χρόνο. Παράλληλα συνδέεται με όλες τις άλλες δραστηριότητες της γεωργικής ζωής. Σε ένα αγροτουριστικό κατάλυμα δεν θα βρει κανείς έτοιμα προϊόντα, θα καταναλώσει προϊόντα που παράγει η συγκεκριμένη επιχείρηση και η περιοχή. Ο επιχειρηματίας - αγρότης θα συμφάγει με τον επισκέπτη, θα πάνε μαζί στο χωράφι, στην παραγωγή κλπ. Ακόμα, μπορεί ο επισκέπτης να

προσφέρει εθελοντική εργασία. Ο επιχειρηματίας του εναλλακτικού τουρισμού έχει προσωπικές σχέσεις με τον φιλοξενούμενό του χωρίς κύρια διαμεσολάβηση προσωπικού. Δεν δίνει 'πακέτα' εκδρομών και επισκέψεων αλλά τα συναποφασίζει (Τσάρτας, 2000).

Ο αγροτουρισμός ήδη από τη δεκαετία του 1970 θεωρήθηκε για τις χώρες της Ευρώπης ως μια στρατηγική με ιδιαίτερο μέλλον, καθώς συμβάλλει στην μόνιμη εγκατάσταση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, στην ενδυνάμωση της κοινωνικής σύνδεσης του τοπικού πληθυσμού, στην δημιουργία θέσεων απασχόλησης και μακροπρόθεσμα στην οικονομική αλλά και κοινωνική ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Στη προστασία και διατήρηση του παραδοσιακού αγροτικού τοπίου, στην ανάδειξη σημείων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και στην εξισορροπημένη διαχείριση φυσικών πόρων. Επιτρέπει επίσης την ικανοποίηση της ζήτησης σε χώρους που προσφέρονται για διοργάνωση μεγάλης ποικιλίας ψυχαγωγικών, αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Στις μέρες μας, οι χώρες οι οποίες έχουν υιοθετήσει τον αγροτουρισμό ως μέρος της τουριστικής τους δραστηριότητας, φροντίζουν να εμπλουτίζουν το αγροτουριστικό προϊόν τους. Έτσι παρατηρούμε ότι δημιουργούνται τουριστικά καταλύματα, τα οποία όμως είναι κατάλληλα εναρμονισμένα με τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται η αγροτουριστική μονάδα, ούτως ώστε οι τοπικοί φορείς αλλά και οι αγρότες να εκμεταλλεύονται τους τοπικούς πόρους, ο οποίοι μπορεί να είναι το φυσικό περιβάλλον, η τάσεις της τοπικής αρχιτεκτονικής, η πολιτισμική κληρονομιά κτλ. Επιπλέον κατά την διάρκεια των περασμένων δεκαετιών μέχρι και τις μέρες μας, αρκετές είναι και οι επιχειρήσεις που εντάσσονται ολόενα και με αυξητικούς ρυθμούς στην αγροτουριστική δραστηριότητα. Παραδείγματα τέτοιων επιχειρήσεων μπορούν να θεωρηθούν τα χιονοδρομικά κέντρα, κέντρα υγιεινής διαβίωσης, μονάδες ξυλογλυπτικής, υφαντικής, μεταποίησης και συσκευασίας αγροτικών προϊόντων. Στην Γαλλία για παράδειγμα, οι αγροτουριστικές μονάδες δίνουν την δυνατότητα στον επισκέπτη εκτός από την διαμονή του στο κατάλυμα, να απολαύσει πληθώρα υπηρεσιών ελεύθερου χρόνου, ψυχαγωγίας, άθλησης καθώς και παιδαγωγικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Μία σημαντική παράμετρος που πρέπει να τονιστεί, είναι πως οι παραπάνω δραστηριότητες θα πρέπει να έρχονται σε αρμονία με το περιβάλλον μέσα στο οποίο εντάσσεται η αγροτουριστική μονάδα χωρίς να δημιουργούν προβλήματα αλλοίωσης του.

Σήμερα, ο αγροτουρισμός στη διεθνή πρακτική έχει επικρατήσει παρουσιάζοντας τους ακόλουθους δύο βασικούς τύπους διακοπών :

- Ο πρώτος τύπος διακοπών με έμφαση στη γεωργική εκμετάλλευση 'farm house holidays', είναι η μορφή που κυριαρχεί όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και στη Βόρεια

Αμερική. Οι επισκέπτες έχουν την δυνατότητα να διαμείνουν μέσα στο αγρόκτημα είτε μέσα σε δωμάτια που αποτελούν μέρος του κυρίου σπιτιού του αγροκτήματος ή σε κατάλληλα διαμορφωμένους ξενώνες μέσα στο αγρόκτημα. Η 'βιομηχανία τουρισμού της φάρμας (Farmhouse Holidays)', όπως ονομάστηκε, ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη σε χώρες με μακρά αγροτουριστική παράδοση, όπως η Σουηδία και η Ελβετία. Στις χώρες αυτές, το ποσοστό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό φθάνουν το 20% του συνόλου, στην Αυστρία το 10%, στο Ηνωμένο Βασίλειο το 8%, λιγότερο στη Γαλλία, της τάξης του 2%, μόνο 0,5% στην Ισπανία, ενώ στην Ελλάδα και την Πορτογαλία οι εκμεταλλεύσεις αυτές είναι εντελώς περιθωριακές (Ανθοπούλου κ.ά., 2000)

- Ο δεύτερος τύπος διακοπών με 'κλίνη και πρωινό (bed and breakfast', αφορά τη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων που διαθέτουν αγρότες (φάρμες ή δωμάτια που βρίσκονται στην περιοχή αγροτικής παραγωγής του αγρότη-ιδιοκτήτη), ή οι τουρίστες φιλοξενούνται σε μικρά καταλύματα (που έχουν όμως όλες τις προϋποθέσεις και προδιαγραφές που ορίζονται από την εθνική νομοθεσία, για να χρησιμεύσουν ως καταλύματα) που βρίσκονται μέσα στον αγροτικό οικισμό και παρέχουν φιλοξενία τουριστών σ' αυτό. Το σύστημα αυτό είναι διαδεδομένο σε χώρες, όπου το χαρακτηριστικό στοιχείο της γεωργικής εκμετάλλευσης είναι το μικρό μέγεθος. (Ριζοπούλου, 2010)

Στις δύο αυτές μορφές αγροτουρισμού, οι τύποι καταλυμάτων που συναντώνται στην Ευρώπη είναι οι εξής (Iakovidou, 1997) :

- Κατοικίες προς ενοικίαση, ανεξάρτητες από την κατοικία της γεωργικής οικογένειας
- Δωμάτια προς ενοικίαση, στην κατοικία της γεωργικής οικογένειας
- Κατασκηνώσεις / κάμπινγκ σε αγρόκτηματα
- Αγροκτήματα εξειδικευμένα σε συγκεκριμένου τύπου φιλοξενία. Προσφέρουν διαμονή και διατροφή και είναι εξειδικευμένα i) σε άτομα με ειδικές ανάγκες ii) σε παιδιά και σχολεία, όπου τα παιδιά μαθαίνουν για τις γεωργικές εργασίες και τη φύση iii) δραστηριότητες συναφείς με τη γεωργία.

Η εμφάνιση του αγροτουρισμού ως ειδική μορφή τουρισμού διεθνώς τοποθετείται στη δεκαετία του 1960, όταν στις ΗΠΑ παρουσιάζεται η τουριστική δραστηριότητα 'Farm and Ranch Hospitality' με τις παραλλαγές του γεωργικού τουρισμού 'Farm/Ranch based tourism' και του αγροτικού τουρισμού 'Hotel/Resort based tourism'.

Σύμφωνα με το αμερικανικό υπόδειγμα ο αγρότης έχει την κατοικία του και τις άλλες κτιριακές εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν την αγροτική δραστηριότητα σε κεντρική θέση του αγροκτήματος. Τα γειτονικά αγροκτήματα απείχαν μεταξύ τους λίγα ή περισσότερα

χιλιόμετρα. Ανεξαρτήτως της μεταξύ τους απόστασης, τα αγροκτήματα βρίσκονταν σε κοινωνικοοικονομική αλληλεξάρτηση αποτελώντας κοινότητα, την κοινότητα των αγροκτημάτων. Αυτός ο τύπος αγροκτήματος συναντάται στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης.

Στη Γαλλία, τη χώρα με την μεγαλύτερη ιστορία στον αγροτουρισμό στην Ευρώπη, ο όρος εμφανίστηκε το 1952 με τη δημιουργία της Οργάνωσης 'Γεωργία και Τουρισμός (Agriculture et Tourisme)' η οποία ανέλαβε την εκπαίδευση των γεωργών προκειμένου να αναλάβουν τουριστικές δραστηριότητες. Το 1954 άρχισαν να δημιουργούνται τα πρώτα αγροτικά καταλύματα και να καθορίζονται σε νομοθετικό, διοικητικό και διαχειριστικό επίπεδο όλα τα θέματα που διέπουν το φαινόμενο, ξεκινώντας από τον ορισμό. Στη γαλλική νομοθεσία για τον αγροτουρισμό μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι θεωρούνται αγροτικές όλες οι δραστηριότητες που αντιστοιχούν στον έλεγχο και εκμετάλλευση ενός βιολογικού κύκλου, φυτικού ή ζωικού καθώς και οι δραστηριότητες που ασκούνται από έναν γεωργό και είναι προέκταση της δραστηριότητας της παραγωγής ή έχουν ως υπόβαθρο τη γεωργική εκμετάλλευση, συμπεριλαμβάνοντας στις τελευταίες και τις τουριστικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με το γαλλικό υπόδειγμα το αγρόκτημα, που περιλαμβάνει την κατοικία του αγρότη και τις λοιπές κτιριακές εγκαταστάσεις, εκτείνεται κατά μήκος ενός ποταμού ή μιας οδικής αρτηρίας, έχει τη μορφή στενής και μακριάς λωρίδας γης. Η χωροταξική διάταξη των αγροκτημάτων αυτών ασκεί ευνοϊκή επίδραση στην κοινότητα, καθώς οι αγρότες βρίσκονται πιο κοντά ο ένας στον άλλον και έχουν πιο συχνή επικοινωνία. Αυτή η διάταξη των αγροκτημάτων αποτελεί παραλλαγή της κοινότητας των αγροκτημάτων του αμερικανικού μοντέλου και χαρακτηρίζεται ως γραμμική κοινότητα. Συναντάται στη Γαλλία και σε πολλές πρώην αποικίες της. (Δαουτόπουλος, 2002)

Στη Γερμανία και την Αυστρία όπου ο αγροτουρισμός είναι διαδεδομένος και δημοφιλής από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, ίσως και νωρίτερα σε αρκετές ορεινές και παραλίμνιες περιοχές, το φαινόμενο συνδέεται, επίσης, με τη γεωργική εκμετάλλευση. Ο αγροτουρισμός αφορά τη διαμονή και σίτιση σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους στις αγροικίες, ή σε ξεχωριστά οικήματα μέσα στην γεωργική εκμετάλλευση. Παράλληλα, παρέχεται η δυνατότητα στον επισκέπτη να συμμετάσχει στις καθημερινές εργασίες που απαιτεί το αγρόκτημα. Ειδικά στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης το μεγάλο μέγεθος και η διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων επέτρεψε την ανάπτυξη αυτής της μορφής του τουρισμού σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες του νότου (Oppermann, 1996). Χαρακτηριστικό του αγροτουρισμού και των δύο χωρών, ο σκοπός. Ο

αγροτουρισμός δεν ασκείται με σκοπό την προσαύξηση του εισοδήματος των αγροτών ούτε με σκοπό τη συγκράτηση του πληθυσμού στον αγροτικό χώρο και στην ύπαιθρο, αλλά ασκείται ως μία καθαρά εμπορική εκμετάλλευση (Εξαρχος, 2004).

Ο Schorppner (1988) ανακάλυψε ότι 'η υψηλή πυκνότητα των καταλυμάτων σε ένα αγρόκτημα βρίσκονται σε ορεινές και παράκτιες περιοχές συμπεριλαμβανομένης των αμπελουργικών περιοχών'. (Busby, 2000)

Στην Αυστρία ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται σε γεωργικές και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις που παρέχουν στέγη και τροφή σε ανθρώπους που θέλουν να γνωρίσουν πτυχές της αγροτικής ζωής και κυρίως που θέλουν να μάθουν ιπασία ή να ψαρεύουν κ.ά. συναφή. Το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών είναι πολύ υψηλό, με άριστη προσφορά υπηρεσιών ύπνου και διατροφής, άριστη διαχείριση και προβολή των αγροτουριστικών προϊόντων. Πλην της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, συναντάει κανείς και συνεργασία των αγροτών με τους ΟΤΑ και τις τοπικές τουριστικές ενώσεις για την από κοινού προώθηση και ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, ο αγροτουρισμός στην Αυστρία 'έχει βιώσει μία διαρθρωτική αλλαγή'. Στα τέλη δεκαετίας του 1990, οι τουρίστες περιμένουν από τα αγροκτήματα τη προσφορά υψηλών προσδοκιών καταλυμάτων και υψηλή ποιότητα διαμονή σε σχέση με την προσωπική τους εμπειρία (Busby, 2000).

Στην Ιταλία, μια χώρα με επίσης μεγάλη εμπειρία στον αγροτουρισμό, από πολύ νωρίς ρυθμίστηκαν όλα τα σχετικά θέματα καθώς και οι εννοιολογικές προσεγγίσεις του. Η ίδρυση του πρώτου αγροτουριστικού σωματείου με το όνομα 'Εθνική Ένωση Γεωργίας και Τουρισμού (Agriturismo)', το 1965, θεωρείται το σημείο εκκίνησης της ιστορίας του αγροτουρισμού στην Ιταλία. Ακολούθησαν και άλλες δύο ενώσεις, η 'Δική μας Γη (Terranostra)' και ο 'Πράσινος Τουρισμός (Tourismo Verde)', ενώ το 1980 ιδρύθηκε μια κοινοπραξία των τριών προηγούμενων οργανώσεων με το όνομα 'ANAGRITUR'. Η τελευταία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην έγκριση του νόμου- πλαισίου για τον αγροτουρισμό (Νόμος 730/5-12-85/Ρύθμιση του Αγροτουρισμού) στον οποίο μεταξύ άλλων προβλέπεται ότι η δραστηριότητα του αγροτουρισμού συνδέεται στενά με την γεωργία και συνεπώς ασκείται μέσα σε μια γεωργική επιχείρηση, χρησιμοποιώντας τις δομές, τα προϊόντα και το εργατικό δυναμικό της (De Micheli, 2003).

Ο αγροτουρισμός στην Ιταλία έχει δύο εκφάνσεις λόγω του διαφορετικού επιπέδου οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας, η οποία στο μεν βορρά είναι βιομηχανικώς ανεπτυγμένη και στο νότο κυριαρχούν οι αγροτικές σχέσεις παραγωγής. Οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες είναι αυτές που έχουν παίξει το ρόλο τους σε μία τέτοια

ανισότητα. Στο μεν βορρά της χώρας ο αγροτουρισμός είναι απόρροια των ιδιωτικών πρωτοβουλιών των μεγαλοϊδιοκτητών αγροτικών εκτάσεων, στο δε νότο της χώρας ο αγροτουρισμός είναι απόρροια των πρωτοβουλιών των αγροτικών συνεταιρισμών και τις περισσότερες φορές των γυναικείων αγροτουριστικών οργανώσεων, που σκοπό έχουν την προώθηση των τοπικών αγροτικών προϊόντων και των τοπικών ειδών λαϊκής τέχνης (Εξάρχος, 2004).

Στο βορρά οι τύποι αγροτουριστικών καταλυμάτων είναι:

- αγροικίες και ανεξάρτητα διαμερίσματα σε αγροικίες εντός ή πλησίον μεγάλων αγροτικών εκμεταλλεύσεων
- κάστρα και οικήματα παλαιών αγροτικών οικογενειών εντός ή πλησίον μεγάλων αγροτικών εκμεταλλεύσεων
- σπίτια αγροτών μέσα σε παραδοσιακούς ή μη οικισμό του αγροτικού χώρου

Σε κάθε παραπάνω τύπο καταλύματος παρέχεται διαμονή και εστίαση και σε πολλά από αυτά προσφέρονται εργασίες και δραστηριότητες των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ή επιδίδονται σε διάφορα αθλήματα, όπως ιππασία, ποδηλασία, πεζοπορίες κ.ά.

Στο νότο και σε κεντρικές περιοχές της χώρας τα καταλύματα είναι:

- σπίτια αγροτών ή δωμάτια σε σπίτια αγροτών μέσα σε αγροτικούς οικισμούς
- μικρές αγροικίες μέσα σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις ή κοντά σε πόλεις

Στα καταλύματα αυτών των τύπων προσφέρεται διαμονή και εστίαση και στα χωριά αυτά αναπτύσσονται δραστηριότητες ανάδειξης των παραδοσιακών στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού, με αναβίωση ποικίλων λαϊκών δρώμενων και αναπτύσσονται ποικίλες άλλες αγροτοβιομηχανικές δραστηριότητες κυρίως από γυναικείους συνεταιρισμούς με σκοπό την παραγωγή και προώθηση ειδών της τοπικής λαϊκής τέχνης και των τοπικών αγροτικών προϊόντων.

Οφείλεται να σημειωθεί η ενεργή δράση των αγροτών των αγροτών που θέλουν να υπερασπίζονται την 'αυτονομία' τους έναντι του κράτους και των κομμάτων και η μηδενική κρατική οικονομική βοήθεια. (Εξάρχος, 2004)

Στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία, ο αγροτικός τουρισμός δεν συνδέεται πάντα με τη γεωργική ενασχόληση, αλλά με ενέργειες ψυχαγωγίας, διασκέδασης και εκπαίδευσης στην ύπαιθρο. Επιδιώκει την ήπια μορφή και αειφόρο αξιοποίηση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων, χωρίς διατάραξη του κοινωνικού ιστού.

Τα αγροτουριστικά καταλύματα έχουν την εξής μορφή (Εξαρχος, 2004):

- ενοικιαζόμενες αγροικίες ή ενοικιαζόμενα δωμάτια σε αγροικίες εκτός αγροτικών εκμεταλλεύσεων, που παρέχουν στους τουρίστες / επισκέπτες ‘κρεβάτι και πρωινό’ και η εξυπηρέτηση γίνεται από τους ιδιοκτήτες των αγροικιών
- ενοικιαζόμενες αγροικίες ή ενοικιαζόμενα δωμάτια σε αγροικίες εντός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ή πλησίον αυτών, όπου οι τουρίστες / επισκέπτες αυτοεξυπηρετούνται στο τομέα της διατροφής
- κατασκηνώσεις εντός ή πλησίον των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, για εξυπηρέτηση των ‘εποχούμενων τουριστών’, δηλαδή των ‘περαστικών’

Τα μέτρα για την ανάπτυξη του αγγλικού αγροτουρισμού έχουν επιτύχει, αφού το εισόδημα των αγροτών της χώρας έχει αυξηθεί από τις αγροτουριστικές δραστηριότητες και δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίας και συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο επετεύχθη. Η πολιτεία υπήρξε αρωγός σε αυτή την προσπάθεια, παρέχοντας κίνητρα στους αγρότες με δάνεια και καλύπτοντας μέχρι το 80% της συνολικής δαπάνης των σχετικών αγροτουριστικών επενδύσεων.

Τέλος, ο αγροτουρισμός σε κάθε περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι μια εναλλακτική λύση προσφοράς ευκαιριών απασχόλησης και παροχής συμπληρωματικού εισοδήματος στους αγρότες, ενώ, παράλληλα, σε ορισμένες χώρες αποτελεί μια κατάλληλη στρατηγική επιλογή με συγκεκριμένη επιλογή που μπορεί να συμβάλλει κατά τρόπο ολοκληρωμένο στην ανάπτυξη των φθινουσών ή μειονεκτικών περιοχών. Ειδικότερα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την τελευταία εικοσιπενταετία παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον των ανθρώπων των πόλεων για διακοπές στον αγροτικό χώρο (Telfer, 2002). Αυτό προέκυψε ως ένα είδος ιστορικής αναγκαιότητας που έχει φανεί ότι έχει ευοίωνη προοπτική που πραγματώνεται είτε από τους αγρότες είτε από ιδιώτες επενδυτές που δεν είναι αγρότες (Δαουτόπουλος, 2002)

4.1 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (Ανώνυμος, 2004)

➤ Καινοτόμος τουριστική επιχείρηση στο Donlewey της Ιρλανδίας

Το Donlewey βρίσκεται στο βορειοδυτικό Dongai. Είναι μια περιοχή με ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον. Η οικονομία στηριζόταν στη γεωργία και στην παραγωγή μάλλινων υφασμάτων και υφαντών όπου είχε μεγάλη παράδοση. Με την παρακμή του κλάδου της υφαντουργίας οι δυνατότητες για την απασχόληση περιορίστηκαν, με αποτέλεσμα η περιοχή να πλήττεται από γεωγραφική απομόνωση, μείωση του πληθυσμού και ανεπάρκεια υποδομών.

Το 1984 δημιουργήθηκε μια αναπτυξιακή ένωση με σκοπό να αναλάβει το σχεδιασμό της ανάπτυξης της περιοχής. Η Ένωση αυτή δημιούργησε το κέντρο επισκεπτών που εγκαταστάθηκε στο αγρόκτημα παραγωγής υφαντών με αρχικό στόχο την προσέλκυση τουριστών που βρισκόταν ήδη στην ευρύτερη περιοχή. Οι κύριες εργασίες που πραγματοποιήθηκαν και οι δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν στο κέντρο είναι: α) η ανακαίνιση του αγροκτήματος και η μετατροπή του σε μουσείο, β) η δημιουργία κτιριακών εγκαταστάσεων με οπτικοακουστικό υλικό που ερμηνεύει τις διάφορες εργασίες, γ) η δημιουργία πολλαπλών χώρων καταστημάτων ειδών χειροτεχνίας, εστιατορίων, αναγνωστήριου, γραφείων και χώρων υποδοχής, δ) η διαμόρφωση κλειστών και ανοικτών χώρων παιχνιδιού για τα παιδιά, ε) η οργάνωση δραστηριοτήτων με βάση το νερό, στ) η δημιουργία χώρων περιπάτου με άλογα πόνο και η κατασκευή συγκροτήματος σταυλισμού των ζώων, ζ) η ανάπτυξη θεματικών περιπάτων με αφετηρία το κέντρο.

Παράλληλα αναπτύσσονται δραστηριότητες όπως: συναυλίες παραδοσιακής μουσικής, οργάνωση μαθημάτων μουσικής για παιδιά, καθημερινές παραστάσεις από παιδιά με ιρλανδική μουσική, χορό και τραγούδι, οργάνωση εκθέσεων τέχνης κ.α.

Για τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων υπήρξε μέριμνα σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης του σχεδίου. Η ανάπτυξη του προγράμματος επέφερε θετικά αποτελέσματα για την τοπική κοινωνία και ενίσχυσε την εικόνα της περιοχής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, επέφερε θετικές επιπτώσεις και στην απασχόληση περιορίζοντας το μεταναστευτικό ρεύμα της περιοχής.

➤ Δρόμοι του κρασιού. Villany –Siklos, Ουγγαρία

Οι δρόμοι του κρασιού περιλαμβάνουν 11 κοινότητες που βρίσκονται στο νότιο τμήμα της Transdanubia κοντά στα σύνορα με την Κροατία. Είναι μια περιοχή με ισχνή οικονομία και χαμηλό επίπεδο εισοδημάτων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 υπήρχε στην περιοχή ελάχιστη τουριστική ανάπτυξη, έως ότου αναγνωρίστηκε από τις τοπικές αρχές ότι η εξαιρετικής ποιότητας κρασιού και η παράδοση οινοποιίας στην περιοχή μπορούν να αποτελέσουν το κύριο προϊόν του τουριστικού αναπτυξιακού σχεδιασμού. Για το σκοπό αυτό ιδρύθηκε το 1994 ο οργανισμός ‘Villany- Siklos Wine Route’ στον οποίο συμμετείχαν οι τοπικές αρχές, μικρομεσαίες επιχειρήσεις, πολιτιστικές ενώσεις και φορείς και ιδιώτες.

Ο φυσικός σχεδιασμός των δραστηριοτήτων και υπηρεσιών για την χάραξη των διαδρομών του κρασιού, πραγματοποιήθηκε με τη συμβολή κρατικών φορέων και υπηρεσιών που σχετίζονται με τον τουρισμό, την περιφερειακή ανάπτυξη και την οινοποιία. Αποτέλεσμα ήταν η διαμόρφωση μιας διαδρομής 30 χιλιομέτρων όπου στην πορεία τους προσφέρονται εκτός από τις σχετικές με το κρασί δραστηριότητες και ένα ευρύ φάσμα τουριστικών υπηρεσιών και δραστηριοτήτων υψηλής ποιότητας.

Το 2001 ο οργανισμός προέβη στην ίδρυση ενός τουριστικού πρακτορείου στο Villany με στόχο την προώθηση των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρονται στα πλαίσια των διαδρομών του κρασιού. Το πρακτορείο παρέχει πληροφορίες και συνοδούς για την περιήγηση, σχεδιάζει περιηγήσεις σύμφωνα με τις απαιτήσεις και τα προσωπικά ενδιαφέροντα των επισκεπτών, καθώς και ειδικές διαδρομές για επισκέπτες που δηλώνουν «εραστές» του κρασιού.

Το πρόγραμμα αυτό είχε ως συνέπεια την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής μέσω της προώθησης ενός τοπικού προϊόντος, τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, την εξασφάλιση πρόσθετων οικονομικών πόρων για τους ντόπιους, και την προσέλκυση επενδύσεων στην περιοχή. Το εφαρμογή του συγκεκριμένου προγράμματος λειτούργησε ως πρότυπο ανάπτυξης για άλλες περιοχές της χώρας.

➤ Αγροτουρισμός στο Lungau της Αυστρίας

Το Lungau είναι μια μικρή περιφέρεια στο Salzburg της Αυστρίας, στην οποία εντάσσονται 15 κοινότητες. Είναι μια τυπική αγροτική ορεινή περιοχή όπου δεν έχουν αναπτυχθεί εγκαταστάσεις ορεινού τουρισμού (ιδιαίτερα ski) παρότι γειτνιάζει με διεθνή κέντρα ορεινού τουρισμού. Η περιοχή διαθέτει σημαντικούς τουριστικούς πόρους, πολιτιστικούς, αλλά κυρίως περιβαλλοντικούς προσφέροντας ένα ορεινό τοπίο μοναδικής φυσικής ομορφιάς.

Το 1995 σχεδιάστηκε ένα πρόγραμμα ανάπτυξης της περιοχής που εστιάστηκε στις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, την διεύρυνση της οικονομίας μέσω των παραδοσιακών τρόπων γεωργικής παραγωγής.

Στρατηγικά σημεία ανάπτυξης του σχεδίου αποτέλεσαν:

A) Η διαφοροποίηση ενός θερινού προγράμματος που να προωθεί τις δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν σε περιοχές με ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον,

B) Η προώθηση ενός ήπιου προγράμματος ανάπτυξης χειμερινού σκι, το οποίο θα είναι φιλικό προς το περιβάλλον,

Γ) Η διαμόρφωση ενός ελκυστικού αγροκτήματος για διακοπές,

Δ) Η προώθηση των τοπικών προϊόντων και

E) Η ενίσχυση των μέτρων για την ανάπτυξη των νέων δραστηριοτήτων στα όρια που καθορίζουν οι δείκτες της φέρουσας ικανότητας στην περιοχή.

Προκειμένου να επιτευχθεί η συνεργασία και ο συντονισμός μεταξύ των 15 κοινοτήτων δημιουργήθηκε ένας κοινός οργανισμός ο οποίος φέρει την ευθύνη για τη διαχείριση και την ορθή εφαρμογή του προγράμματος. Για την προβολή και προώθηση του προγράμματος υιοθετήθηκαν δύο κατευθύνσεις. Η μια αφορά τη συνολική εικόνα προς τα έξω, εκτός των ορίων εφαρμογής του προγράμματος και η δεύτερη αφορά την εσωτερική συνεργασία των κοινοτήτων για θέματα προβολής και προώθησης.

Για την εξασφάλιση της υψηλής ποιότητας στις παρεχόμενες υπηρεσίες διαμορφώθηκαν μια σειρά προδιαγραφές και σχεδιάστηκε ένα logo ποιότητας. Το logo αυτό είναι αναρτημένο σε κάθε επιχείρηση που τηρεί τις προϋποθέσεις, καθώς και στις επιχειρήσεις που χρησιμοποιούν τοπικά προϊόντα τα οποία κατασκευάζονται στην περιοχή με τεχνικές φιλικές προς το περιβάλλον. Για παράδειγμα τα εστιατόρια προκειμένου να φέρουν αυτό το logo ποιότητας θα πρέπει ένα έχουν στο μενού τους τουλάχιστον δύο πιάτα με παραδοσιακά τοπικά προϊόντα που έχουν καλλιεργηθεί σε φάρμα οικολογικής

καλλιέργειας. Ανάλογες πρακτικές έχουν εφαρμοστεί και στα προϊόντα τέχνης και χειροτεχνίας.

Οι δραστηριότητες που μπορούν να αναπτύξουν οι επισκέπτες στην περιοχή είναι: αθλητικές δραστηριότητες κυρίως ποδηλασία και ποδηλασία βουνού καθώς και ski de fond. Για την ανάπτυξη αυτών των δραστηριοτήτων έχουν διαμορφωθεί και προτείνονται ειδικά δίκτυα διαδρομών ενώ υπάρχουν εγκαταστάσεις με τον απαραίτητο εξοπλισμό. Ειδικές καμπάνιες μάρκετινγκ προβάλλουν τη δυνατότητα ανάπτυξης αυτών των δραστηριοτήτων στην περιοχή.

Παράλληλα διαμορφώθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα για οικογένειες με παιδιά, με στόχο καταρχήν τη δημιουργική απασχόληση των παιδιών αλλά κυρίως για την εκπαίδευσή τους σε θέματα που σχετίζονται με την γεωργική παραγωγή. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκε μια πρότυπη εκπαιδευτική φάρμα για παιδιά παρέχοντας μια γκάμα δραστηριοτήτων που τους επιτρέπει να συμμετέχουν ενεργά στις αγροτικές εργασίες και να γνωρίσουν τον τρόπο ζωής στην ύπαιθρο.

Η περιοχή έχει αποκομίσει μεγάλα οικονομικά οφέλη από την εφαρμογή του προγράμματος και παράλληλα έχουν διατηρηθεί σε χαμηλά επίπεδα οι αρνητικές επιπτώσεις για το περιβάλλον. Σε τακτά χρονικά διαστήματα γίνονται μετρήσεις ποιότητας του αέρα οι οποίες αποδεικνύουν ότι η περιοχή διαθέτει ένα καθαρό περιβάλλον. Σε αυτό συμβάλει και η ανάπτυξη ενός προγράμματος παρότρυνσης των επισκεπτών να χρησιμοποιούν τα δημόσια μέσα μεταφοράς τόσο για να φτάσουν στην περιοχή όσο και για την περιήγησή τους μέσα από ένα δίκτυο εναλλακτικών διαδρομών.

5. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ

Σύμφωνα με τον ΕΛ.Ο.Τ. (2003):

ένας αγροτουριστικός προορισμός είναι μία αγροτική περιοχή, διακριτή ενότητα, από μορφολογική και ιστορική άποψη, η οποία δεν μπορεί να περιλαμβάνει οικισμούς άνω των 5.000 κατοίκων. Μπορεί να είναι μια μικρή ή μεγαλύτερη ομάδα οικισμών, ένας νομός, μια περιφέρεια ή μια γεωγραφική οντότητα ανεξαρτήτως διοικητικών ορίων. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν θα πρέπει να έχει αναπτυχθεί σε αυτήν τουριστική προσφορά μαζικού τουρισμού ή προσφορά που να απευθύνεται σε ζήτηση άλλων, μη ήπιων, μορφών τουρισμού. Επίσης, σε έναν αγροτουριστικό προορισμό οι μόνιμοι κάτοικοι απασχολούνται κυρίως με δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία) είτε ως κύριο επάγγελμα, ή ως συμπληρωματικό.

Κάθε αγροτουριστικός προορισμός δεν είναι απαραίτητο να έχει τον ίδιο χαρακτήρα και να προσφέρει την ίδια εμπειρία αναψυχής στους επισκέπτες / αγροτουρίστες. Οι αγροτουριστικοί προορισμοί μπορεί να διαθέτουν αξιόλογη γεωμορφολογία, ιδιαίτερο φυσικό και αγροτικό τοπίο, τοπική αρχιτεκτονική και πολιτισμική κληρονομιά, θρησκευτική παράδοση, χαρακτηριστικές επαγγελματικές δραστηριότητες, τοπικά παραδοσιακά προϊόντα, τοπική κουζίνα κλπ. Επίσης, ένα διακριτό δίκτυο υποδομών φιλοξενίας και δραστηριοτήτων προκειμένου να υποστηρίξουν την διαμορφωμένη ζήτηση (Ιακωβίδου, 1995). Οι Franic και Grgic (2000) υποστηρίζουν ότι υπάρχουν σχεδόν είκοσι διαφορετικές μορφές αγροτουριστικών προορισμών ανάλογα με τα ειδικά χαρακτηριστικά μια περιοχής και τους πιθανούς συνδυασμούς τους. Έχοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, οι αγροτουριστικοί προορισμοί είναι περιοχές όπου το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον έχει διατηρήσει την αυθεντικότητά του και δεν έχει αλλοιωθεί από εξωγενείς παράγοντες. Είναι αγροτικές περιοχές οι οποίες εξασφαλίζουν στον επισκέπτη καθαρό και ελκυστικό αγροτικό περιβάλλον, χωρίς ενόχληση από ασυμβίβαστες χρήσεις.

Όπως αναφέρεται στην έρευνα της Παρταλίδου (2005α), οι ταξιδιώτες-περιηγητές έχουν μεγαλύτερες προσδοκίες απ' ότι στο παρελθόν, είναι απαιτητικοί σε ότι αφορά το επίπεδο υπηρεσιών φιλοξενίας, διατροφής και δραστηριοτήτων αναψυχής στις οποίες μετέχουν κατά τη διάρκεια παραμονής τους σε έναν αγροτουριστικό προορισμό. Έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, πολλές εμπειρίες και αναμένουν ένα πρότυπο

αγροτουριστικού προορισμού το οποίο να ικανοποιεί τις προσδοκίες τους και να αντικατοπτρίζει τα χρήματα που δαπανούν.

5.1 Η ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αρχικά, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η για χρόνια κυρίαρχη τάση για παραθαλάσσιο τουρισμό, πόλωσε το ενδιαφέρον των τουριστών προς τις παράκτιες περιοχές σε σχέση με τις εσωτερικές αγροτικές ζώνες και ευνόησε την εγκατάσταση του αγροτουρισμού σε περιοχές που ο τουρισμός είναι ήδη αναπτυγμένος, όπως π.χ. σε παραλιακούς οικισμούς, νησιά ή ακόμα και σε βουνά με υποδομή χειμερινών σπορ (ορεινός τουρισμός). Οι περιοχές αυτές θεωρούνται κατά κανόνα αγροτικές και συχνά χαρακτηρίζονται ως μειονεκτικές στη βάση της δημογραφικής τους κατάστασης και των γεωργο-οικονομικών τους επιδόσεων, σύμφωνα με τα κριτήρια της ευρωπαϊκής νομοθεσίας (Οδηγία ΕΟΚ/75/268).

Αυτή η άνιση χωρική κατανομή του αγροτουρισμού στη Μεσόγειο αντικατοπτρίζει τον ‘αποπροσανατολισμό’ από τον αρχικό στόχο των τοπικών και περιφερειακών δράσεων για την κοινωνικο-οικονομική ανάκαμψη των παρηκμασμένων αγροτικών περιοχών.

Η συγκέντρωση των αγροτουριστικών μονάδων σε ζώνες που ήδη ευνοούνται από τα κλασικά τουριστικά πλεονεκτήματα παραπέμπει στο ίδιο παραγωγικό φορντιστικό μοντέλο που προτρέπει στην ανάληψη παραγωγικών δραστηριοτήτων στις ανταγωνιστικές οικονομικά περιοχές επισύροντας τις ίδιες παρενέργειες με τον συμβατικό/μαζικό τουρισμό (εποχικός υπερπληθυσμός, ρύπανση χερσαίων και θαλάσσιων οικοσυστημάτων, υποβάθμιση οικισμών κλπ) (Anthoroulou, 1998).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπ. Γεωργίας (1997) σε σύνολο 835 “αγροτουριστικών” καταλυμάτων που επιδοτήθηκαν από τους Καν.797/85, 2328/91 και τον μετέπειτα από αυτούς 950/97 αποτελούν τους κατεξοχήν κανονισμούς της ΕΕ οι οποίοι επιδοτούν τις αγροτουριστικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της γεωργικής εκμετάλλευσης, τα 2/3 βρίσκονται σε νησιά και το 9% σε παράκτιες κοινότητες που δύσκολα θα χαρακτηρίζαμε ως αγροτικές σε σχέση με την οικιστική δομή, τη σύνθεση της απασχόλησης και των εισοδημάτων, αλλά και αυτό το είδος των καταναλωτικών προτύπων.

Η Παρταλίδου (2005α) αξιολογώντας τους αγροτουριστικούς πόρους που υπάρχουν στις διάφορες περιοχές της Ελλάδας, το πληθυσμιακό μέγεθος των οικισμών τους και τις υποδομές φιλοξενίας και αναψυχής που έχουν ήδη αναπτυχθεί, κατέγραψε 57 αγροτουριστικούς προορισμούς. Οι προορισμοί αυτοί διαμορφώνονται συνήθως γύρω από έναν ορεινό όγκο, μια λίμνη, μια λεκάνη απορροής κ.α. και γύρω από αγροτικούς οικισμούς με ιδιαίτερα ιστορικά, πολιτισμικά, αρχιτεκτονικά, γαστρονομικά κ.α. χαρακτηριστικά. Εξαιρούνται οι περιοχές στις οποίες η ένταση ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού είναι μικρή ή ενσωματώνεται και απορροφάται από το μαζικό τουρισμό, όπως γίνεται για παράδειγμα στις νησιωτικές και παραθαλάσσιες αγροτικές περιοχές και επίσης, ορισμένοι απομακρυσμένοι-ορεινοί προορισμοί δεδομένου ότι δεν προσέφεραν ένα ολοκληρωμένο αγροτουριστικό προϊόν και επαρκή υποδομή αλλά μια αποσπασματική αγροτουριστική δράση. Τελικά, οι αγροτουριστικοί προορισμοί που ξεχώρισαν είναι:

- η περιοχή των οικισμών Λάκκας Αώου, Ζαγοροχωρίων και Εθνικού Δρυμού Βίκου-Αώου, στο νομό Ιωαννίνων
- η περιοχή του όρους Όρλιακα, Βλαχοχωρίων και Εθνικού Δρυμού Βάλια- Κάλντα, στο νομό Γρεβενών
- η περιοχή των Τζουμέρκων-Αθαμανικών ορέων, στους νομούς Ιωαννίνων και Άρτας
- η περιοχή του Ασπροποτάμου, Κόζιακα και Περτουλιώτικων Λιβαδιών, στο νομό Τρικάλων
- η περιοχή των Ευρυτανικών Αγράφων και της Λίμνης Πλαστήρα, στους νομούς Καρδίτσας και Ευρυτανίας
- η περιοχή της Λίμνης Κρεμαστών, όρους Τυμφρηστού και Καρπενησιώτη ποταμού στο νομό Ευρυτανίας και
- η περιοχή της Ορεινής Ναυπακτίας,-Βαρδουσιών ορέων, στο νομό Αιτωλίας και Ακαρνανίας.

5.2 ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

➤ Η περίπτωση της Πέτρας Μυτιλήνης (Anthoroulou, 1995 και Anthoroulou, 1998)

Η κοινότητα της Πέτρας, παραθαλάσσιος οικισμός σε απόσταση 55 χλμ από την πόλη της Μυτιλήνης (960 κάτοικοι, 130 χλμ) και μόλις 5χλμ από τον Μόλυβο, από τις πιο τουριστικά αναπτυγμένες κοινότητες του νησιού, έχει ιδιαίτερα μελετηθεί ως πετυχημένο παράδειγμα αγροτουριστικής ανάπτυξης χάρη στις δραστηριότητες του γυναικείου συνεταιρισμού της.

Ο γυναικείος αγροτουρισμός της Πέτρας, αποτελεί την πρώτη ουσιαστικά εμπειρία στην Ελλάδα, τόσο ως νέα μορφή εναλλακτικού τουρισμού που εμφανίστηκε στη χώρα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 όσο και ως οργανωτική δομή προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών που ξεφεύγει από το καθιερωμένο σχήμα του μαζικού τουρισμού. Σχεδιασμένος 'εκ των άνω' από την Γενική Γραμματεία Ισότητας των Δύο Φύλων, με την τεχνική και οικονομική υποστήριξη διαφόρων δημόσιων φορέων (Αγροτική Τράπεζα, ΕΟΤ, Υπουργείο Γεωργίας, κ.ά.) ο γυναικείος αγροτουρισμός της Πέτρας προόδευσε χάρη στο δυναμισμό των ίδιων των γυναικών, που συχνά προσέκρουσε στη γραφειοκρατία του θεσμικού πλαισίου ή τις αντιδράσεις της τοπικής κοινωνίας και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Ο συνεταιρισμός αριθμεί σήμερα 36 μέλη και 210 κλίνες οι οποίες προσφέρονται στα σπίτια των αγροτισσών.

Η λειτουργία του γυναικείου συνεταιρισμού (1986) ως πρότυπο αγροτουριστικής μονάδας που προσφέρει ένα καινοτόμο τουριστικό προϊόν, η προβολή του ως τέτοιο στην Ελλάδα και το εξωτερικό και το τουριστικό ρεύμα που δημιούργησε προς την Πέτρα και το νησί γενικότερα δημιούργησε θετικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, κυρίως οικονομικών κριτηρίων, στην ευρύτερη περιοχή

Βέβαια δεν πρέπει να παραβλεφθούν οι αρνητικές συνέπειες της γρήγορης τουριστικής ανάπτυξης της Πέτρας και της γύρω περιοχής όπως ανεξέλεγκτη οικιστική επέκταση (περιοχή Ανάξου), υποβάθμιση δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος, αλλοίωση τοπίου κλπ. Από την άλλη ο πρόσφατα αναπτυγμένος μαζικός τουρισμός με την προσφορά 'τουριστικών πακέτων' για φθηνές διακοπές δημιουργεί αθέμιτο ανταγωνισμό στο γυναικείο συνεταιρισμό που δεν διαθέτει ούτε τα τεχνικά μέσα ούτε διεθνή οργανωτική εμπειρία και διασυνδέσεις για να μειώσει το κόστος προσφοράς του προϊόντος του.

Το βασικό όμως ερώτημα που παραμένει αφορά σ' αυτό το ίδιο το περιεχόμενο και την 'αυθεντικότητα' του προσφερόμενου αγροτουριστικού προϊόντος. Κατά πόσο πρόκειται για ένα ολοκληρωμένο προϊόν (ύπνος, εστίαση στη βάση τοπικών γεωργικών προϊόντων, επαφή με την αγροτική οικογένεια και τον τόπο), διασυνδέεται με την τοπική παραγωγή, γεωργική ή χειροτεχνική και τον τοπικό πολιτισμό και τρόπο ζωής. Με άλλα λόγια, κατά πόσο δεν προσφέρει τελικά ένα οικονομικό τουριστικό προϊόν παραλίας στη βάση του "ήλιος και θάλασσα" και την επίφαση του 'αγροτουρισμού', χωρίς αυτό να υποτιμά την προσπάθεια των γυναικών για προσφορά ποιοτικών υπηρεσιών, αλλά να δηλώνει την έλλειψη στρατηγικής και συνολικού σχεδιασμού εκ μέρους του αρμόδιου εθνικού φορέα (Υπουργείο Γεωργίας) ή των περιφερειακών υπηρεσιών.

Στην περίπτωση της Πέτρας παρατηρούμε ότι, παρά το γεγονός ότι οι αρχικοί στόχοι της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριοποίησης των αγροτισσών και της γενικότερης ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας επιτεύχθηκαν στα πλαίσια της εφαρμογής του αγροτουριστικού προγράμματος, αυτός ο ίδιος ο αγροτουρισμός δεν ολοκληρώθηκε ως καινοτόμος δραστηριότητα που θα διασυνδέει τη γεωργία με τις τουριστικές υπηρεσίες, θα αξιοποιεί τους τοπικούς πόρους μέσα από την τουριστική κατανάλωση, θα αναδεικνύει τον αγροτικό πολιτισμό μέσα από την 'ανακάλυψη του τόπου'. Από την άλλη η ραγδαία ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού στην μικρο-περιοχή της Β. Λέσβου, πέρα από τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, κινδυνεύει να συρρικνώσει εντελώς το ζωτικό χώρο του αγροτουρισμού: τον αγροτικό χώρο και την ίδια τη γεωργία.

➤ Η περίπτωση της Λίμνης Πλαστήρα (Κουτσούρης και Γάκη, 1998)

Η περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα φέρει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας φθίνουσας ορεινής ζώνης: έντονη γήρανση πληθυσμού, υποαπασχόληση, κυριαρχία του πρωτογενή τομέα στη βάση μιας εκτατικής αιγοπροβατοτροφίας και της δασοκομίας. Η κατασκευή της λίμνης (1959-1962) και η κάλυψη της κοιλάδας με νερό είχε σαν αποτέλεσμα τη διάλυση των τοπικών γεωργοκτηνοτροφικών συστημάτων παραγωγής και τη μετανάστευση των κατοίκων στις γειτονικές πεδιάδες και τις πόλεις. Η απώλεια του ζωτικού αυτού χώρου είχε σαν αποτέλεσμα τη διάρρηξη του συνδετικού κρίκου επικοινωνίας και κοινωνικής παρουσίας των παραλίμνιων χωριών.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο και με δεδομένο το φυσικό κάλλος (δάσος ελάτης με υποζώνες δρυός και καστανιάς, βιότοπος λίμνης, ποικιλότητα τοπίου κλπ), τα αξιόλογα ιστορικά και θρησκευτικά μνημεία (εκκλησίες και μοναστήρια) και τις ενδιαφέρουσες πολιτιστικές εκδηλώσεις της ευρύτερης περιοχής (πανηγύρια και τοπικά έθιμα), ο (οικο)-(αγρο)-τουρισμός θεωρείται ότι αποτελεί μια σοβαρή εναλλακτική προοπτική.

Ήδη μετά τη λειτουργία των πρώτων κοινοτικών ξενώνων (1992-1993), η περιοχή γνωρίζει μια ανοδική τουριστική πορεία. Πρόκειται για 'εσωτερικό τουρισμό' κυρίως κατά τη θερινή περίοδο, τις εορτές και τα Σαββατοκύριακα. Η αύξηση της τουριστικής κίνησης αφορά διάφορες ομάδες και δραστηριότητες, όπως περιπατητικές και ορειβατικές, επίσκεψη μνημείων και τοπίων, κυνήγι, ψάρεμα κλπ. Κοινό γνώμονα των επισκεπτών αποτελεί το ενδιαφέρον για τη γνωριμία με το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και η φυγή από τον αστικό τρόπο ζωής.

Στην περιοχή δραστηριοποιούνται ξενώνες και ενοικιαζόμενα δωμάτια, τα οποία χρηματοδοτήθηκαν από τα ΜΟΠ, τον Α.Ν. 1262/82, τα ΠΕΠ, το ΕΑΠΤΑ και επιχορήγηση από τη Νομαρχία.

Παράλληλα επιχειρείται, μέσω μιας σειράς προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από τα ευρωπαϊκά ταμεία και με τη στενή συνεργασία της Αναπτυξιακής Καρδίτσας (ΑΝΚΑ ΑΕ) με τους τοπικούς φορείς, η προσέλκυση τουριστών με την ανάδειξη του φυσικού κάλλους και την βελτίωση / κατασκευή τεχνικών υποδομών. Από το ΠΕΠ χρηματοδοτήθηκαν πάρκα αναψυχής, διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου ξενώνων, υποδομή για συγκέντρωση και επεξεργασία απορριμμάτων και άλλα έργα υποδομής (οδοποιία, ύδρευση, αποχέτευση). Στα πλαίσια του LEADER II το οποίο υπέβαλε και διαχειρίζεται η ΑΝΚΑ έχουν πραγματοποιηθεί επενδύσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση των υφιστάμενων τουριστικών υποδομών όσον αφορά σε ξενώνες (μεγαλύτερου μεγέθους από αυτό των μικρών καταλυμάτων) καθώς και στη βελτίωση των συνθηκών στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα.

Μέσω των προγραμμάτων LIFE/ΕΕ και ΕΠΠΕΡ/ΥΠΕΧΩΔΕ η Αναπτυξιακή Καρδίτσας σε στενή συνεργασία με το Συμβούλιο Περιοχής της Λίμνης και το Δ.Καρδίτσας έχει πραγματοποιήσει στην περιοχή μια σειρά παρεμβάσεων προς την κατεύθυνση του οικο-τουρισμού με απώτερο στόχο την αειφόρο ανάπτυξη και την εξάπλωση του αγρο-οικοτουρισμού.

Σήμερα, με τις νέες συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί και ιδιαίτερα με την εκτεταμένη προβολή της περιοχής της Λίμνης, παρατηρείται αυξημένο επενδυτικό ενδιαφέρον. Κρίσιμο ρόλο στην όλη προσπάθεια θεωρείται ότι θα διαδραματίσει προς

την κατεύθυνση αυτή η αναλυτική ενημέρωση και κατάρτιση του αγροτικού πληθυσμού σε θέματα αγροτουρισμού.

Η περίπτωση της Λίμνης Πλαστήρα παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα ενός ολοκληρωμένου αγροτουριστικού σχεδίου με την παράλληλη τεχνική υποστήριξη και υλοποίηση έργων υποδομής χάρις στη δυναμική παρουσία της τοπικής αναπτυξιακής εταιρείας (ΑΝΚΑ) και της συνεργασίας των εμπλεκόμενων τοπικών φορέων. Το σύνολο των προγραμμάτων που βρίσκονται σε εξέλιξη συγκλίνουν στη προσπάθεια ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης με άξονα τις ήπιες μορφές τουρισμού και την καθιέρωση ειδικού τουριστικού ρεύματος στην περιοχή (χειμερινός τουρισμός, περιπατητικός, αθλητικός, παραδοσιακών εκδηλώσεων, περιπέτειας, περιβαλλοντικός, κλπ). Ειδικότερα αφορούν αφενός μεν στην ενδυνάμωση του τουρισμού σε άμεση διασύνδεση με την προστασία του περιβάλλοντος και του τοπικού τρόπου ζωής και αφετέρου στην ενθάρρυνση του τοπικού πληθυσμού να ασχοληθεί με τη μεταποιητική δραστηριότητα αξιοποιώντας τα πρωτογενή προϊόντα. Βασική παράμετρος σε αυτή τη λογική είναι η διατήρηση του τοπικού τρόπου ζωής και της πολιτισμικής κληρονομιάς με την παράλληλη δημιουργία συμπληρωματικών εισοδημάτων και αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Η φιλοσοφία των προγραμμάτων αυτών αφορά στη δημιουργία συνθηκών ανάπτυξης με σκοπό την συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού μέσω δημιουργίας προϋποθέσεων απασχόλησης και αύξησης του εισοδήματος του εντός της περιοχής.

Η περίπτωση του αγροτουριστικού προγράμματος της Λίμνης διαφοροποιείται ως προς τη προηγούμενη περίπτωση, γιατί δεν εστιάζει σ' αυτήν την ίδια την ανάπτυξη του αγροτουρισμού με την κατασκευή της σχετικής τουριστικής μικρο-υποδομής, αλλά τον διασυνδέει εξαρχής με τις λοιπές δραστηριότητες και πόρους της περιοχής εντάσσοντάς τον σ' ένα ευρύτερο αναπτυξιακό σχέδιο των παραλίμνιων κοινοτήτων.

6. ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT του Ελληνικού Αγροτουρισμού

Το ακρωνύμιο SWOT προέρχεται από τις αγγλικές λέξεις Strengths (Δυνάμεις), Weaknesses (Αδυναμίες), Opportunities (Ευκαιρίες), Threats (Απειλές) και συναντάται συνηθεστέρα με το αγγλικό αρκτικόλεξο και στη μη αγγλόγλωσση βιβλιογραφία.

Σαν εργαλείο, η ανάλυση SWOT χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 1960 στο Stanford Research Institute από τον Albert Humphrey. Δεν αποτελεί πλήρη μελέτη ενός υπό εξέταση θέματος αλλά ένα χρήσιμο και συμπληρωματικό μέσο που βοηθά συχνά στην προκαταρκτική εξέταση και την εξαγωγή βασικών συμπερασμάτων. (<http://www.el.wikipedia.org/>)

Στην περίπτωση της παρούσας μελέτης με την ανάλυση SWOT μελετώνται τα δυνατά (Strengths) και αδύνατα (Weaknesses) σημεία που διαμορφώνουν το γενικότερο περιβάλλον στην Ελλάδα, δίνοντας έμφαση στην αγροτουριστική δραστηριότητα, καθώς και οι ευκαιρίες (Opportunities) και οι απειλές (Threats) που υπάρχουν. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης θα χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση προτάσεων στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Σκοπός της ανάλυσης είναι ο εντοπισμός των δυνατοτήτων και των περιορισμών αγροτουριστικής αξιοποίησης, έτσι ώστε να αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού και λειτουργικού επιχειρησιακού προγράμματος για τον αγροτουρισμό.

Στον παρακάτω πίνακα συνοψίζονται τα κύρια αποτελέσματα της SWOT ανάλυσης για τον αγροτουρισμό στην Ελλάδα, ενώ στη συνέχεια αναλύεται και τεκμηριώνεται κάθε ένα από τα στοιχεία που συνθέτουν τα δυνατά και αδύνατα σημεία, καθώς οι ευκαιρίες και απειλές για την ανάπτυξή της.

<p><u>Πλεονεκτήματα- Δυνατά Σημεία</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Φυσικό περιβάλλον - Εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες - Θεσμικό πλαίσιο επιχειρηματικότητας ανενεργών κοινωνικών ομάδων - Δυνατότητα χρηματοδότησης μέσω αναπτυξιακών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων 	<p><u>Αδυναμίες</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Σύγχυση της έννοιας 'αγροτουρισμός' - Έλλειψη διαφημιστικής προβολής και πληροφόρησης του κοινού - Έλλειψη υποδομών, υπηρεσιών και οργανωτικών υποδομών - Έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού - Χωρικά εντοπισμένη ζήτηση σε συγκεκριμένες περιοχές - Ιδιομορφία αγροτικών περιοχών - Έλλειψη καταρτισμένου προσωπικού - Προβλήματα σχετικά με τη στάση των επενδυτών - Χρονοβόρες διαδικασίες στη δανειοδότηση επιχειρήσεων
<p><u>Ευκαιρίες</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Αγροτική Ελλάδα - Διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος - Δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας σε τοπικό επίπεδο - Ολοκληρωμένο Σχέδιο Ανάπτυξης - Συνεργασία επιχειρηματιών, τουριστική ανάπτυξη και προβολή - Εργαλείο εκπαίδευσης - Υιοθέτηση καλών πρακτικών από άλλες χώρες 	<p><u>Απειλές</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Απειλές για το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά - Έλλειψη διαφημιστικής εικόνας στο εσωτερικό και διεθνή χώρο - Ελλείψεις σε υποδομές και υπηρεσίες, επί πολλά χρόνια, με αποτέλεσμα χαμηλή διεθνή ζήτηση - Έλλειψη σταθερής πολιτικής - Ο τουρισμός διακοπών (μαζικός) λειτουργεί ως αντίπαλο δέος, ιδιαίτερα όταν υπάρχει γεωγραφική γειτνίαση

6.1 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ - ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

➤ Φυσικό περιβάλλον

Ο ελληνικός χώρος λόγω του αναγλύφου του, της εναλλαγής του τοπίου του μέσα σε ελάχιστες αποστάσεις, ο συνδυασμός θάλασσας και βουνού, η πλούσια χλωρίδα και πανίδα, η αγροτική παράδοση, η ποικιλία παραδοσιακών αγροτικών προϊόντων, το πλήθος των παραδοσιακών οικισμών, θεωρείται σημαντικό πλεονέκτημα για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στη χώρα. Οι ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες, επιτρέπουν τη τουριστική ανάπτυξη καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυνατότητας συνδυασμού της περιφερειακής ανάπτυξης και της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι μια τουριστική δραστηριότητα που δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους. Αντίθετα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

➤ Εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες

Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του αγροτουρισμού εκτός από τη διαμονή και την εστίαση είναι η γνωριμία των επισκεπτών/τουριστών με την αγροτική παράδοση και τις αγροτικές παραγωγικές δραστηριότητες. Η παρατήρηση των αγροτικών / γεωργικών δραστηριοτήτων και πιθανώς η συμμετοχή σε αυτές καθώς και η άσκηση δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο αποτελεί πλεονέκτημα ανάπτυξης αγροτουρισμού. Επί πρόσθετα, δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής φυσιολατρικού ή αθλητικού χαρακτήρα και προσανατολισμού, όπως αναρρίχηση, ορειβασία, πεζοπορία, σκι και ιππασία, δραστηριότητες πολιτιστικού, ενημερωτικού, επιμορφωτικού, εκπαιδευτικού και επιστημονικού χαρακτήρα, δηλαδή, επισκέψεις μνημείων και μουσείων, υδροβιότοπων, σπηλαίων, συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επίσης, θαλάσσιες δραστηριότητες, κυρίως θερινού και εποχικού χαρακτήρα, όπως, κολύμβηση, ιστιοπλοΐα, θαλάσσιο σκι και επισκέψεις ελκυστικών φυσικών παράκτιων ζωνών.

➤ Θεσμικό πλαίσιο επιχειρηματικότητας ανενεργών κοινωνικών ομάδων

Η δημιουργία θεσμικού πλαισίου που στηρίζει την επιχειρηματικότητα, ανενεργών κοινωνικών ομάδων (των νέων και των γυναικών) προωθήθηκε από την ΕΕ. Έτσι, πολλοί αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί και από αυτούς γυναικείοι, έχουν δημιουργηθεί από ομάδες γυναικών και έχουν σκοπό την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην κάθε περιοχή, αλλά και τη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής θέσης των γυναικών του αγροτικού πληθυσμού.

➤ Δυνατότητα χρηματοδότησης μέσω αναπτυξιακών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων

Η ΕΕ στο πλαίσιο της τοπικής ανάπτυξης και της βελτίωσης του αγροτικού εισοδήματος, έχει κατά καιρούς αναλάβει διάφορες πρωτοβουλίες τοπικού χαρακτήρα, που μπορούν να ενεργήσουν ως οδηγοί την περαιτέρω ανάπτυξη. Ειδικά για τον αγροτικό χώρο, ικανοποιητικά αποτελέσματα έχει να επιδείξει η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader+, τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης και Ανασυγκρότησης του Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ) .

6.2 ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ

Παρ' όλες τις θετικές πτυχές, μια ποικιλία από προβλήματα και προκλήσεις αντιμετωπίζει η ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

➤ Σύγχυση της έννοιας 'αγροτουρισμός'

Η σύγχυση έγκειται στο ότι οι αγροτουριστικές υπηρεσίες είναι τουριστικές υπηρεσίες που προσφέρονται από αγρότες και δε νοείται η άσκησή τους να γίνεται έξω από τον χώρο άσκησης του αγροτικού επαγγέλματος, όπως αναφέρεται στο νομοσχέδιο. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αρχική έννοια του αγροτουρισμού, καθώς οποιαδήποτε δραστηριότητα έξω από τον αγροτικό χώρο δεν είναι αγροτουρισμός αλλά τουρισμός υπαίθρου. Στο πλαίσιο μίας αγροτικής έκτασης, μπορούν να αναπτυχθούν διάφορες δραστηριότητες, που όμως πρέπει να εντάσσονται στον αγροτουρισμό, ο οποίος θα πρέπει να έχει μία ενιαία μορφή και να λειτουργεί συμπληρωματικά σε όλα τα αγροτικά επαγγέλματα. Η προσπάθεια δημιουργίας πολλών ορισμών εναλλακτικών μορφών τουρισμού δεν βοηθάει τους αγρότες, δημιουργεί σύγχυση όσον αφορά το τι είδος τουρισμού ασκεί ο κάθε επαγγελματίας, και συγχρόνως, αντί να ευνοήσει τους αγρότες, ευνοεί και άλλους επιχειρηματίες, οι οποίοι έτσι οικειοποιούνται δραστηριότητες που ανήκουν στους αγρότες και παράλληλα καρπώνονται και τα αντίστοιχα οφέλη. Έτσι, χάνεται η αρχική σημασία του αγροτουρισμού, που οφείλει να λειτουργεί προς όφελος των αγροτών.

➤ Έλλειψη διαφημιστικής προβολής και πληροφόρησης του κοινού

Η έλλειψη διαφημιστικής προβολής και πληροφόρησης του κοινού από τα ΜΜΕ για προσφερόμενες υπηρεσίες των διαφόρων μορφών εναλλακτικού τουρισμού, αποτελεί έναν αρνητικό παράγοντα στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Οι δημόσιοι φορείς δε συμμετέχουν ενεργά στην εξέλιξη των αγροτουριστικών καταλυμάτων, ενώ η γραφειοκρατία κρατάει πίσω την ανάπτυξη των επιχειρήσεων.

➤ Έλλειψη υποδομών, οργανωμένων υπηρεσιών και οργανωτικών υποδομών

Το ελκυστικό φυσικό τουριστικό προϊόν της Ελλάδας δεν κατορθώνει να επιτύχει το μέγιστο των δυνατοτήτων του και να προσφέρει ολοκληρωμένο ποιοτικό τουριστικό προϊόν, λόγω έλλειψης υποδομών και λόγω της μη αξιοποίησης των φυσικών πόρων.

Η ανεπάρκεια υποδομών στήριξης της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης εντοπίζεται κυρίως στα δίκτυα υποδομών προσπέλασης και διακίνησης σε ορισμένους χώρους της υπαίθρου, στο οδικό, ακτοπολοϊκό δίκτυο, στη διαχείριση απορριμμάτων για την καθαρότητα του χώρου. Επιπλέον, αδυναμίες επικεντρώνονται σε ειδικές τουριστικές υποδομές, όπως παράδειγμα, η αξιοποίηση λιμανιών με μαρίνες για την υποδοχή μεγάλου όγκου επισκεπτών και γενικά στην έλλειψη ανωδομής όσον αφορά στα спор αναψυχής, στη σχετική στασιμότητα αξιοποίησης, ανάπτυξης και εκμετάλλευσης των χιονοδρομικών κέντρων.

Επίσης, υστερεί η αξιοποίηση της πολιτιστικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, στον τρόπο έκθεσης και παρουσίασης των μουσείων και των τοποθεσιών ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Μουσεία και αξιοθέατα πρέπει να προσφέρουν στους επισκέπτες συμμετοχή και μετάδοση εμπειριών, καθώς και καλό πληροφοριακό υλικό μεταφρασμένο σε διάφορες γλώσσες.

➤ Έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό, στην εφαρμογή προγραμμάτων της ΕΕ. Η μέχρι σήμερα εφαρμογή τους έγινε, στις περισσότερες περιπτώσεις, χωρίς ένα συνολικό σχεδιασμό και χωρίς την καθιέρωση ενός θεσμικού πλαισίου το οποίο θα όριζε, βάσει προδιαγραφών, το προφίλ των επιχειρήσεων και των επιχειρηματιών και τη λειτουργία τους έτσι ώστε ο αγροτικός τουρισμός να καταστεί ανταγωνιστικός του μαζικού τουρισμού και να καθιερωθεί ως διακριτή μορφή τουρισμού. Η διαπίστωση αυτή εμφανίζεται από τις πρώτες δράσεις αγροτουρισμού στην Ελλάδα την δεκαετία του 1980, όπου το μοντέλο δεν προωθήθηκε και αναπτύχθηκε με το σωστό τρόπο. Οι λόγοι οφείλονται στην ανυπαρξία κρατικού συντονιστικού φορέα για την χάραξη στρατηγικής πολιτικής για τον αγροτουρισμό, στην έλλειψη θεσμικού και νομοθετικού πλαισίου και σε μεμονωμένα παραδείγματα αγροτουριστικών δράσεων αντί της ολιστικής ανάπτυξης των περιοχών.

Οι υπεύθυνοι φορείς για την διαχείριση των προγραμμάτων αυτών λόγω έλλειψης ενός συνολικού σχεδιασμού, και ενός θεσμικού πλαισίου, της σύγχυσης που επικρατούσε ως προς τον προσδιορισμό του αγροτικού τουρισμού και της προσπάθειάς τους να απορροφήσουν τα σχετικά κονδύλια χρηματοδότησαν τις επενδύσεις χωρίς όμως να μπορούν να ελέγξουν την εφαρμογή τους. Το αποτέλεσμα να δημιουργούνται και άλλης μορφής αγροτουριστικές επιχειρήσεις, από τις οποίες αρκετές σήμερα δε λειτουργούν ή άλλαξαν χρήση.

- Χωρικά εντοπισμένη ζήτηση σε συγκεκριμένες περιοχές.

Η χώρα μας δεν έχει εκμεταλλευτεί επαρκώς το συγκριτικό πλεονέκτημα του ορεινού της χαρακτήρα και των πλούσιων φυσικών της πόρων. Αυτό αποδεικνύεται και από την υπερβολική χωρική και χρονική συγκέντρωση της τουριστικής ζήτησης σε λίγες μόνο περιοχές της χώρας συνήθως στις παραθαλάσσιες ζώνες ή διάσπαρτα στο χώρο, ασύνδετα συνήθως με τη γεωργική παραγωγή και το τοπικό αγροτικό στοιχείο και για μικρό χρονικό διάστημα του έτους, κυρίως τους θερινούς μήνες.

- Ιδιομορφία αγροτικών περιοχών

Ένας άλλος παράγοντας που δημιουργεί προβλήματα στην εφαρμογή των αγροτουριστικών προγραμμάτων, είναι η ιδιομορφία των αγροτικών περιοχών. Οι ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας είναι απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα και την πληροφόρηση, με αποτέλεσμα να καθυστερεί η εφαρμογή των αγροτουριστικών δράσεων. Ένα άλλο σύνθημα χαρακτηριστικό των περιοχών αυτών, είναι η έλλειψη ενεργού αγροτικού πληθυσμού, δηλαδή πληθυσμού νεαρών ηλικιών που να ασχολείται με τη γεωργία και να πραγματοποιεί καινοτόμες ιδέες όπως η επένδυση σε αγροτουριστικές δραστηριότητες.

- Έλλειψη καταρτισμένου προσωπικού

Η διαχείριση προγραμμάτων αγροτουρισμού από διάφορους εμπλεκόμενους δημόσιους φορείς, αναπτυξιακές εταιρίες δεν είναι πάντα και η καλύτερη. Αυτό κυρίως οφείλεται στην έλλειψη καταρτισμένου και ενημερωμένου προσωπικού των αρμόδιων φορέων σε θέματα αγροτουρισμού άλλα και ειδικού επιστημονικού προσωπικού, όπως αρχιτέκτονες, μηχανικοί, έχοντας ως συνέπεια την ανεπαρκή ενημέρωση των ενδιαφερόμενων οι οποίοι δεν κατανοούν τους σκοπούς του προγράμματος και εγκαταλείπουν την ιδέα της αγροτουριστικής επένδυσης.

- Προβλήματα σχετικά με τη στάση των επενδυτών

Οι επενδυτές με κύριο στόχο την ενίσχυση του εισοδήματός τους, παραβλέπουν πολλές φορές τις απαιτούμενες προδιαγραφές για τα καταλύματα, με αποτέλεσμα η ποιότητα φιλοξενίας και διατροφής να μην είναι η επιθυμητή. Έτσι αμελούν τις συμπληρωματικές τους υποχρεώσεις που αφορούν τη σωστή φιλοξενία και ένταξη των επισκεπτών στον αγροτικό τρόπο ζωής και στις παραδόσεις του τόπου. Επιπλέον,

πρόβλημα είναι ότι η πιο συνηθισμένη επενδυτική επιλογή είναι τα αγροτουριστικά καταλύματα, με συνέπεια να περιορίζονται οι επενδύσεις σε άλλες αγροτουριστικές δραστηριότητες.

➤ Χρονοβόρες διαδικασίες στη δανειοδότηση επιχειρήσεων

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση επιχειρήσεων μέσω προγραμμάτων οικονομικής ενίσχυσης, έχουν παρατηρηθεί χρονοβόρες διαδικασίες μέχρι την τελική δανειοδότηση. Επιπλέον, τα κονδύλια για τον τουρισμό από το κράτος και από τις ομοσπονδιακές πηγές, έχουν συρρικνωθεί και η απόκτηση επιχορηγήσεων, για τον τουρισμό, έχει γίνει πιο ανταγωνιστική.

6.3 ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ

➤ Αγροτική Ελλάδα

Ο αγροτουρισμός είναι η ευκαιρία για την αγροτική Ελλάδα και την περιφέρεια να συμβάλλει στη συμπλήρωση του αγροτικού εισοδήματος, να τονωθεί η αγροτική ζωή και η ζωή στην ελληνική ύπαιθρο οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά. Να διατηρηθούν από αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής άποψης παραδοσιακοί οικισμοί και χωριά της υπαίθρου, να διασωθούν μνημεία, λαογραφικά και πολιτιστικά στοιχεία, να αναβιώσουν παραδόσεις, τοπικά έθιμα, γιορτές και παραδοσιακές τέχνες και παραδόσεις, να προβληθούν και να αναδειχθούν τα μοναδικά χαρακτηριστικά κάθε τόπου. Όσον αφορά την αγροτική παραγωγή, να συνεχισθεί, να τονωθεί και να προωθηθεί η αγροτική παραγωγή μέσω παραδοσιακών τοπικών προϊόντων, να ενισχυθούν οι πωλήσεις και αν είναι δυνατόν οι εξαγωγές των ελληνικών αγροτικών προϊόντων.

➤ Διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος

Να δημιουργηθεί ένα ανταγωνιστικό, παράλληλο (προς τον μαζικό τουρισμό) τουριστικό προϊόν που θα αναδεικνύει το μοναδικό, αυθεντικό, φιλόξενο και αναλλοίωτο πρόσωπο της Ελλάδος. Να δοθεί στον άνθρωπο της πόλης η ευκαιρία να ζήσει στην ζωή της υπαίθρου και στη φύση, σε συνήθειες και ασχολίες ξεχασμένες ή παραμελημένες, σε ένα φυσικό περιβάλλον, καθαρό, ξεχωριστό μακριά από τα μαζικά και βιομηχανοποιημένα τουριστικά πρότυπα.

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων *"αγροτουρισμός είναι διάφορες τουριστικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας, που αναπτύσσονται σε αγροτικό χώρο από ανθρώπους που απασχολούνται στη γεωργία"*. Ο στόχος είναι να δημιουργηθούν επισκέψιμες μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, στις οποίες θα λειτουργούν παραγωγικές διαδικασίες μεταποίησης προϊόντων του πρωτογενούς τομέα (κρασί, λάδι, μέλι, τυροκομικά προϊόντα κ.ά.). Οι παραγωγοί μπορούν να μεταποιούν και να πουλούν την παραγωγή τους μόνοι τους, στα αγροκτήματά τους, μεγιστοποιώντας τα κέρδη τους. Οι επισκέπτες της μονάδας έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν από κοντά όλα τα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας και, εάν επιθυμούν, να συμμετέχουν σε αυτά.

➤ Δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας σε τοπικό επίπεδο

Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και κατά συνέχεια συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο. Να σταματήσουν να ερημώνουν τα ορεινά χωριά και οι τουριστικά ή αναπτυξιακά μειονεκτικές περιοχές της Ελλάδας. Να δημιουργηθούν νέα επαγγέλματα και θέσεις εργασίας, δίνοντας διέξοδο ειδικά στην ανεργία των νέων. Να ενισχυθεί η εισοδηματική, οικονομική αλλά και κοινωνική θέση της γυναίκας αγρότισσας η οποία μπορεί να συνδυάσει, τον ρόλο της μητέρας και συγχρόνως ένα προσωπικό εισόδημα.

➤ Ολοκληρωμένο Σχέδιο Ανάπτυξης

Πρέπει να υπάρχει σχέδιο ανάπτυξης της περιοχής όπου ο αγροτουρισμός να αποτελεί μια συνιστώσα της αναπτυξιακής στρατηγικής. Είναι σημαντικό για την περαιτέρω επέκταση του αγροτουρισμού να υπάρχει συνεργασία του πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα της τοπικής περιοχής, για την δημιουργία έργων υποδομής, ώστε να είναι δυνατή η πρόσβαση, η φιλοξενία και η καλύτερη αντιμετώπιση της αυξημένης ζήτησης που δημιουργείται για την ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών.

Ενδείκνυται η χάραξη μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής πολιτικής, καθώς και η διαχείριση των περιοχών βάσει της φέρουσας ικανότητας, ούτως ώστε να αποφευχθεί η άναρχη ανάπτυξη.

➤ Συνεργασία επιχειρηματιών, τουριστική ανάπτυξη και προβολή

Η συνεργασία μεταξύ των τοπικών επιχειρηματιών, στις αγροτικές κοινότητες θεωρείται ένα σημαντικό στοιχείο για την επιτυχή ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Η συνεργασία θα πρέπει να υπάρχει μεταξύ διαφορετικών τύπων επιχειρήσεων όπως τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, ζαχαροπλαστεία, πρακτορεία, μεταφορές, καταστήματα λαϊκής τέχνης κ.ά. Επειδή, κάθε επιχείρηση μεμονωμένη δεν μπορεί να προσφέρει μεγάλο φάσμα υπηρεσιών και δραστηριοτήτων, καλό είναι μία ομάδα επιχειρήσεων της ίδιας περιοχής να συνεργαστεί για την ικανοποίηση επιθυμιών των τουριστών / επισκεπτών. Αυτό σημαίνει ότι η κάθε επιχείρηση θα ενημερώνει τους πελάτες για τις υπηρεσίες και δραστηριότητες που προσφέρουν οι άλλες επιχειρήσεις της περιοχής και στη συνέχεια αυτοί θα επιλέξουν τι τους ενδιαφέρει.

Οι προσφερόμενες υπηρεσίες και οι προτεινόμενες δραστηριότητες μπορούν να διαφοροποιηθούν και να εξαρτώνται από το είδος της πελατείας. Δηλαδή άλλες

υπηρεσίες και δραστηριότητες θα προταθούν σε μια ομάδα νέων που θέλουν να κάνουν δύσκολα σπορ στο βουνό, άλλες σε μια ομάδα οικολόγων που θέλουν να εξερευνήσουν τη φύση, άλλες σε μια ομάδα που τους ενδιαφέρουν τα θρησκευτικά μνημεία, άλλες σε μια ομάδα οικογενειών με παιδιά κλπ. Με άλλα λόγια, μπορούν να προτείνονται 'πακέτα' δραστηριοτήτων στους επισκέπτες. Όμως τα πακέτα αυτά είναι διαφορετικά από αυτά των τουριστικών γραφείων, διότι ενώ τα τουριστικά γραφεία οργανώνουν το ημερήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων των πελατών τους και τους 'υποχρεώνουν' να το ακολουθήσουν, οι μεμονωμένες επιχειρήσεις προτείνουν μια σειρά δραστηριοτήτων, από τις οποίες ο πελάτης θα επιλέξει αυτές που τον ενδιαφέρουν, ιδιαιτερότητα η οποία ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του τουρίστα που θέλει να κάνει εναλλακτικό τουρισμό.

Η οργάνωση αυτή μεταξύ των ομοειδών επιχειρήσεων μιας περιοχής καλό θα είναι να αναλαμβάνεται από ένα φορέα. Ο φορέας αυτός μπορεί να είναι δημόσιος (π.χ. η Νομαρχία, ο Δήμος), αλλά μπορεί επίσης να είναι φορέας που δημιουργείται από τη συνεργασία του συνόλου των παραπάνω επιχειρήσεων.

Ρόλος του θα είναι η δημιουργία και η προβολή της τουριστικής εικόνας της περιοχής (πχ με ξενόγλωσσες ιστοσελίδες και πινακίδες στην αγγλική γλώσσα, εκπαίδευση του προσωπικού στην αλληλεπίδραση με διεθνές κοινό) καθώς επίσης και η παροχή πληροφοριών για όλες τις συναφείς επιχειρήσεις που λειτουργούν στην περιοχή με λεπτομερείς πληροφορίες για τον τόπο και τις υπηρεσίες που προσφέρουν.

➤ Εργαλείο εκπαίδευσης

Ο αγροτουρισμός, θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως εργαλείο εκπαίδευσης του κοινού για τη σημασία της γεωργίας και την συμβολή της στην οικονομία της χώρας και στην ποιότητα της ζωής. Οι συνεταιρισμοί έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του γεωργικού επαγγέλματος, όπως επίσης και τα δίκτυα μικρών αγροτουριστικών επιχειρήσεων.

➤ Υιοθέτηση καλών πρακτικών από άλλες χώρες

Η πολιτική ανάπτυξης του αγροτουρισμού αποτελεί κεντρική κατευθυντήρια πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως απάντηση στα ζητήματα της πολυλειτουργικής γεωργίας, της ενίσχυσης του αγροτικού εισοδήματος, της περιφερειακής ανάπτυξης, της προστασίας του περιβάλλοντος, του αιτήματος του σύγχρονου ανθρώπου για την ποιότητα ζωής. Αυτό το μοντέλο ανάπτυξης πολλές χώρες της Ευρώπης έχουν

υλοποιήσει εδώ και δεκαετίες στην Γαλλία, την Ιταλία, την Αυστρία, με ένα ξεκάθαρο νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο όσον αφορά τη επιχειρηματικότητα στον αγροτουριστικό τομέα και τις υπηρεσίες που παρέχουν οι αγροτουριστικές μονάδες πέρα από διαμονή και εστίαση.

6.4 ΑΠΕΙΛΕΣ

➤ **Απειλές για το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά**

Η κάθε μορφή τουριστικής ανάπτυξης ακόμα και ήπιας μορφής, όπως ο αγροτουρισμός δε σημαίνει ότι δεν προκαλεί καταστροφές. Δεν υπάρχει καμία μορφή τουρισμού που να μην επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Τόσο η ανάπτυξη επιχειρηματικών δράσεων, σε όλους τους τομείς της παραγωγής, όσο και η οικοδομική δραστηριότητα, είναι δυνατό να επιφέρουν σειρά προβλημάτων για το περιβάλλον. Τα προβλήματα αυτά μπορούν να αφορούν τόσο στο φυσικό περιβάλλον (μόλυνση, ρύπανση, διατάραξη της ισορροπίας του οικοσυστήματος) όσο και στο ανθρωπογενές μέσα από την αλλαγή της φυσιογνωμίας της περιοχής. Η εγκατάλειψη και πολλές φορές η απαξίωση πολιτιστικών και ιστορικών πόρων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Η καταστροφή σημαντικών μνημείων αρχιτεκτονικής κληρονομιάς σε συνδυασμό με την αποδοχή και διαμόρφωση σχετικής κουλτούρας από τους κατοίκους κυρίως των κεντρικών πόλεων.

Θα πρέπει λοιπόν, από τη φάση του σχεδιασμού ακόμη, να γίνουν οι ανάλογες ενέργειες και να προβλεφθούν οι κατάλληλες διαδικασίες, έτσι ώστε να μην υπάρξει κίνδυνος για την περιβαλλοντική επιβάρυνση και την πολιτισμική αλλοτρίωση της περιοχής, παράγοντες που άλλωστε αποτελούν συγκριτικά πλεονεκτήματα και παραμέτρους ανάπτυξης.

➤ **Έλλειψη διαφημιστικής εικόνας στο εσωτερικό και διεθνή χώρο**

Η απουσία ενημέρωσης και η έλλειψη τουριστικής προβολής διαχρονικά, η σωστή προετοιμασία για την αξιοποίηση χρηματοδοτικών προγραμμάτων και πόρων, δημιουργεί ένα αρνητικό κλίμα στην πορεία του τουρισμού. Για την σωστή οργάνωση και προβολή του τουρισμού της χώρας απαιτείται σχέδιο μάρκετινγκ, συμμετοχή σε διεθνές εκθέσεις, προβολή στα ΜΜΕ (έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, περιοδικό τύπο, Ίντερνετ.). Εξάλλου, η αύξηση της τουριστικής πληροφόρησης σκοπό έχει τη

δημιουργία θετικής εικόνας για την επιμήκυνση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή.

➤ Ελλείψεις σε υποδομές και υπηρεσίες, επί πολλά χρόνια, με αποτέλεσμα χαμηλή διεθνή ζήτηση.

➤ Έλλειψη σταθερής πολιτικής

Το πρόβλημα στην Ελλάδα εντοπίζεται ότι απουσιάζουν οι κατάλληλες πολιτικές με αποτέλεσμα να μην παρέχονται κίνητρα στους αγρότες να καλλιεργήσουν αλλά και να αναπτύξουν επιχειρηματικές δραστηριότητες. Το νομοθετικό πλαίσιο δημιουργεί περαιτέρω σύγχυση, καθώς δημιουργεί ξεχωριστές κατηγορίες επαγγελματικών δραστηριοτήτων, ενώ αφήνει και πολλά κενά όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η κατηγορία, στο ταμείο που ανήκει κάθε επαγγελματίας και άλλα.

Η ανεπαρκής στελέχωση σε επίπεδο μεσαίων αλλά κυρίως ανώτερων και ανωτάτων στελεχών. Απουσία διαμορφωμένης κοινής αντίληψης στο σύνολο των κατοίκων και των φορέων για την ανάπτυξη της περιοχής, σε συνδυασμό με αντικρουόμενα συμφέροντα επαγγελματικών, επιχειρηματικών αλλά και πολιτικών προτεραιοτήτων.

➤ Ο τουρισμός διακοπών (μαζικός) λειτουργεί ως αντίπαλο δέος, ιδιαίτερα όταν υπάρχει γεωγραφική γειτνίαση.

Η διαπίστωση αυτή γίνεται από τη μελέτη περίπτωσης της κοινότητας της Πέτρας στο νησί της Λέσβου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν υιοθετηθεί μοντέλα για την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, του αγροτικού εισοδήματος, της περιφέρειας, αλλά και για την προστασία του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής. Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και ο αγροτουρισμός που περιλαμβάνει δραστηριότητες που στηρίζονται στην αξιοποίηση των φυσικών, πολιτιστικών και ανθρώπινων τοπικών πόρων, συμβάλλοντας στη διατήρηση των αγροτικών δραστηριοτήτων και του φυσικού περιβάλλοντος. Ο αγροτουρισμός είναι μία από τις πιο σημαντικές στρατηγικές που χρησιμοποιεί η ΕΕ για την οικονομική ανάπτυξη των απομονωμένων επαρχιακών περιοχών.

Αναφορικά με την Ελλάδα, το τουριστικό μοντέλο ήταν ο ήλιος και η θάλασσα. Καθώς τα σημάδια κορεσμού του κλασικού μοντέλου τουρισμού άρχισαν να γίνονται εμφανή και τα οφέλη άρχισαν να ισοσκελίζουν τα προβλήματα, η πολιτεία στράφηκε στην αναζήτηση νέων διεξόδων και μοντέλων τουριστικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού και ιδιαίτερα ο αγροτουρισμός, χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία του σεβασμού στον άνθρωπο και στο περιβάλλον και είναι η πλέον κατάλληλη μορφή τουρισμού που συμβάλλει στην καλύτερη γνωριμία και επικοινωνία των κατοίκων της περιοχής με τους τουρίστες και ταυτόχρονα την προστασία των φυσικών πόρων.

Ο αγροτουρισμός στη χώρα μας έχει σύντομη σχετικά ιστορία, ξεκινώντας περίπου τη δεκαετία του 1980. Η είσοδος της Ελλάδας στην ΕΟΚ, η ισότητα των δύο φύλων, η αναβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης έδωσαν ώθηση στην ανάπτυξη του τουρισμού της υπαίθρου. Η Αγροτουριστική Α.Ε. από το 2001 συμβάλλει στην προώθηση του αγροτουρισμού στην Ελλάδα και προσπαθεί να ενημερώσει και να προστατέψει τους πολίτες που στρέφονται στον τουρισμό της υπαίθρου.

Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της χώρας μας είναι οι ανεξάντλητοι φυσικοί πόροι που διαθέτει και διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, σπάνια φυσική ομορφιά, ιστορία παράδοση, γαστρονομία, αρχιτεκτονική, παραδοσιακές τέχνες, πολιτισμό, παραδοσιακούς οικισμούς, βιοτόπους, υγροβιότοπους, χλωρίδα και πανίδα, θάλασσα, δάση, βουνά, παραδόσεις, τοπικές γιορτές, η φιλοξενία και η ποικιλία δραστηριοτήτων που παρέχει. Κάθε τόπος είναι μοναδικός και διαφέρει, έχοντας να αναδείξει κάτι. Αυτό που έχει σημασία είναι οι ντόπιοι να μπορέσουν να το αντιληφθούν και να το

αναδείξουν. Οι γυναίκες έχουν καταλάβει καλύτερα το νόημα της τοπικής οικονομίας και τοπικής ανάπτυξης. Η δημιουργία γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών είναι η πρώτη πρωτοβουλία τοπικής ανάπτυξης και δικαιολογεί τη παραπάνω πρόταση.

Το επίπεδο των υπηρεσιών δεν είναι αυτό που θα έπρεπε να είναι και αυτό που αντιστοιχεί στο ελληνικό τουριστικό προϊόν, ούτε και στην αντιστοιχία τουριστικού προϊόντος και τιμής. Ο καθορισμός της τιμής του αγροτουριστικού προϊόντος αποτελεί μια από τις πιο σοβαρές ενέργειες, διότι από αυτήν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η επιτυχία ή η αποτυχία της επιχείρησης. Κατά γενικό κανόνα οι τιμές των αγροτουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών όταν αυτές καταναλώνονται στον χώρο που προσφέρονται, είναι πολύ μικρότερες από τα αντίστοιχα προϊόντα και υπηρεσίες που προσφέρονται μέσω άλλων μορφών τουρισμού στα αστικά κέντρα και στα τουριστικά θέρετρα. Το παραπάνω οφείλεται στο γεγονός ότι μεταξύ του τουρίστα και του τουριστικού επιχειρηματία, που στην περίπτωση μας είναι ο αγρότης, δεν μεσολαβούν ενδιάμεσα άτομα τα οποία μπορούν να επέμβουν στην τιμή. Επίσης οι αγρότες λόγω νοοτροπίας ή ακόμα και άγνοιας δεν μπορούν να προσδιορίσουν με ακρίβεια το μέγιστο δυνατό κέρδος, προσφέροντας έτσι τις υπηρεσίες τους σε πιο λογικές τιμές

Χρειάζεται μία ισορροπία, βελτίωση στις συγκοινωνίες, μεταφορές, οδικά, ακτοπολιτικά δίκτυα, στις οικονομικές προσφορές. Το υψηλό κόστος να μην αντιστοιχεί σε χαμηλό επίπεδο υπηρεσιών. Πλέον, ο άνθρωπος ταξιδεύει πολύ περισσότερο απ' ότι ταξίδευε παλιά άρα έχει γνώσεις, εμπειρίες από το εξωτερικό και εύκολα συγκρίνει.

Αυτό που έχει σημασία για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, είναι να εξετασθούν οι δυνατότητες και οι περιορισμοί με τα δεδομένα του τόπου κάθε φορά και να επιλέγονται οι παρεμβάσεις ανάλογα με τις ανάγκες. Όσο για τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων, να υπάρχει μέριμνα σε όλα τα στάδια ανάπτυξης της περιοχής. Θα πρέπει να ιεραρχούνται και προωθούνται οι παρεμβάσεις μέσα από αναπτυξιακά προγράμματα και με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων και ατόμων (Αναπτυξιακές Εταιρείες, δημοτικές επιχειρήσεις, ιδιώτες επιχειρηματίες, συνεταιρισμοί, εθελοντές κοκ.).

Ο στρατηγικός σχεδιασμός ανά περιφέρεια της χώρας, βασισμένος στη συνεργασία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των τοπικών Αναπτυξιακών φορέων, των τοπικών επιχειρηματιών είναι ικανός να βοηθήσει στην τουριστική ανάπτυξη και στήριξη τοπικών αγροτουριστικών επιχειρήσεων. Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη και προώθηση του αγροτουρισμού επικεντρώνεται σε διάφορους τομείς, χρηματοδότηση για αναπτυξιακά έργα, παροχή κεφαλαίων προς τις επιχειρήσεις για την

έκδοση φυλλαδίων, δημιουργία και συντήρηση των υποδομών που απαιτούνται για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, εκπαίδευση και επαγγελματική στήριξη των εργαζομένων και των επιχειρηματιών του τουρισμού και άλλων προσώπων που εργάζονται στον αγροτουριστικό τομέα, διατήρηση της καθαριότητας της περιοχής, ώστε να φαίνεται ελκυστική στους επισκέπτες / τουρίστες.

Η δημιουργία τμήματος για την εκπαίδευση εξειδικευμένου προσωπικού για τις αγροτουριστικές περιοχές. Οι αγρότες και οι αγρότισσες που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό είναι καλό να παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα ανάλογα με την απασχόλησή τους προκειμένου να έχουν ικανοποιητική επαγγελματική κατάρτιση και να παρέχουν στους επισκέπτες ποιοτικές και άμεσες υπηρεσίες

Η σημαντικότητα των πληροφοριών για την τουριστική ανάπτυξη και την προώθηση του αγροτουρισμού, όπως ο σχεδιασμός και η έκδοση φυλλαδίου, αναδεικνύοντας τη προσφορά της περιοχής. Οι πληροφορίες σχετικά με τις επιχορηγήσεις για τον τουρισμό και τις διαδικασίες.

Η υποστήριξη της περιοχής, οι συμπεριφορές των ντόπιων, η φιλοξενία της τοπικής κοινωνίας είναι σημαντικά στοιχεία για την επιτυχία του αγροτουρισμού. Η εκπαίδευση του κοινού για την σημασία του τουρισμού (κυρίως για τις οικονομικές επιπτώσεις σε τοπικό επίπεδο) τονίζοντας ότι ο τουρισμός δεν πρέπει να αλλάξει τον τρόπο ζωής των ντόπιων κατοίκων.

Οι παρεμβάσεις δεν πρέπει να αφορούν αποκλειστικά τη δημιουργία καταλυμάτων και εστιατορίων, όπως συχνά γίνεται. Οι επισκέπτες πρέπει να έχουν πολλαπλές δυνατότητες εμπειριών, επομένως πρέπει να ενθαρρύνεται η επιχειρηματικότητα που αφορά προσφορά υπηρεσιών και εμπειριών (περιηγήσεις, ξεναγήσεις, συμμετοχή σε μαθήματα μαγειρικής κ.λπ.). Ενδείκνυται επομένως η ανάπτυξη δικτύου πόλων έλξης και εμπειριών και η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος για τη μέγιστη δυνατή παραμονή των επισκεπτών.

Ο αγροτουρισμός για την Ελλάδα είναι μια «νέα» πρόκληση. Όχι μόνο γιατί μπορεί να ανακατανέμει το τουριστικό προϊόν της χώρας και σε περιοχές που μέχρι σήμερα δεν αποτελούν τουριστικούς προορισμούς, αλλά κυρίως γιατί μπορεί να προκαλέσει νέας ποιότητας τουριστικό ρεύμα στη χώρα.

Ο σωστά σχεδιασμένος και καλά οργανωμένος αγροτουρισμός έχει καταδειχθεί ότι αποτελεί ένα από τα αποτελεσματικότερα εργαλεία για τη μακροπρόθεσμη διατήρηση της ταυτότητας ενός τόπου. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι σε αυτής της μορφής την τουριστική ανάπτυξη το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μιας περιοχής αποτελούν πλέον

τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά που στηρίζονται στην διατήρηση και ανάδειξη των τοπικών ιδιαιτεροτήτων της.

Σε επιχειρηματικό επίπεδο, ο αγροτουρισμός αποτελεί τον συνδετικό κρίκο του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα με τον τριτογενή. Δηλαδή της παραγωγής γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων και της μεταποίησης, με την παροχή υπηρεσιών και τον τουρισμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργεί, στηρίζει και τονώνει την τοπική αγορά, παρέχοντας νέες θέσεις εργασίας, ένα συμπληρωματικό εισόδημα στις αγροτικές οικογένειες και συγκρατώντας τον πληθυσμό στην ύπαιθρο.

Η Ελλάδα δεν θα σταματήσει να είναι συνυφασμένη με τον μαζικό τουρισμό, αλλά όμως διαθέτει εξαιρετικούς και ποικίλους τουριστικούς πόρους που μπορούν να αξιοποιηθούν και να αναδείξουν ένα νέο εναλλακτικό πρόσωπο, ένα ήπιο τουριστικό μοντέλο, ένα ποιοτικό προϊόν προσανατολισμένο σε ένα εξίσου ποιοτικό τμήμα της αγοράς.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία μελετήθηκε και αξιολογήθηκε η ανάπτυξη μιας μορφής τουρισμού, ο αγροτουρισμός, που αντικειμενικός και μακροχρόνιος στόχος, όπως καταγράφεται στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι η συμβολή του στη μη εγκατάλειψη που παρατηρείται στην ύπαιθρο εξαιτίας της συρρίκνωσης της γεωργίας και στη συνέχεια, η δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών για την ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων. Ο αγροτουρισμός, προσφέρει θετικές συνέπειες στην ύπαιθρο, την αγροτική οικογένεια και τον ταξιδιώτη / επισκέπτη.

Αυτό που έγινε σαφή, στα πλαίσια της διπλωματικής είναι πως ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα δεν έχει την ανάπτυξη που θα μπορούσε και πολύ περισσότερο σε σύγκριση με άλλες περιοχές του εξωτερικού. Ωστόσο αν και ο αγροτουρισμός προσφέρει ευκαιρίες ανάπτυξης στις τοπικές κοινωνίες και στις επιχειρήσεις βρίσκεται ακόμη σε χαμηλά επίπεδα στον ελλαδικό χώρο.

Μία ευκαιρία περαιτέρω έρευνας, πέρα από τη θεωρητική προσέγγιση αυτής της διπλωματικής, είναι η έρευνα στο επίπεδο των ελληνικών επιχειρήσεων υπαίθρου - αγροτουριστικών μονάδων σε σύγκριση με το επίπεδο επιχειρήσεων υπαίθρου τουρισμού στο εξωτερικό, με στόχο την απόκτηση εμπειριών και την κατανόηση των πολιτικών λειτουργίας και ανάπτυξής τους. Επίσης, είναι δυνατή η διερεύνηση για το κατά πόσο οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις απορροφούν τα χρηματοδοτικά προγράμματα και τα πακέτα που αποτελούν σημαντικότερους πόρους για την ανάπτυξή τους. Τέλος, προτείνεται να ερευνηθούν και να διαπιστωθούν οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των επιχειρήσεων υπαίθρου τουρισμού στην Ελλάδα, όπως επίσης

και τα χαρακτηριστικά τους ώστε να επικεντρωθούν οι προσπάθειες στην κατεύθυνση να βρίσκονται οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις σε ένα αξιολογικό επίπεδο , στο σύνολό τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ανθοπούλου, Θ., Ιακωβίδου, Ό., Κουτσούρης, Α., Σπιλάνης Ι., (2000) 'Χωρικές και αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα', στο Κ. Αποστολόπουλος (επ.) *Ανασυγκρότηση του Αγροτικού Χώρου*, Αθήνα: Εταιρία Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις Σταμούλη 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, *Ανασυγκρότηση του αγροτικού χώρου*, Αθήνα.

Ανδριώτης, Κων., (επ.) (2005) *Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός*, Εκδόσεις Σταμούλη.

Ανδριώτης, Κων., (επ.) (2008) *Αειφορία και εναλλακτικός σχεδιασμός* Εκδόσεις Σταμούλη.

Ανθοπούλου, Θ., (επ.) (2008) *Όψεις και δυναμικές επιχειρηματικότητας των γυναικών της υπαίθρου στην παραγωγή τροφίμων: Γυναίκες της υπαίθρου και τρόφιμα*, τόμος Ι, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Ανώνυμος (2004) 'Κατευθυντήριες γραμμές για τα σχέδια διαχείρισης επισκεπτών σε περιοχές εφαρμογής της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER', Business Architects Consultancy, Θεσσαλονίκη.

Αρχοντής, Ε. και Μπαγιώτας, Α. (2005) 'Χαρακτηριστικά επενδυτών αγροτικού τουρισμού στο Νομό Πιερίας', στο Ο. Ιακωβίδου (επ.) *Μεσογειακός Τουρισμός πέρα από τις ακτές: Νέες τάσεις στον Τουρισμό και κοινωνική οργάνωση του χώρου*, 5^ο Συνέδριο Μεσογειακής Εταιρείας για την Κοινωνιολογία του Τουρισμού.

Ασκέλη, Σ., (επ.) (2005) *Επιχειρήστε αγροτουριστικά*, Αθήνα.

Γιάκκα, Μ., (επ.) (2007) *Εγχειρίδιο με θέμα : Αγροτουρισμός και πιστοποίηση ΕΛΟΤ 1417*, Κέντρο Επιχειρηματικής και Τεχνολογικής Ανάπτυξης Ιονίων Νήσων (ΚΕΤΑ Ι.Ν.), 7-9.

Γιδαράκου, Ι. (1999) 'Ενδογενής ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση', στο Χ. Κασίμης και Λ. Λουλούδης (επ.) *Υπαιθρος Χώρα, Η ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα*, Εκδόσεις Πλέθρον, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 189-216.

Δαουτόπουλος, Γ. (2002) 'Η έννοια της κοινότητας και η αγροτική κοινότητα', στο Γ. Δαουτόπουλος, Λ. Καζακόπουλος και Μ. Κούση (επ.) *Αγροτική Κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζυγός, Β' έκδοση.

ΕΛ.Ο.Τ. (2003) 'Ελληνική Προδιαγραφή. Αγροτουρισμός - Ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχείς υπηρεσιών αγροτουρισμού', Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης Α.Ε.

Έξαρχος, Γ. και Καραγιάννης, Στ., (επ.) (2004) *Αγροτουρισμός ως μοχλός για την ανάπτυξη της υπαίθρου*, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης.

Επιστημονικό Marketing Management (2007) 'Ο αγροτουρισμός ως Ελληνικό φαινόμενο: Πόσο παρεκκλίνουμε από τον κλασσικό ορισμό του όρου;', http://www.epistimonikomarketing.gr/article_show.php?article_id=1420

Ιακωβίδου, Ο. (1995) 'Αγροτικός Τουρισμός', στο Πρακτικά του Συνεδρίου του ΓΕΩΤΕΕ: Αγροτική Οικονομία και Πολιτική: Νέοι Προσανατολισμοί και Αναζητήσεις: Πρακτικά του συνεδρίου του ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα.

Ιακωβίδου, Ο. (2006) 'Αγροτικός Τουρισμός: η Ελληνική πραγματικότητα', *Συνέδριο Δράμας*, 3ο θεματικό πεδίο: Περιβάλλον-Τουρισμός-Πολιτισμός, 3-7.

Καμενίδης, Χρ. (επ.) (2001) *Συνεταιρισμός*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Καραβασίλη, Ε. (2010) Ο Αγροτουρισμός και Τοπική Ανάπτυξη: ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στην προώθηση των γυναικείων συνεταιρισμών: διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 31-32 και 81-85.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. και Γκρίμπα, Ε., (επ.) (2011) *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού – Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*, Τουρισμός και Αναψυχή, Εκδόσεις Κριτική.

Κουτσούρης, Α., Γάκη, Δ., (1998) 'The quest for a sustainable future: alternative tourism as the lever of development', στο 10ο Παγκόσμιο Διεπιστημονικό Συνέδριο Τουρισμός και Πολιτισμός στην Αειφόρο Ανάπτυξη, Αθήνα: ΕΜΠ

Λογοθέτης, Μ. (επ.) (1998) *Αγροτικός Τουρισμός: Μία Εναλλακτική Λύση*, Αθήνα: ΑΤΕ & Μ. Λογοθέτης.

Νίνα-Παζαρζή, Ε., (1991) 'Έκθεση για τα προγράμματα επιμόρφωσης γυναικών μελών Γυναικείων Συνεταιρισμών', Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για θέματα ισότητας (ΚΕΘΙ).

Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (1999) 'Ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου', Γνώμη της ΟΚΕ, Αθήνα.

Παπαγεωργίου, Σπάθης, (επ.) (2000) *Αγροτική Πολιτική*, Αθήνα: Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Παπακωνσταντινίδης, Λ. (επ.) (1989) *Μελέτη Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της Ευρύτερης Ορεινής περιοχής της Υπάτης με άξονα τον Αγροτουρισμό*, Αθήνα: ΑΤΕ.

Παπακωνσταντινίδης, Λ. (1992) 'Αγροτουρισμός ... σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη', Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.

Παπακωνσταντινίδης, Λ., (1993) *Αγροτουρισμός, Σταθμός στο δρόμο για την Τοπική Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Δωρικός.

Παρταλίδου, Μ. και Ιακωβίδου, Ό. (2005α) 'Αγροτουριστικοί προορισμοί στην Ελλάδα. Πρότυπα ποιότητας. Νέες τάσεις πέρα από τις ακτές και το μαζικό τουρισμό', στο Ο. Ιακωβίδου (επ.) *Μεσογειακός Τουρισμός πέρα από τις ακτές: Νέες τάσεις στον Τουρισμό και κοινωνική οργάνωση του χώρου*, 5^ο Συνέδριο Μεσογειακής Εταιρείας για την Κοινωνιολογία του Τουρισμού.

Παρταλίδου, Μ. (2005β) 'Η προτυποποίηση ποιότητας ως παράγοντας διαχείρισης του αγροτικού τουρισμού: Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωπονίας.

Ρίζοπούλου, Β., (2010) 'Συστήματα Ποιότητας στον Αγροοικοτουρισμό: Η περίπτωση της περιφέρειας της Στερεάς Ελλάδας: Διπλωματική Εργασία', Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών 'Βιώσιμη Ανάπτυξη'.

Σφακιανάκης, Μ. Κων., (2000) *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην, Εκδοτικός όμιλος ΙΩΝ.

Σωτηριάδης, Μ. και Φαρσάρη, Ι., (επ.) (2009) *Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού: Σχεδιασμός management και marketing*, Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.

Τριανταφύλλου, Κ. και Ιακωβίδου, Ο., (επ.) (2000) *Παράγοντες που διαμορφώνουν τις επιλογές των επισκεπτών της υπαίθρου*, Αθήνα: Εταιρία Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις Σταμούλη.

Τσάρτας Π., (επ.) (2000) *Τουριστική Ανάπτυξη – Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2006) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER+ (2000-2006), 9η Συνεδρίαση Επιτροπής Παρακολούθησης*, Κρήτη: Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+.

Υπουργείο Γεωργίας (1996) *Τελική Έκθεση Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER I, Τεύχος I*, Αθήνα: Υπουργείο Γεωργίας.

Υπουργείο Γεωργίας (2002) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER+ (2000-2006), Τόμος Β', Ex-ante αξιολόγηση*, Αθήνα: Υπουργείο Γεωργίας.

Υπουργείο Γεωργίας (2003) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER+ (2000-2006), Σχέδιο 1ης Αναθεώρησης, Τόμος Α'*, Αθήνα: Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Κ.Π. LEADER+.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Anthopoulou, Th. (1995) 'La cooperative feminine d'agrotourisme a Petra dans l'île de Lesbos', In J. Battesti *La RDT dans les zones rurales et les regions insulaires de l' Union Europeenne*, Bruxelles: Commission Europeenne - DGXII, 86-89.

Anthopoulou ,Th. (1998) 'Agrotourism and the rural environment. Potentialities and limits in the mediterranean less-favoured areas', In H. Briassoulis and Jan Van Der Straaten *Tourism and the environment: Regional, economic and policy issues*, 2nd edition, London: Kluwer Academic Publishers.

Barke, M. (2004) 'Rural tourism in Spain', *International Journal of tourism Research*, **6**(3) 137-149.

Bock, B. (1994) 'Female Farming in Ubrian Agriculturee', In L.van der Plas and M. Fonte, *Rural Gender Studies in Europe*, The Netherlands, Van Gorcum, 271-292

Burr, M. (1997) 'Farm Tourism in Scotland: Impacts on farm family now and in the future'. Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Σεμινάριο με τίτλο *Agrotourism and its Contribution in Conversing the Cultural Tradition of the European Countries*, Πλωμάρι Λέσβου, Υπ.Γεωργίας

Busby, Gr. and Rendle, S., (2000) 'The transition from tourism on farms to farm tourism', *Tourism Management*, **21** 635-642.

De Micheli, A. (2003) 'Agriturismo in Italia' In Proceedings of congress in AGROTICA, Thessaloniki from the World Wide Web: www.helexpo.gr

Elson, M., Steenberg, C. & Wilkinson, J. (1995) *Planning for rural diversication: A good practice guide*, London: Oxford Brookes University and Department of the Environment.

European Commission (1999), 'Ex-Post Evaluation of the Leader I Community Initiative', *GENERAL REPORT*, Brussels.

European Commission (2003), 'Ex-post Evaluation of the Community Initiative LEADER II', *Final Report*, Vienna

Franic, R. and Grgic, Z. (2000) 'Agrotourism in Croatia- prospects for development', In Proceedings of the World Forum on Agritourism and Rural Tourism. International Seminar: *A key option for the Rural Integrated and sustainable development strategy*, Perugia: International Association of Experts in Rural Tourism (I.A.E.R.T.), 208-218.

Frochot, I., (2005) 'A benefit segmentation of tourists in rural areas: A Scottish perspective', *Tourism Management* **26**(3) 335-346.

Gidarikou, I. and Kazakopoulos, L., (2003), 'Young women farm heads in Greek agriculture : entering farming through policy incentives', *Journal of Rural Studies*, **19** 397-410.

Iakovidou, O. (1997), 'Agrotourism in Greece: the case of women agrotourism Cooperatives in Ampelakia', *MEDIT*, **1** 44-47.

Moira Polixeni (2004). "The development of countryside through its local culture – agrotourism". 2nd Scientific Conference "Extended Europe and the Inequalities in Countryside", Preveza

Nilsson, P.A., (2002) 'Staying on farms an ideological background', *Annals of Tourism Research*, **29**.

Oppermann, M. (1995) 'Holidays on the farm: A case study of German hosts and guests', *Journal of Travel Research*, **34**(1), 63-67.

Oppermann, M. (1996) 'Rural Tourism in Southern Germany', *Annals of Tourism Research*, **23** 86-102.

Perales, R. (2002) 'Rural tourism in Spain', *Annals of Tourism Research*.

Pulina, M., Dettori, D. G., and Paba, A. (2006), 'Life cycle of agrotouristic firms in Sardinia', *Tourism Management*, **27** (5) 1006-1016.

Sznajder, M., Przeborska, L. and Scrimgeour, F. (2009) *Agritourism*, CABI Publishing, USA.

Steichen, R., (1994) 'European law LEADER II', *LEADER Magazine*, **6** 10-12.

Thibal, S. (1988) *Rural Tourism in Europe*, Strasbourg: Council of Europe.

Telfer, D. J., (2002), 'Tourism and Regional Development Issues' In Shapley, R. and Telfer, D. J., *Tourism and Development: Concepts and Issues*, Channel View Publications, Clevedon, 112-148

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<http://www.lamans.gr/news.php?id=349&view=detail&version=gr> : Πιστοποίηση της Lamans υπηρεσίες Management Α.Ε στην Ελληνική Προδιαγραφή ΕΛΟΤ 1417 για τα αγροτουριστικά καταλύματα, 2005

http://ec.europa.eu/agriculture/quality/schemes/newsletter-2010_el.pdf : Τα γεωργικά προϊόντα ΠΟΠ και ΠΓΕ: Κύκλος εργασιών 14,2 δισεκατ. ευρώ για περισσότερα από 800 προϊόντα, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γεωργίας και αγροτική ανάπτυξη, 2010

<http://www.ecoroute.eu/reports/guides/wegr.pdf> : Eco - Route: Πορεία προς την αειφόρο αγροτική ανάπτυξη μέσω της σήμανσης του οικοτουρισμού, Οδηγός καλής πρακτικής, Prisma - Κέντρο Αναπτυξιακών Μελετών

http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/leaderplus/index_el.htm : European Commission

<http://agrotourism.wordpress.com/> : Αγροτουρισμός

<http://www.el.wikipedia.org/> : Βικιπαίδεια

<http://www.anthropos.gr/> : Ελληνικό Κέντρο Προώθησης του Εθελοντισμού

<http://www.leader-plus.gr/> : Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+ (2000-2006)

<http://www.hellaskps.gr/> : Συγχρηματοδοτούμενα Αναπτυξιακά Προγράμματα-Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

<http://www.minagric.gr/> : Υπουργείο αγροτικής ανάπτυξης και τροφίμων

<http://www.agro-tour.net> : Αγροτουριστικό δίκτυο Ελλάδος

<http://traveldailynews.gr/hypostyles/article/638> : Αγροτουρισμός στην Ελλάδα. Μια Ολιστική Πρόταση για την Ανάπτυξη της Περιφέρειας